VIAȚA

LUĬ

STEFAN VODA

CEL MARE

DE

DIMITRU BOLINTINEANU

Autorul Vieţiĭ luĭ Mihaĭ Viteazul,

Pentru poporul Romăn.

BUCURESCĬ

TIPOGRAFIA LUĬ STEFAN RASSIDESCU

1863.

DOAMNEĬ ELENIĬ.

Măria ta.

Vъ trimit aчeastъ modestъ oпerъ

Este vorba de viaцa lȣĭ Stefan чel mare, de eпoka чea maĭ glorioasъ a Moldovĭ, atȣnчĭ kъnd aчeastъ grъdinъ a Kolonilor Romanĭ era neatъrnatъ. Aчea eпokъ este religia Romъnilor. Ȣmbra eĭ se resfrъnge dȣlчe asȣпra generaцiȣnelor чe vin шi faчe aчel vis mъreц пe kare 'lȣ нȣmim viitorȣl. Viitorȣl, este ȣn dreпt al пoпoarelor чe sȣferъ, ȣn dar în mъna lȣĭ Dȣmnezeȣ пe kare îl dъ naцiȣnelor, în robie saȣ în neatъrnare, kȣm ele îl meritъ пrin kъderea saȣ пrin virtȣtea lor. Nimenĭ nȣ are dreпtȣl a'шĭ aпroпria aчest viitor. Пentrȣ Romъnĭ viitorȣl este neatъrnarea naцionalъ. 1821 ne a redat dreпtȣl naцional de a alege domniĭ din Romъnĭ. 1848 ne a dat institȣцiĭ demokratiчe шi soчiale. Toatъ Eȣroпa a adeverat, Dȣmnezeȣ a kondȣs sпiritȣl îmпъraцilor Eȣroпiĭ

. Чea din ȣrmъ fasъ a marilor dorinцĭ ale naцiȣniĭ Romъne este neatъrnarea lor naцionalъ. Astъzĭ ar fi rъȣ întîmпinatъ; mъne va fi legalъ. Sпiritȣl пrovedinцiĭ чe a însȣflat пe regiĭ Eȣroпiĭ a rekȣnoaшчe trebȣinцele Romъnieĭ în aniĭ din ȣrmъ, nȣ пoate

sъ-ĭ пъrъseaskъ, kъnd timпȣl însemnat de Dȣmnezeȣ̆ va ajȣnge.

Dar ka sъ ajȣngem la visele ferichite a le strъbȣnilor nostriĭ, kъte sakrifiche nȣ sînt cherȣte noъ Romъnilor! kъte virtȣцĭ nȣ sînt trebȣitoare .sъ avem?

Kъnd Romъniĭ vor avea acheste marĭ virtȣцĭ, visȣl lor va fi îmпlinit.

A ziche kъ le avem, ar fi a ziche kъ sȣntem o mare naцie neatъrnatъ! шi vaĭ! acheasta nȣ este!

Stefan chel mare ȣrkъndȣse пe tronȣl Moldoviĭ, gъsi Moldova într'o stare de slъbichiȣne' din kaȣza chertelor între Moldovenĭ пentrȣ пȣtere. Acheste michĭ interese mikшoraserъ kȣgetъrile neamȣlȣĭ Stefan, se rъdikъ maĭ пe sȣs de sпiritȣl eпochiĭ sale шi kȣ el, se rъdikъ naцia. Toate achele inteligenцe energiche, tinere, mъrinimoase, пerdȣte, nekȣnoskȣte, koborîte în lȣпte sterпe, de пartide, keltȣind asfel bogъцiile sȣfletelor lor arzînde, lȣarъ o noъ kale, ȣn noȣ̆ sbor, înъlцime, пȣtere, mъrire kъtre marele ideĭ de neatъrnare naцionalъ пrin lȣпte glorioase, în kontra vrъjmaшilor komȣnĭ. Atȣnchĭ, înъlцaцĭ asfel, eĭ roшirъ kъ пȣtȣserъ sъ fie în trekȣt atъt de michĭ!

Stefan avȣ trebȣinцъ de chinchĭ anĭ ka sъ organisese o mare armatъ, ka sъ пoatъ intra пe kalea lȣпtelor a kъror rъsfrîngere singȣrъ пe skъпъ пъnъ astъzĭ de a fi nimichiцĭ.

Sпiritȣl eпochiĭ noastre este maĭ пȣцin пlekat sпre achele faпte marĭ. Faпtele marĭ пȣrched din sȣfletele marĭ: a krea dar sȣflete marĭ, generoase, пrin lȣmina kȣnoschinцelor, che mъresk, no-

bilez sпiritȣl шi inima, este a lȣkra sпre a dobîndi virtȣцile шi vitejia strъbȣnilor, mъrirea шi neatъrnarea naцionalъ.—

Iniцiativa aчestiĭ lȣkrъrĭ este lъsatъ în mare пarte, alesȣlȣĭ de la 24 genariȣ. Aristokraцia, afarъ de kъte va onorate esчeпцiĭ, este fъrъ trekȣt, fъrъ tendinцe, fъrъ sпrijin în ȣntrȣl цъriĭ, fъrъ viaцъ naцionalъ, fъrъ viitor; пoпorȣl, de шi amerbit, пrin klъkъшie, пrin liпsъ de învъцъmъnt, de шi neпъsъtor desпre o цarъ ȣnde nȣ are nimik sъ aпere, nimik sъ пъstreze, kъчĭ nimenĭ nȣ aпъrъ, nȣ пъstreazъ aчeia чe nȣ are; singȣr пoate înkъ sъ rъsпȣnzъ la kemъrĭ generoase

Kaпȣl statȣlȣĭ, rъdikînd пoпorȣl la viaцъ, la neatъrnare, чetъцenie, пrin împroпrietъrire шi vot va kȣlege kȣ dînsȣl чeia чe a semъnat; ajȣtat de aчest generos пoпor romъn, va da naцiȣneĭ viitor шi viaцa; nȣmaĭ aiчĭ este viaцa чea adevъratъ.

Mixaĭ viteazȣl, пe kъt timп s'a sпrijinit пe пoпor, Dȣmnezeȣ înkъ a fost kȣ dînsȣl: în toate rъsboaele sale чele marĭ шi strъlȣчite, El a kъшtigat. Dar de kȣm sȣпȣse пe пoпorȣl romъn шi îl robi ȣneĭ klase пrivilegiate ka klъkaш, Dȣmnezeȣ îl пъrъsi: Mixaĭ înчetъ de a maĭ învinge în bъtъliĭ.

El nȣmaĭ lȣпta пentrȣ пoпor!

Alesȣl de la 24 genariȣ, ajȣtat de пoпorȣl Romъn va da цъriĭ viaцa шi viitorȣl пrekȣm Пigmalion, Statȣeĭ Galateiĭ, пrin rȣgile sale kъtre zeĭ, ajȣnse, din marmȣrъ чe era, a faчe o femeie kȣ viaцъ. Trekȣtȣl din ȣrmъ ȣnde пoпorȣl nȣ avea niчĭ o пarte este giȣlgiȣl mormъntȣlȣĭ din kare se desfъшȣrъ Krist, viaцa; o stare dȣreroasъ maĭ mȣlt

de kъt moartea: moartea este чe va; aчel tre-
kȣt nȣ era nimik, niчĭ viaцъ, niчĭ moarte: Пrivi-
legiȣrĭ morцiĭ, lanцȣrĭ vieцiĭ! Naцia ȣn nȣme, o
rîdere.

Пȣterea nȣ îndatora la nimik kъtre пatrie;
пatria nȣ da пȣterea, streinȣl'o da. Пotentaцiĭ
nȣ aveaȣ niчĭ o цintъ a se înavȣцi, шia se tъ-
vъli în razele ȣneĭ mъrirĭ шerbite la strъinĭ, e-
raȣ чele doъ marĭ skoпȣrĭ чe mȣlцȣmeaȣ materia
шi sȣfletȣl. A iȣbi пatria, era o krimъ; a iȣbi
mъrirea eĭ, era o rîdere nȣ era niчĭ пatrie niчĭ
mъrire. Eraȣ stъпъnĭ шi шerbĭ: stъпъnĭ afarъ,
шerbĭ în ȣntrȣ. Domniĭ se insпiraȣ de intere-
sele de konservare a fi kȣ sine, era tot, чelor чe
eraȣ kȣ sine se erta tot, kiar abȣzȣl. Nȣ fak o
krimъ Domnilor; astfel era natȣra aчelȣĭ sistem
de gȣvernъmъnt: Eĭ nȣ пȣteaȣ sъ fakъ altfel, fъ-
rъ a se sdrobi; greшala era a eпoчiĭ, astъzĭ aчe-
le пersoane, ar faчe пoate altfel, ar merge пoa-
te kȣ пoporȣl! O naцie de чinчĭ milioane, în
ȣnire, între aчeaшĭ fraцĭ, deчiшĭ a se sakrifi-
ka пentrȣ mъntȣirea eĭ, faчe sъ fie resпektatъ.
Romъniĭ nȣ eraȣ ȣniцĭ în ideĭ marĭ: voinцa ve-
nea deafarъ: voinцa lor ka sъ fie toleratъ, kъta
sъ aibъ forma de пlъngere: цъrile eraȣ sȣпȣse la
okȣпaцiĭ streine, aчeste пъvъlirĭ nȣ maĭ întъmпi-
naȣ пeptȣrĭ de viteji, чi deпȣtaцĭ kȣ пîne шi kȣ
sare. Dar чeia чe era maĭ dȣreros înkъ: Romъ-
nia nȣ era ȣчisъ; Romъnia se ȣчidea ea singȣrъ:
o naцie чe se sinȣчĭ de, nȣ meritъ viaцa.

Giȣlgiȣl de moarte s'a sпart la 24 Genariȣ,
trebȣie al пъrъsi шi a merge înainte.

Dar, Mъria ta, aĭ asemenea misie tot atъt de frȣmoasъ, lъngъ tronȣl Romъnieĭ. Aчeasta este de a aminti neînчetat marele sakrifiчe ale strъbȣnilor noștri пentrȣ mъrirea naцiȣneĭ Romъne шi a se faчe din ele religia gȣvernȣlȣĭ.

Iatъ пentrȣ чe dedikaiȣ̆ M. T. aчeastъ modestъ oпerъ asȣпra vieцiĭ ȣnȣĭ mare eroȣ̆.

STEFAN VODA CEL MARE.

PARTEA I.

Starea Moldoveĭ.

Ne v'om okȣпa de епока чea maĭ glorioasъ ші de omȣl чel maĭ mare чe a avȣt naцia romъnъ de la deskъlikarea lȣĭ Dragoш ші Radȣ Negrȣ пъnъ astъzĭ. Aчea епокъ este timпȣl din ȣrmъ чe înainti înkinarea Moldoveĭ kъtrъ Tȣrчĭ; aчel om este Stefan чel Mare.

Alesandrȣ чel bȣn, Mirчea, Radȣ de la Afȣmaцĭ, Rareш, ші alцiĭ; nȣ vorbim de Mixaĭ Viteazȣl a kъriĭ rarъ mъrire se stinsъ îndatъ sȣb kȣцitȣl ȣnȣĭ ȣчigъtor!.., avȣrъ strъlȣчirea lor; dar toate aчeste пȣme kъt de lȣminъtoare vor fi, înпrejȣrȣl пȣmelȣĭ lȣĭ Stefan чel Mare, sȣnt nȣmaĭ nisчe miчe lȣчeafere strъlȣчitoare împrejȣrȣl ȣnȣĭ soare. Stefan a fost tot d'aȣna neatъrnat de streinĭ. Moldova sȣb dъnsȣl nȣ nȣmaĭ kъ fȣse o цarъ sȣveranъ, dar înkъ o цarъ al kъriĭ lok era пsemnat în rangȣl întъiȣ la konsiliȣl пonoarelor în aчele timпȣrĭ.

Koloniĭ Moldoviĭ, aчest rîȣ eшit maĭ tъrziȣ, de kъt aчela al Valaxiĭ. din marele isvor al Romъnilor aшezaцĭ în Karпaцĭ, interesъ пe toцĭ Romъniĭ, пrin istoria lor, în пarte, gloria, ȣmilinцa, feriчirile, dȣrerele чe sînt gloria, ȣmilinцa, feriчirile dȣrerile Romъnilor. Îmпъratȣl Traian, adȣkъnd kolonĭ Romanĭ din Italia, se gъndi tot de o datъ la mijloaчele kȣm se vor aпъra aчeste nȣmeroase koloniĭ împotriva lȣmiĭ barbare în ajȣnȣl de a se rȣпe шi a îneka Eȣroпa; ka sъ-ĭ asigȣre împotriva nъvъlirilor, xotъrî, a'ĭ aшeza пe vъrfȣl lanцȣlȣĭ de mȣnцĭ, de la kaпъtȣl din Bȣkovina пъnъ la Dȣnъre шi de la Dȣnъre înainte пrin Moesia, Maчedonia, Tesalia пъnъ la golfȣl Korintȣlȣĭ în Greчia. Aчestĭ kolonĭ în timп de oпt-sпre-zeчe sekolĭ koborîrъ nekontenit шi aчeste koborъrĭ formeazъ o istorie kȣrioazъ de emigraцiĭ пe tot lanцȣl nemъrginit lokȣit de Romъnĭ. Koborъrile чele maĭ însemnate fȣserъ negreшit aчelea ale Romъnilor Valaxĭ, Romъnilor Moldovenĭ, Romъnilor Xemȣsenĭ, шi marea emigraцie a ȣnȣĭ mare nȣmъr de Romъnĭ din Karпaцĭ, dinkolo de Dȣnъre, sȣb Aȣrelian. Vъile lokȣite de Romъnĭ, Besarabia, Bȣkovina, Transilvania, Banatȣl, Moldova, Valaxia, пъrцĭ din Tȣrчia, Bȣlgaria, Maчedonia, Albania, Tesalia, Eпir, Greчia, sȣnt nisчe noĭ kotroпirĭ пrin vъrsarea Romъnilor dȣпъ timпȣrĭ. Adevъrata lor пatrie este, de doȣъ miĭ anĭ aпroaпe, Aчeste regioane veчine kȣ чerȣl, aчest lanц de mȣnцĭ чe пleakъ din Bȣkovina шi merge la golfȣl de Korint, strъbъtъnd doȣъ-zeчĭ de пoпoare шi doȣъ-

zeчĭ de klime. Пatria Romъnilor este orĭ пe ȣnde se întinde aчest lanц de mȣnцĭ пe kare strъbȣnii nostri l aȣ rъпit, kȣ armele în mъnъ ka sъ fakъ lokaшȣl fiilor lor. Valȣrile barbarilor aȣ bъtȣt în stъnчele aчestor mȣnцĭ; lȣmea ш'a skimbnt faцa sa; alцĭ пoпoli aȣ rъsъrit în пoalele stъnчilor; dar kolonii Romъnĭ, aȣ rъmas asȣпra mȣnцilor stъnъnĭ kȣ vȣltȣrii, kъrora strъbȣnii le-aȣ fost înkredinцat пe fiĭ lor

De la Dragoш, пъnъ la Stefan чel Mare istoria Moldoveĭ este maĭ пȣцin strъlȣчitoare în faпte marĭ, dekъt timпȣl domniĭ lȣĭ Stefan; kȣ toate aчestea istoria aчeĭ eпoчe este iȣbitъ Romъnilor Moldovenĭ, kъчĭ Moldova fȣse neatъrnatъ.

Neatъrnarea însъ nȣ krȣцъ aчest пoпor Romъn de sgȣdȣitȣrile resboielor чivile. Neamȣl Romъn, totd'aȣna miшkъtor шi nestabil, nȣ remase liniшtit. Rъsboiȣl kȣ streinii, îĭ înъlцa kȣgetъrile, îĭ nobila simцimintele. Пaчea îl fъчea mik, îĭ întorчea inima шi sпiritȣl la чertele din ȣntrȣ, aчest sinȣчid al naцiȣnilor. Astel aчeastъ eпokъ nȣ fȣse de kъt ȣn шir de lȣпte între Romъnĭ пentrȣ tron шi пrin ȣrmare o пiedikъ la mъrirea пoпorȣlȣĭ. Bogdan domnea de doĭ anĭ la Moldova, kъnd de o datъ Пetrȣ Aron veni kȣ ostirea se aпȣчe tronȣl. Bogdan kȣtezъtor ka toцĭ kontimпȣranii sъĭ, îĭ eшi înainte la Rъȣsenĭ kȣ o mikъ armatъ în 16 Oktomv. 6963. dar Bogdan. tata lȣĭ Stefan чel Mare, avȣ neferiчirea sъ kazъ în aчeastъ lȣntъ шi sъ-шĭ пiarzъ viaцa. Stefan чel Mare se lȣпtase lъngъ пъrintele sъȣ, îl vъzȣ mȣrind, шi jȣrъ în sine o rъsbȣnare ama-

rъ. Stefan alergъ la moшsl sъŭ Alesandrs пъrintele lsĭ Bogdan пe kъnd Пetrs Aron se aшezъ la skaвnsl Moldoveĭ. Stefan чel Mare atsпчĭ jsпe înkъ, stъrsi пe lъngъ moшsl sъŭ Alesandrs sъ strъngъ o armatъ шi sъ intre în Moldova ka sъ resbsne moartea lsĭ Bogdan. Aчeasta se fъks.

Alesandrs шi Stefan întrarъ în Moldova ks o mikъ armatъ. Eĭ пsserъ tabъra la Movila. Пetrs Aron ks o armatъ пsmeroasъ шi ajstat de talentele sale militare, sosi aiчĭ, lovi пe Alesandrs шi îĭ fъrъmъ mika ostire. Alesandrs fsgi atsпчĭ în чetatea Albъ. Stefan înпovъrat de lovirile srsiteĭ la înчeпstsl vieцeĭ sale, desпerat, treks în Msntenia sъ kaste чel пsцin sn adъпost lъngъ Radsl чel frsmos domпsl цъriĭ Romъпesчĭ.— Stefan пs komandase în чele dosъ lsпte пierdste, sna de tatъ sъŭ, чeĭ altъ de moшs sъŭ. El lsase пarte ka simпls ostaш. Kъtre aчestea, din frageda lsĭ koпilъrie se reksпoskse întrъпsl doъ marĭ kalitъцĭ, agerimea sпiritslsĭ шi isbirea armelor. Niчĭ sn jsпe de vъrsta sa пs пstea sъ-ĭ stea înainte, пiчĭ la trъпtъ, пiчĭ la vorbire. La vъпъtoare sчidea srssl în lsпtъ armat пsmaĭ de sn ksцit.

Stefan cel Mare la Radu cel Frumos.

Цeara Romъпeaskъ se afla atsпчĭ în snsl din aчele rarĭ reпaose чe venea dsпъ sn шir de lsпte чivile, de resboie ks streiniĭ. Konstantinoпoli kъzse în пsterea Otomanilor, пrovinчiile kreшtine de la Dsпъre tremsraŭ la пsmele kon-

keranцilor. Dar aчeastъ temere nȣ пȣtȣse nічї a înfrъna пretenцiile Ȣngȣrilor шi Пolonilor asȣпra Прinчiпatelor, nічї a stinge sпiritȣl resboaelor чivile la Romъnї. Vladislav, domnȣl Mȣnteniї kъzȣ într'o lȣптъ în Тъrшor în пrotiva lȣї Radȣ чel Frȣmos fiȣl lȣї Dragȣ-Domnȣl nȣmit Basarab, nȣme чe se da atȣnчї la toцї Domnii Mȣnteniї. Aчeastъ lȣптъ fȣse mormъntȣl lȣї Vladislav шi ȣrkъ пe tronȣl цeriї пe Radȣ чel Frȣmos.

Este anevoe ȣnȣї Domnitor a faчe faпte marї într'ȣn timп de korȣпцie, de чerte, de resboae чivile, kъnd virtȣцile чiviчe desпar, kъnd пatriea nȣ maї este nimik шi interesele de пartidъ se nobileazъ шi okȣпъ toate inimile. Trebȣea a fi ȣnȣl din aчele geniȣrї rari чe Dȣmnezeȣ trimite din kъnd în kъnd sпre a skъпa soчietъцile omeneşчї de пerire, ka sъ пoatъ a lȣпta kȣ isbъndъ îmпotriva aчestor rele. Tristъ asemъnare a relelor de atȣnчї kȣ relele de astъzї! dar чel пȣцin atȣnчї, пe lъngъ sпiritȣl de ȣrъ, desbinare, era vitejia. Чeї чe sъ чertaȣ, aveaȣ чel пȣцin bъrbъцia ȣreї lor шi чertele eraȣ în vъrfȣl sъbiilor. Astъzї bъrbъцia nȣ maї este; чertele aȣ remas singȣre.

Kъtre aчestea starea de desbinъrї a Mȣnteniї kъta sъ adȣkъ ȣn mare tiran. Aчel tiran veni maї tъrziȣ. *Era Цеnеш!* Daka vre o datъ starea noastrъ de desbinъrї de astъzї, maї пȣцin vitejia oamenilor, va adȣчe ȣn tiran, aчel tiran nȣ va fi ȣn Цепеш, aчel tiran va fi ȣn Stefan VII.

Radȣ чel Frȣmos domпea kȣ oare kare паче. Dar maї mȣlцї intriganцї alergarъ la Пetrȣ

Aron, ȣsȣrпatorȣl tronȣlȣĭ Moldoviĭ, sъ mijloчeaskъ a пȣne ȣra între Aron шi Radȣ, doarъ vor faчe sъ naskъ ȣn resboiȣ între чeĭ doĭ domnitorĭ. Radȣ aflъ toate aчestea. Sчirea чe-ĭ veni kъ Aron învinse пe Alesandrȣ la Movilъ, arȣnkъ sпaĭma шi dȣrerea în mijlokȣl sъrbъtorilor чe se daȣ la aчeastъ kȣrte.

Kъtre aчestea Radȣ чel Frȣmos skъпъ de ȣmbra grijelor sale în sînȣl familieĭ. De o kam datъ, пartidele пolitiчe, însпъĭmъntate de agerimea mъniĭ aчestȣĭ Domnitor viteaz, nȣ kȣtezaȣ sъ rъdiчe kaпȣl. Пetrȣ Aron el însȣшĭ, kȣ toatъ bъrbъцia isbъndelor sale, se oпrea la ideea de a deklara resboĭ Domnȣlȣĭ Mȣnteniĭ. Dar treчerea lȣĭ Stefan la Radȣ în Mȣntenia, însпъĭmъntъndȣ'l, se xotъrъ ka se fakъ tot ka se goneaskъ пe aчest rival noȣ de la kȣrtea lȣĭ Radȣ.

Radȣ чel Frȣmos era în konsiliȣ. Mitroпolitȣl, Doamna шi kъцĭ-va din чeĭ maĭ marĭ boerĭ se aflaȣ în konsiliȣ. Aiчí se desbъtea la întъmпlare kъnd Пetrȣ Aron ar treчe în Mȣntenia kȣ ostire, чe trebȣia sъ fakъ.

Sпiritȣl timпȣlȣĭ nȣ erta niчĭ o пъrere înпotrivitoare lȣпtelor. Ȣn boer kare, în konsiliȣrĭ, saȣ în пȣblik, ar fi kȣtezat, sъ rъsпingъ ideea de a se resboi, ar fi fost tratat ka ȣn miшel saȣ trъdъtor шi пerdȣt пentrȣ toatъ viaцa sa. Era timпȣl kъnd femeile ele însȣшĭ mergeaȣ la resboȣ.

În aчest konsiliȣ Radȣ пriimi sчire kъ Stefan fiȣl Domnȣlȣĭ Bogdan, шi пeпotȣl lȣĭ Alesandrȣ, lȣat în goanъ de Пetrȣ Aron, venise a чere adъпost la kȣrtea sa.

Aчeastъ sȣчire fъkȣ пe Radȣ sъ tremȣre шi sъ sȣrîzъ de sпeranџъ tot de o datъ.

— Sъ vie! zise el.

Stefan пъrȣ în mijlokȣl ачestȣĭ чerk, asfel kȣm sosise dȣпe kale. Era jȣne шi mъrȣnt de stat; dar legat bine. Kiпȣl sъȣ̆ nȣ avea trъsȣrile frȣmoase de пroпorџie шi de delikateџъ; dar avea o frȣmȣseџe bъrbъteaskъ; o kъȣtъtȣrъ înџelegъtoare шi пlinъ de fok; o frȣnte largъ шi kȣ toatъ jȣnia lȣĭ, înkreџitъ ȣшor de kȣgetъrĭ serioaze.

— Vin sъ чer adъпost, zise el, la ачeastъ kȣrte.

— Bȣnъ sъ-џĭ fie venirea! rъsпȣnse Radȣ. Kȣrtea mea va fi tot d'aȣna adъпostȣl Domnilor шi fiilor lor neferiчiџĭ, kiar kъnd eĭ nȣ ar avea, ka Stefan, înџeleпчiȣnea, чinstea шi vitejia, dreпt merite.

Ачeste vorbe îmbъrbъtarъ пe nobilȣl пribeag.

— Vorbele Mъriĭ tale mъ чinstesk шi mъ înbъrbъteazъ, resпȣnse Stefan, a'џĭ чere mъnъ de ajȣtor îmпrotiva rъsvrъtitorȣlȣĭ Aron.

— Шi eȣ̆ sȣnt o kezeшie a vorbelor Domnȣlȣĭ meȣ̆! zise Doamna чe шedea lъngъ Radȣl чel Frȣmos.

Stefan шezȣ maĭ mȣlt timп la kȣrtea Radȣlȣĭ.

Ачest timп era trebȣinчios пentrȣ strъngerea ȣnȣĭ korп de ostire din Mȣntenia шi o чeatъ de merчenarĭ Moldovenĭ шi kazaчĭ.

Stefan пriimi ачest ajȣtor de la Domnȣl Mȣn-

tenii fъrъ niчĭ o kondiцie strikъtoare пentrѕ цa-ra nasчereĭ sale.

Пlekъ din Mѕntenia lѕъnd kѕ sine шi lъ-sъnd în ѕrmъ чele maĭ frѕmoase adѕчerĭ aminte. Пlekъ în kaпѕl a treĭ miĭ de ostaшĭ aleшĭ.

Stefan în Moldova.

1456.

Abia întrъ în Moldova, шi mѕlцime de ne-mѕlцъmiцĭ шi vekĭ пartizanĭ aĭ пъrintelѕĭ sъѕ, a-lergarъ шi se пѕserъ sѕb stindardele sale. Ka-lea чe lѕъ fѕse aчea a Sѕчeveĭ. Пe aчeastъ ka-le armata sa se пѕrtъ în пrivinцa lokѕitorilor kѕ atъta blъndeцe, înkъt toate inimile fѕrъ kѕstigate.

Пetrѕ Aron, lѕъnd de ѕчire, strъnse toatъ ostirea sa шi пlekъ înante'ĭ. Stefan abia ajѕnse la Joldenĭ*), пe Sirѕt, шi întîmпinъ armata lѕĭ Aron. Akolo se aшezarъ amъndoѕъ taberele.

În timпѕl noпцiĭ Stefan kemъ пe toцĭ kaпii шi le zise kъ daka el vine sъ goneaskъ пe A-ron, nѕ venea înпins nѕmaĭ de nebѕna dorinцъ de a se ѕrka пe tronѕl пъrinцilorsъĭ, чi de a mъ-ri nѕmele цъriĭ sale шi a ѕшѕra sѕferinцele lo-кѕitorilor îmпilaцĭ de boeriĭ tiranĭ. Dѕпъ aчeste, trase el singѕr пlanѕl de bъtaekѕ o agerime neпsѕsъ. Toatъ ziѕa trekѕtъ el чerчetase lokѕl, înlъtѕrъ-rile sale kѕ чea maĭ mare bъgare de зeamъ.

La 12 Aпriliѕ dimineaцъ la 6 oare, lѕпta în-чeпѕ, шi цinѕ пъnъ dѕпъ aпѕsѕl soarelѕĭ. Чeп-

*) Miron ḑice: Dolgesti la Tina.

trȣl lȣĭ Stefan se komпȣnea de dorobanцĭ Mexedinцenĭ шi Romanaцenĭ, чe eraȣ̆ пe atȣnчĭ floarea armateĭ цъriĭ Romъnesчĭ, шi kare de la Mirчea чel bъtrъn nȣ se skimbase în nimik, înпreȣnъ kȣ kъteva sȣte de *Roшiorĭ*. Ariпa stъngъ era formatъ de Moldovenĭ шi alцiĭ merчenarĭ kazaчĭ. Ariпa dreaпtъ se forma de ȣn korп de ostire regȣlatъ a цereĭ Romъnesчĭ din maĭ mȣlte чete kȣ nȣmirĭ feliȣrite, шi de mȣlцime de jȣnĭ boerĭ kȣ ostaшĭ aĭ lor пartikȣlarĭ. Rezerva se forma de ȣn korп de infanterie шi kavalerie, ostaшĭ aleшĭ шi sigȣrĭ чe formaȣ̆ în цarъ garda Domnȣlȣĭ.

Aron se lȣпtъ kȣ mare vitejie. Dar aчeastъ fȣrie neînsoцitъ de inteliginцъ kъȣtъ a se sпarge în пotriva taktiчeĭ lȣĭ Stefan. El rъndȣi ostirea asfel, înkъt în tot timпȣl lȣпteĭ, ostaшiĭ sъĭ avȣrъ timпȣl a' se odixni пe · rъnd. Aron din пotrivъ пъvъlise kȣ toate пȣterile sale. Stefan se aпъrъ шi цinȣ tъrъmȣl kȣ пȣtere. Kъnd seara se arъtъ ostirile lȣĭ Aron nȣ maĭ eraȣ̆ în stare de a se bate. Atȣnчĭ Stefan atъkъ kȣ toate пȣterile. Ostirea lȣĭ Aron se risiпi. Kavaleriea mȣnteneaskъ kȣ kaii odixniцĭ o lȣъ în goanъ. Aron skъпъ kȣ kъцĭ-va vitejĭ шi se adъпosti la Orvik, aшteпtъnd sъ-ĭ vie noĭ ajȣtoare.

Lȣпtъ între fii aчelȣeaшĭ neam! lȣпtъ dȣreroasъ! trъdare! Mȣlt sъnge romъn s'a vъrsat de romъnĭ din trekȣt, din kaȣza ambiцiȣniĭ ȣnor kaпĭ romъnĭ! шi aчest sъnge înkъ nȣ a пȣtȣt sъtȣra setea intriganцilor: Astъzĭ sъnt gata sъ reînчeaпъ lȣпtele între fraцĭ, nȣmaĭ kaпiĭ пartidelor sъ rъdiчe Stindardȣl nerȣшinos al resboiȣlȣĭ de пartide.

Streinȣl singȣr s'a folosit din sъngele vъrsat! A-
чeste lȣпte aŭ slъbit neamȣl romъn. Kъtre aчes-
tea tȣrъ lȣпte чe aveaŭ de skoп ȣnirea чelor doъ
цъrĭ romъne; în aчele timпȣrĭ ȣnirea nȣ se пȣtea
faчe de kъt пrin konkȣistъ. Sъngele vъrsat пen-
trȣ ȣnire era bine пriimit, era ȣn sakrifiчiŭ чe tre-
bȣia sъ înblъnzeaskъ maĭ tъrziŭ zeȣl desbinъriĭ.

Stefan avȣ ideia ȣnirii. Aчeastъ ideie se zъ
resчe în чele maĭ mȣlte faпte ale Eroȣlȣĭ Moldoviĭ-
în lȣnga шi strъlȣчita sa viaцъ, aчeastъ ideie maĭ
пresȣs de vȣlg, a trebȣit sъ înblъnzeaskъ kȣge-
tȣl lȣĭ Stefan dȣпъ aчeastъ lȣпtъ, vъzînd leшȣ-
rile fraцilor sъĭ kъzȣte în sъngele lor. O mie
de Romъnĭ din amъndoȣъ пъrцile zъчeaŭ пe kъm-
пȣl de bъtae.

A doȣa lȣпtъ de la Orvik intre Stefan шi A-
ron, fȣse maĭ пȣцin sъngeroasъ; dar fȣse чea din
ȣrmъ. Aron se învinse шi fȣgi în Пolonia. Stefan
intrъ kȣ toate ostirile în Sȣчeava, ȣnde fȣse пrii-
mit kȣ mare пomпъ în kъmпȣl nȣmit *Dreпtatea*
de Mitroпolitȣl Teoksit, kȣ toцĭ kaпiĭ klerȣ-
lȣĭ, boeriĭ, boerъnaшiĭ, mazîliĭ, rъzaшiĭ шi пoпo-
rȣl; Stefan îĭ întrebъ dȣпъ чe le dete seamъ de
kȣgetъrile sale:

— Vreцĭ voĭ sъ vъ fiŭ eŭ Domn?

Toцĭ într'o ȣnire strigarъ:

„Mȣlцĭ anĭ kȣ bine sъ domnesчĭ!"

Akolo Stefan пrimi din mъna Mitroпolitȣlȣĭ
stindarȣl цъreĭ, aпoĭ se dȣse la Sȣчeava.

Treĭ zile dȣпe alegere, noȣl Domn sъ dȣse
la biserikъ sъ пrimeaskъ ȣngerea, kȣ mare пomпъ.

Feriчite timпȣrĭ kъnd Domniĭ Romъnĭ nȣ a-

veaȣ̆ trebȣinцъ de a fi rekȣnoskȣцĭ de Поартъ, ka sъ поатъ шedea пе tronȣl цъriĭ! atȣnчĭ naцia era totȣl; Ea nȣ împъrцea sȣveranitatea eĭ kȣ streiniĭ.

Ea trъia пrin sine, era mare, пentrȣ aчeia шi domniĭ eĭ eraȣ̆ marĭ, eraȣ̆ Romъnĭ; mъna lor nȣ пriimise înkъ sabia din mъna Tȣrчilor ka sъ învingъ mîndria naцiȣneĭ lor; чi o пrimeaȣ̆ din mъna naцiȣniĭ ka sъ o апere împotriva inemiчilor eĭ. Ȣmъriĭ lor nȣ se пlekase înkъ ka sъ пrimeaskъ kabaniцa otomanъ, simbol neferiчit de mъrire шi de robie tot de o datъ! aчeastъ mъrire este o ilȣzie, robia singȣrъ e realъ.

Aчeastъ mъrire este o rîdere amarъ! o insȣltъ arȣnkatъ naцiȣniĭ kъчĭ orĭ чe insȣltъ fъkȣtъ Domnitorilor de streinĭ, este fъkȣtъ naцiȣneĭ.

Поate kъ пerderea neatъrnъriĭ romъnilor, nȣ fȣse fantȣl ȣneĭ klase, ȣnȣĭ om; nimenĭ nȣ meritъ a fi kritikat; niчĭ domniĭ чe se пlekarъ; fȣse voinцa lȣĭ Dȣmnezeȣ̆: naцia romъnъ era пrea frȣmoasъ, ka sъ поatъ kresчe шi mъri, în libertate, fъrъ sъ atragъ asȣпrъ-ĭ gelozia чelor alte попoare, ȣra, aпoĭ пerderea eĭ. Dȣmnezeȣ̆ o fъkȣ mikъ, ka sъ-ĭ пъstreze mъrirea; o fъkȣ sȣпȣsъ, ka sъ-ĭ пъstreze libertatea, îĭ ȣrzi ȣn lȣng шir de sȣferinцĭ, ka sъ-ĭ întъreaskъ sȣfletȣl în viitor; kъчĭ nimik nȣ nobileazъ пe o naцie ka sȣferinцele. Tȣrчiĭ fȣserъ ȣn instrȣment în mъna lȣĭ Dȣmnezeȣ̆, sъ sъ mъntȣiaskъ naцia romъnъ. Nȣmaĭ aчeasta поate sъ skȣze пe Bogdan чe a inkinat цara. Viitorȣl eĭ este asigȣrat; el kresчe шi înfloresчe în ȣmbra timпȣlȣĭ чe kȣrge. Vor fi înkъ zile de mъrire, de

libertate пentrꙋ romъnĭ, шi daka aчeste zile aꙋ întъrziat înkъ a veni, kaꙋza este kъ viчiꙋl intъrzie înkъ în mijlokꙋl nostrꙋ. Domnꙋl пꙋrчese kꙋ mare пomпъ la biserikъ. La пoarta biseriчiĭ deskъlikъ. Aiчĭ îl întъmпinъ Mitroпolitꙋl Teoksit kꙋ Eпiskoпiĭ, Arxeriĭ, Egꙋmeniĭ. Ꙋn пreot, kꙋ Evangelia; mꙋlцime de diakonĭ kꙋ kъdelniцele în mъnъ шi чiteцĭ kꙋ fъkliĭ aпrinse. Kъnd Stefan ꙋrkъ чea din tъĭ treaпtъ, Mitroпolitꙋl se koborî sпre el, lꙋînd Evangelia din mъna пreotꙋlꙋĭ шi dînd'o Domnitorꙋlꙋĭ sъ o sъrꙋte. Atꙋnчĭ чel dintъiꙋ пsalt înчeпꙋ sъ kъnte: *vrednik este!* Ajꙋngъnd Domnꙋl în mijlokꙋl biseriчiĭ, deskoпeri kaпꙋl, se inkinъ la ikoana lꙋĭ Krist, o sъrꙋtъ, aпoĭ la ikoana maĭчiĭ Domnꙋlꙋĭ, пe kare o sъrꙋtъ asemenea.

Atꙋnчĭ îl lꙋarъ, Eпiskoпꙋl de Roman de braцꙋl dreпt, Eпiskoпꙋl de Rъdъꙋцĭ de braцꙋl stъng шi îl kondꙋserъ, în altar. Akolo Domnꙋl шi чeĭ doĭ Eпiskoпĭ îngenꙋkiarъ la masa sъntъ (пristol) se aꙋzi atꙋnчĭ kъntarea: *Isaia dъnцꙋesчe.* Mitroпolitꙋl, пꙋsę omoforꙋl asꙋпra kaпꙋlꙋĭ lꙋĭ Stefan шi чiti o molitfъ rъndꙋitъ пentrꙋ înkoronare; dꙋпъ molitfъ, îl mirꙋesчe; Domnꙋl sъrꙋtъ mъna Mitroпolitꙋlꙋĭ, Mitroпolitꙋl sъrꙋtъ krestetꙋl kaпꙋlꙋĭ Domnꙋlꙋĭ. Kъnd Stefan eшi din altar, чeĭ doĭ eпiskoпĭ, iarъ aпꙋkarъ пe Domn de sꙋпцiorĭ шi îl dꙋk пъnъ la jeцꙋl Domnesk. Atꙋnчĭ Mitroпolitꙋl, stъnd în ꙋшa din mijlok a altarꙋlꙋĭ, bine kꙋvîntъ пe Domn шi diakonꙋl înчeпꙋ îndatъ: *Doamne milꙋesчe,* пomenind пe mitroпolit шi пe Domn шi пe пoпorꙋl krestin. Domnꙋl se koborî din stranъ

ші se dȣse a se înkina în mijlokȣl biseriчiĭ. De aiчĭ eші afarъ din biserikъ, se akoпeri пe kaл kȣ kȣka sa, înkъlekъ, ші kȣ toatъ sȣita de kъlȣgъrĭ, de ostaшĭ, de boerĭ, de пoпor, se întoarse la пalat. Akolo, deskъlikъnd la skara чea mare, se dȣчe în sala ȣnde se цine konsiliȣl ordinar, ȣnde îl asteпta ȣn tron пe kare шezȣ Domnȣl. Mitroпolitȣl, Eпiskoпiĭ, boeriĭ, kъпitaniĭ, шezȣrъ toцĭ în пiчioare. Atȣnчĭ Mitroпolitȣl fъkȣ ȣn kȣvînt de feliчitare, ȣrînd Domnȣlȣĭ viaцъ bȣпъ ші feriчitъ sпre a пȣtea faчe feriчirea пoпorȣlȣĭ sъȣ. Stefan rъsпȣnse пrin kъte va vorbe kъ dorinцa simпlъ de a mъntȣi цara, îl fъkȣse sъ se ȣrчe пe tronȣl пъrintelȣĭ sъȣ. Atȣnчĭ se aȣzi afarъ bȣbȣitȣl tȣnȣrilor, seпeцelor, sȣnetȣl mȣziчelor, glasȣl пoпorȣlȣĭ.

Treĭ zile de la înkoronare, se dete rangȣrĭ la boeriĭ dregъtorĭ чivilĭ; în zioa atreia Stefan пrimi пe toцĭ boeriĭ чe trekȣrъ пe dinaintea lȣĭ, în kipȣl ȣrmъtor;

Velĭ logofeцĭ de цara de jos, velĭ vorniчĭ de цara de jos, velĭ vorniчĭ de цara de sȣs; пъrkъlabȣl de xotin; пъrkъlabȣl de Neamц; de Чetatea пoȣъ; de Sȣчeava, velĭ postelniчĭ, velĭ sпъtarĭ, velĭ пaxarniчĭ, velĭ vistierĭ, velĭ stolniчĭ ші velĭ komisĭ.

Dȣпъ aчeastia venirъ:

Vornikȣl Doamneĭ, kȣпarȣl, vъtafȣl de пъxъrniчeĭ, vъtafȣl de stolniчeĭ, чeĭ doĭ vъtafĭ de aпrozĭ, чel de tъrg ші чel de kȣrte. Aпoĭ kredinчerȣl, kъmъraшȣl, vъtafȣl de koпiĭ din kasъ;

beчerѕl, nivniчerѕl, toцĭ ѕrmaцĭ de oameniĭ чe eĭ kъrmѕiaŭ.

Venirъ înkъ: velĭ kъnitanѕ de Sѕчeava, de Iaшĭ, de Kodri, de Koцman, de Soroka, de Tekѕчiŭ, de Ronчea, de Doroxoĭ, de Kѕvѕrlѕĭ, de Dorobanĭ, Пolkovnikѕ de kѕrte, ajѕtorѕl lѕĭ, Kъnitanѕl de Drѕbanĭ, stolnikѕl de Kazaчĭ, Kъnitanѕl Xъtmъniĭ, Agi, Kъnitanѕ Doamniĭ чe avea steag de kъlъraшĭ, шi alцiĭ kѕ oameniĭ lor.

Asfel Stefan se ѕrkъ ne tronѕl Moldoviĭ.

Este maĭ lesne a se ѕrka ne tron de kъt a sѕчi a'l nъstra.

Stefan sѕчia aчeasta. El nѕ'шĭ askѕndea greѕtъцile чe avea sъ întъmnine; era xotъrît la toate. El era din neamѕl aчelora чe desfidъ evenemîntele шi se ridikъ maĭ nresѕs de ele. Înainte d'a se ѕrka ne tron, gъndise la toate. Se ѕrkase пe aчest tron nrin arme шi iarъ nrin arme trebѕia sъ se sѕsцie. Istoria цъriĭ sale fѕse o mare lekцie nentrѕ dînsѕl. El kѕnosчea nestabilitatea de karakter a naцiѕniĭ sale; vъzѕ în trekѕt toцĭ Domniĭ kъzînd nrada ambiцiѕniĭ kanilor de nartide. Trebѕia sъ dea o altъ kale aчestor ambiцiĭ, aчestor aktivitъцĭ neobosite, îĭ trebѕia resboaie kѕ streiniĭ. Aчeste resboaie singѕre aѕ nѕterea a faчe sъ înчeteze чertele din ѕntrѕ: Este tot d'aѕna чeva maĭ kъѕtat de kъt nѕterea, este gloria. Чea dintъiŭ este mijlokѕl d'a ajѕnge la чea din ѕrmъ. Îndatъ dѕnъ înkѕronare, чel dintъiŭ akt al lѕĭ Stefan fѕse sъ organizeze armata Moldoviĭ ne ѕn niчior maĭ anroniat de taktikъ. El aшezъ kornѕrĭ de felѕrite

grade sȣb nȣme de *Steagȣrĭ* ши le dete komandanцĭ maĭ miчĭ ши maĭ marĭ dȣпъ gradȣl aчelor korпȣrĭ.

Engel ziчe kъ Stefan, Domnind de la 1458, пînъ la 1504 Moldova la atъta a rъdikat'o, înkъt de singȣrъ a Domnit, fъrъ klientelъ streinъ.

Mȣлцĭ krezȣrъ atȣnчĭ kъ Domnia lȣĭ Stefan va fi o eпokъ de resboaie. Kъtre aчestea trekȣrъ чinчĭ anĭ de пaчe. Trebȣia Moldoviĭ чinчĭ anĭ de пaчe ka sъ organizeze administraцia din ȣntrȣ ши armata sa, amъndoъ slъbite de resboaele din trekȣt.

În aчeştĭ чinчĭ anĭ se rъdikarъ mȣlte nemȣlцȣmirĭ, se lovirъ în пreȣnъ, aпoĭ se reȣnirъ ka sъ loveaskъ tronȣl. Stefan пrevъzȣ lovitȣra; o пreveni de maĭ н'ainte пrintr'o пъvъlire armatъ în Transilvania. Aчeasta se fъkȣ în anȣl 6969.

Stefan nȣ gъsi niчĭ o îmпotrivire serioasъ în aчestъ цarъ. Se mȣлцȣmi sъ sȣпȣie пe sъkȣĭ la o dare ши se întȣrnъ în Moldova înkъrkatъ de пrъzĭ.

Sȣfletȣl sъȣ mare alerga la ideĭ marĭ. Ȣnirea чelor doъ цъrĭ romъne îl ȣrma neînчetat. Romъniĭ din aчeste doъ цъrĭ, desпъrцiцĭ пrin interese de gȣvernъmînt maĭ ales ale Domnilor ши boerilor чe gъseaȣ maĭ aпroniete interesele lor kȣ starea de desпъrцire, nȣ voiaȣ пe atȣnчĭ sъ aȣzъ de ȣnire sȣb ȣn singȣr ȣчentrȣ. Trebȣia a faчe ȣnirea пrin пȣterea armelor.

Stefan nȣ krȣцъ nimik, ka sъ ajȣngъ la skoпȣl sъȣ. Înainte de toate kъȣtъ a'шĭ faчe aliaцĭ. Însȣflat de aчeastъ kȣgetare, se adresъ kъtre Knea-

зsl de la Kiev шi чerв mъna fiiчii sale Maria. Aчesta nrimi bskвros шi în al шantelea an al Domnii, (6971) Islis 5, se serbъ nsnta sa kв aчeastъ ггinчineзъ.

Feriчe цara al kъrii kan ns se faчe o nedikъ la nrogressl шi organisarea eĭ! Asta în notriva înaintъrii lskrsrilor în цara sa, este a se sni ks vrъшmaшii цъrii sale înnotriva цъrii sale.

Stefan, din notrivъ ns voi sъ lase чelor alцĭ triцiativa reformelor; o lsъ el înssшĭ kъчĭ ea era niebsinчioasъ la îndenlinirea nlansrilor чelor marĭ шi natriotiчe.

Statele vecine.

1458.

Msntenia saŭ цara ssrorъ se afla în nsterea Otomanilor ks kondiцiĭ de vasalitate. De fant Tsrчiĭ fъчeaŭ akolo чele maĭ marĭ tiraniĭ. Radв чel frsmos, ns maĭ ea; Domnea Vlad V. Цeneш, feчiorsl lsĭ Dar goшs шi nenot lsĭ Mirчea чel bъtrъn. Aчeasta înkinъ de a doa oare цara la Tsrчĭ (1460), ks kondiцiĭ destsl de favorabile.

Maĭ în srmъ se iskъ чeartъ intrъ aчest Domn шi Ssltansl, fiind kъ Vlad refszase de a se dsчe sъ se înkine Ssltanslsĭ шi sъ-ĭ dea чinчĭ sste koniĭ tribst ne tot ansl din цarъ.

Пъnъ a vorbi de resboiele чe avs aчest

Domn kъ Stefan чel mare, sъ arъtъm чine era Vlad V Цепеш.

El Domni de doъ ori.

Aчest Domn fъse чel maĭ krъd dintre toцĭ tiranii lъmiĭ barbare. Toцĭ istorianiĭ шi kronikariĭ fak ъn tabloъ înspъimъntъtor din faptele sale.

Dan II. lъsъ ъn fiъ anъme Dan, kare nъ пъtъ ъrma пe tatъl sъъ la tronъl Valaxiĭ, la 1452, kъчĭ Xъniad rъndъi Domn în Valaxia пe Vlad, fratele lъĭ Dan. Пe aчest Dan, Xъniad пъsese de îl orbise sпre a nъ fi Domn niчĭ odatъ. (1445) Vlad V Цепеш, îl пrinse, пъse sъ-ĭ чiteaskъ rъgъчiъnea morцilor lъngъ o groaпъ шi îl înmormîntъ kolo, dъпe чe îĭ tъia kaпъl [1].

La 1460 aчest Vlad V, vъzînd lъarea Konstantinoпoliĭ de Maxomet II, xotъrî a reînoi traktotъl înkeiat între Mirчea шi Baiezid I, kъ ъrmъtaarele adaose:

Tribъtъl se xotъrî la 10 miĭ galbenĭ пe an, пentrъ kare Maxomet II. se îndatora sъ aпere Valaxia kontra tъtъlor inemiчilor eĭ. Sъltanъl îшĭ rezerva sъпremaцia nominalъ; toatъ sъveranitatea din ъntrъ rъmъnea пe seama цъriĭ. Ȣn ofiчer tъrk va veni sъ ea tribъtъl. Va fi însoчit пъпъ la Dъпъre la întoarчere.

Akolo baniĭ se vor maĭ nъmъra odatъ шi se va da adeverinцъ de пrimire, toatъ rъsпъnderea rъmъind de aiчĭ înainte пe seama ofiчerъlъĭ tъrk; or чe tъrk va avea ъn пroчes kъ vre ъn lokъitor din Valaxia, va fi jъdikat în aчeastъ цarъ.—

[1] Enghel.

orĭ чe negѕцъtorĭ Tѕrчĭ vor voi sъ vie în цarъ vor lѕa voie de la aѕtoritatea Romъneaskъ шi kѕ ѕn termen kare nѕ se va пѕtea пrelѕngi. — Niчĭ ѕn Tѕrk nѕ va пѕtea dѕчe kѕ dînsѕl din цarъ niчĭ ѕn Romъn, de orĭ чe seks sъ fie. — Nѕ se va da niчĭ odatъ niчĭ ѕn firman de Пoartъ asѕпra vre ѕneĭ пlъngerĭ fъkѕte eĭ de vre ѕn Romъn, de orĭ чe natѕrъ ar fi. — Пoarta sъ nѕ пoatъ kema niчĭ odatъ niчĭ ѕn Romъn în Tѕrчia. [1])

Maxomet II, sankцionъ aчest akt kѕ mѕlцѕmire. El nѕ era om sъ resпekte tratatele sale. Voia sъ sѕпѕe toatъ lѕmea, aчesta era visѕl sъѕ. Dorind a sѕпѕne Valaxia kѕ desъvъrшire, kъtъ пrilejѕ o rѕпe aчel traktat. Чerѕ lѕĭ Vlad V, sъ i se trimitъ îndatъ 500 de koniĭ Romъnĭ, la Konstantinoпolĭ пentrѕ trebѕinцele imпeriѕlѕĭ.

Vlad V. era tiran, dar era Romъn; era krѕd, dar era mîndrѕ. Rъsпѕnse Sѕltanѕlѕĭ kъ tribѕt va da, însъ koniĭ nѕ-ĭ trimite. Kъt пentrѕ dѕчerea lѕĭ la Konstantinoпoli, înkъ nѕ va fi.

Vlad V. Цeпeш trimise îndatъ dѕпъ aчeasta solĭ la Matias Korvin (1461) чerînd a înkeia legъtѕrĭ kѕ dînsѕl.

Maxomet II, se înfѕriъ atъt пentrѕ resпѕnsѕl lѕĭ Vlad V kъt шi пentrѕ legъtѕra чe voia a faчe kѕ Matias Korvin.

El avea ѕn favorit. Radѕ, frate al Domnѕlѕĭ Vlad V. Пe aчesta voi sъ-l fakъ Domn.

Maxomet II, era înkъ la Adrianoпolĭ. D'akolo skrise iar lѕĭ Vlad V, sъ vie la dînsѕl sъ i se

[1]) Wilkinson. Fotino.

înkine, шi mȣlt bine va vedea de la graчia sa. Vlad V nȣ voi. Xalkokondila ziчe kъ Sȣltanȣl avea пe lъngъ sine пe Radȣl fratele lȣĭ Vlad V, feчiorȣl lȣĭ Drakȣla în kȣalitatea rȣшinoasъ de favorit, adaogъ kъ mare lȣптъ fȣsese între Radȣl шi între Sȣltanȣl, kъnd, пentrȣ пrima oarъ, Maxomet II, deklarъ aчelȣĭ jȣne, пerȣшinatele lȣĭ gîndȣrĭ. Radȣl lȣase o sabie шi rъnise foarte rъȣ пe Sȣltanȣl, пentrȣ kare lȣkrȣ fȣsese esilat la Karamania, aпoĭ iar îl adȣsese lъngъ sine.

Înainte de a ridika arma asȣпra lȣĭ Vlad, чerkъ sъ-l пrinzъ пrin viklenie. Trimise la dînsȣl пъ Xamȣza de la Vidin kȣ sekretarȣl sъȣ, ȣn Grek renegat Katabolinos шi пe ȣn Iȣnisbeĭ. Vlad V пresimцi пlanȣl lor. Îndatъ чe aчestia чerȣrъ o aȣdienцъ Domnȣlȣĭ, Vlad V, îĭ arȣnkъ în înkisoare, пȣse de le tъiъ mъnile шi пiчioarele шi îĭ trekȣ în цeпĭ.

Vlad V, trekȣ în Bȣlgaria шi пrъdъ oraшele шi satele, пȣind în цeпĭ 25,000 de Tȣrчĭ шi krestinĭ [1]).

Solĭ tȣrчĭ venirъ sъ-ĭ пroпȣie de пaчe. Aчestia nevoind a'l salȣta kȣ kaпetele desvъlite, Vlad V, dete ordin sъ le batъ пiroane în kaп пe d'asȣпra tȣrbanelor.

La aчeste sчirĭ Maxomet II, se înfiorъ. Strъnse o mare armatъ [2]) aчeastъ armatъ пlekъ komandatъ de marele vezir. Maxomet II kȣ o flotъ de 25 gelere шi 150 vase intrъ în marea Neagrъ, aпoĭ în Dȣпъre, arse Brъila шi toate satele dȣпъ malȣl Dȣпъriĭ [3]).

[1]) Enghel. — [2]) Halcocondila. — [3]) Enghel.

Stefan dorea sъ vazъ пe Sȣltanȣl okȣпat în resboiȣ kȣ Vlad, ka sъ пoatъ шi el relȣa de la Domnȣl mȣnteniĭ чetatea Kilia a Moldoveĭ. Skrise dar la agenцii sъĭ din Konstantinoпoli sъ îndemne пe marele Vezir a trimite o armatъ împotriva lȣĭ Vlad, пentrȣ kare lȣkrȣ se îndatora sъ-ĭ vie în ajȣtor kȣ oшtirĭ Moldovene.

Sȣltanȣl пrimi пroпȣnerele lȣĭ Stefan шi пermise a se asedia чetatea Kilia de Stefan împreȣnъ kȣ amiralȣl sъȣ Otoman. Armata otomanъ trekȣ Dȣnъrea în Mȣntenia, în 1462.

Stefan asedie чetatea Kilia пe ȣskat, o bъtȣ maĭ mȣlte zile, dar vъzînd kъ nȣ пoate sъ o ia, шi rъnindȣ-se la ȣn пiчĭor, se retrase шi se dȣse la marginile Valaxiĭ. Akolo o пarte din ostirile lȣĭ Vlad V, îl oпri d'a merge maĭ'nainte. Stefan temîndȣse kъ пartea чe ar lȣa la resboiȣ пentrȣ Tȣrчĭ шi împotriva romъnilor, ar пȣtea sъ devie vъtъmъtoare însȣшĭ în interesele Moldoveĭ пrin slъbirea цъriĭ sȣrorĭ, se întȣrnъ la Sȣчeava, lъsînd пe Tȣrчi sъ se mъsoare singȣrĭ kȣ Vlad V. Vlad V trimise la mȣnцĭ maĭ toatъ пoпȣlaцia цъriĭ, Oameni, vite, lȣkrȣrĭ. Ȣn korп de ostire se dȣse sъ observe пe Stefan la xotar. Чel alt kȣ Vlad V se askȣnse пrin пъdȣrĭ în kalea Tȣrчilor чe veneaȣ sпre kaпitalъ. Sȣltanȣl aflъ цara deшartъ, — Vlad nȣ se arъta nikъirĭ; krezȣ kъ a fȣgit пrekȣm Dariȣ krezȣse kъ fȣgise Цeцiĭ înaintea lȣĭ kînd okȣпase aчeste цъrĭ пe kare trebȣi sъ le пъrъseaskъ îndatъ. Maxomet II nȣ lȣa niчĭ o îngrijire de armata sa. Vlad V aflъ starea armatei otomane, el îшĭ fъkȣ ȣn пlan kȣtezъtor: Sъ intre

în tabъrъ ши sъ ȣчigъ пe Maxomet II. Într'o noaп-te, ȣrmat de o mie de kъlъrĭ aleшĭ, în întȣnerek ши vijelie, intrъ în tabъra Otomanъ. Vlad V. voi sъ meargъ la kortȣl Sȣltanȣlȣĭ. Se înшelъ; kъzȣ пe ariпa ȣnde se aflaȣ Asiatiчiĭ, ши пe kortȣl Vizirȣlȣĭ Maxomet. O lȣптъ teribilъ înчeпȣ intre Tȣrчi ши aчeştĭ kavalerĭ. Dȣпъ че ȣчiserъ mȣlцime de Tȣrчĭ, se retraserъ, kȣ пȣцinъ пerdere*) ȣn korп de Tȣrчĭ sȣb komanda lȣĭ Alibeĭ îĭ ȣrmarъ, le lȣarъ пrinшĭ mȣlцĭ, niчĭ ȣnȣl nȣ skъпъ.

Kъnd Tȣrчiĭ пъrъsirъ tabъra în kare se trekȣ aчeastъ lȣптъ kȣtezъtoare ши voirъ sъ intre în Bȣkȣresчĭ, vъzȣrъ kȣ sпъĭmъ o пъdȣre de цeпĭ în kare eraȣ înfiпцĭ Tȣrчĭ ши Bȣlgarĭ ши în mijlokȣl lor Xasan Пaшa într'o цeпъ maĭ înaltъ ши înbrъkat în roшȣ; eraȣ peste 20,000 de oamenĭ. Maxomet II se înfiorъ, femeĭ ши koпiĭ morцĭ înkъ eraȣ înцeпaцĭ. Пaserile de пradъ sbȣraȣ sъtȣle пe aчele kadavere. Sȣb aчeste цeпĭ пe kînd чeĭ înцeпaцĭ nȣ mȣriserъ înkъ, se ziчe kъ Vlad V, чina kȣ aĭ sъĭ bȣkȣrъndȣ-se de цipetele de dȣrere a le înцeпaцilor. Moxamet II, ar fi strigat atȣnчĭ: *Sȣ am eȣ ȣn ast-fel de om aшĭ lȣa lȣmea.* Kaпitala se okȣпъ. Resboiȣl de пъdȣre ȣrmъ. Vlad V lъsъ 6000 de oamenĭ ши se dȣse la xotarele Moldoviĭ; Omer avȣ maĭ mȣlte lovirĭ, adȣse Sȣltanȣlȣĭ 2000 de kъпъцъnĭ. Цara kъzȣ atȣnчĭ în пradъ kȣmпlitъ. Maxomet II пlekъ din цarъ, lъsînd înkъ ȣn korп de oştire kȣ Alibeĭ ka sъ sпrijine пe Radȣl la tron. Vlad V fȣgi la Matias. Vlad V în 1477 se

¹) Xalkokondile.

fъkв din noй Domn, domni doй anй шi mвri вчis de вn rob al sъй într'o пreвmblare.

Faптele aчestвй om sвnt atъt de krвde în kъt imaginaцia se întoarчe kв groazъ. Вnвl din fraцiй sъй, fiind insвltat de orъшaniй din Tъrgoviste, Vlad V, în zioa de Пaшte, пe kъnd lokвitoriй eraй la masъ шi la danцвrй, kъzв asвпra lor kв ostire, йй smвlse din sînвl sъrbъtorilor. Пe bъtrînй йй пвse în цeaпъ împrejвrвl чetъцiй; пe koпiй, jвni, bъrbaцй, femeй, fete, йй trimise ast-fel kвm eraй înbrъkaцй de sъrbъtoare, sъ lвkreze la zidirea чetъцiй Пoenari, între eй eraй oameni шi femeй din toate klasele soчietъцiй[1]) Fъkъnd o invasie în Transilvania, пвse în цeпй вn mare nвmъr de Sasonй[2]) mвmelor le sпinteka sînвl шi skotea пrвnчiй[3]) Engl el maй ziчe kъ silea пe koпiй sъ mъnъnчe karnea mвmiй lor friптъ. Пвse în цeaпъ пe вn kъlвgъr kare пredikase kъ este пъkat a lвa lвkrвl aпroaпelвй sъй dвпъ чe aчasta, fiind invitat la masa sa, din nelвare în seamъ, lвase пъnea Domnвlвй dвпъ masъ. Пe вn alt kъlвgъr чe-l întъlni deskвlц шi kъlare пe вn asin, îl пвse în цeaпъ kв asinвl..

Вna din konkвbinele sale йй zise kъ este în greвiatъ, El o чerчetъ пrin nisчe bъtrъne шi se dovedi kъ minцea; dar fiind-kъ aчeasta înkъ пretindea sъ fie, Vlad V dete ordin sъ-й desпiчe sînвl. nisчe Tъtarй чerîndв-й graчia вnвia din aй lor чe fъkвse o greшalъ, Vlad V le zise kъ o sъ-l sпъnzвre шi kъ eй trebвie sъ esekвte. Tъtariй, mвrmвrъnd, Vlad V пвse sъ frigъ пe vinovat шi пe чeй alцй

[1]) Fotino. — [2]) Enghel. — [3]) Enghel.

Tъtarĭ sъ'l mъnъnчe înainte de a'ĭ пȣne în цeaпъ. Vlad V se пerfekцionase la mȣnчĭ; întrebȣinцase toate kinȣrile; modȣl чel maĭ favorit al lȣĭ era de a пȣne în цeaпъ пe la o пarte a koastelor, kъчĭ aчeasta fъчea пe înцeпaцĭ sъ se svъrkoleskъ în dȣrerĭ. Într'o zi, vъzînd пe ȣn цъran kȣ kъmaшa skȣrtъ, îl întrebъ daka are femeie. Aчesta resпȣnse kъ are; Vlad V пȣse пe femeie în цeaпъ, шi îĭ dete alta. Ȣn kъlȣgъr, vъzînd kъ aflъ плъчere a шedea între цeпĭ ȣnde eraŭ înfiпte kadavere, îl întrebъ kȣm шade în aчea atmosferъ пȣtȣroasъ. Vlad V îl пȣse într'o цeaпъ foarte naltъ, ka sъ пȣ-ĭ пȣцъ чeĭ de maĭ jos. Altъ datъ graчiъ пe ȣn kъlȣgъr kare, întrebat fiind чe ziчe lȣmea de dînsȣl, rъsпȣnse kъ toцĭ îl blesteamъ ka пe o xiarъ sпȣrkatъ чe este; шi пȣse în цeaпъ пe altȣl kare îĭ rъsпȣnse kъ toцĭ îl laȣdъ ka пe ȣn domn плin de virtȣцĭ. Пe la înчeпȣtȣl Domnieĭ, ȣчise пe toцĭ boeriĭ kare alegeaŭ saŭ destitȣaŭ пe Domnĭ, шi femeile lor le dete servilor lor. Maĭ пȣse în цeaпъ 600 de Transilvanĭ чe se aflaŭ în Valaxia; dîndȣle fok într'ȣn koшar. Ast-fel enȣmъrъ Engel, dȣпъ ȣn memoriȣ Sason krȣzimele aчestȣĭ tiran.— Aчest memoriȣ este skris în 1477. Enghel ziчe kъ în aчest memoriȣ era шi пortretȣl tiranȣlȣĭ пe kare deskrie ast-fel: „Kinȣl e frȣmos, trъsȣrele, regȣlate dar bъrbъtesчĭ, пrivirea krȣntъ are пъr lȣng, mȣstъцĭ marĭ, пoartъ o пълъrie чe seamъnъ kȣ mitra пaпiĭ, okolitъ kȣ o пanglikъ bikolorъ.“

Ast-fel fȣse în skȣrt, aчest Vlad V, kare пrin întъlnirile чe avȣ kȣ Stefan, intrъ în istoria vieцiĭ strъlȣчitȣlȣĭ Eroŭ Moldovean.

Stefan înчепв a se teme de пвterea Tвrчilor. Moldova era цаrъ neatъrnatъ шi nв avea sъ dea sokotealъ dekъt lвĭ Dвmnezeŭ; aчeastъ neatъrnare era maĭ skвmпъ lвĭ Stefan dekъt vieaцa. Trebвia sъ o пеrе kontra otomanilor. Пentrв aчeasta îĭ trebвia aliaцĭ krestinĭ. Întвrпъ okiĭ sпre Пolonia.

În anвl 1463 Stefan înkeiъ вn traktat ofensif шi defensif kв Kazimir regele Пolonieĭ. пrin aчest traktat se stinвla ka Regele sъ vie în ajвtorвl lвĭ Stefan kв ostirĭ la întъmпlare kъnd Moldova ar fi ameninцatъ, пentrв kare lвkrв Stefan se îndatora a nв faчe niчĭ o învoire niчĭ o datъ kв Tвrчiĭ, fъrъ шtirea lвĭ Kazimir, пrekвm шi a'ĭ fi amik шi kredinчios*) пe toцĭ Tъtariĭ чe îĭ va пrinde în Moldova sъ-ĭ dea lвĭ Kazimir, daka aчesta ar voi sъ-ĭ пrimeaskъ.

Aчest rege Kazimir nв era Kazimir чel mare, kъrвia Пolonia rъmase datoare o пarte din strъlвчirea eĭ; era Kazimir IV fiвl al doilea al lвĭ Iagelon, nъskвt la 1427. înkъ în viaцa fratelвĭ sъŭ Ladislas III, lвъ gвvernвl în dвkatвl Litвanii, kв nemвlцвmirea Пolonilor. în anвl 1447 deveni Rege al Пolonieĭ. Rege al Пolonieĭ, el se oпвsese a se întrвпa aчel dвkat kв Пolonia. Kъnd чetъцile Пrвsieĭ se rъdikarъ înпotriva ordinвlвĭ Teвtonik, Kazimir înчепв înпotriva aчestвĭ ordin, o lвптъ чe цinв doъ-zeчĭ de anĭ. La 1466 Kazimir fъkв вn traktat de пaчe nвmit traktatвl de *Thorne*, пrin kare lвъ sвb aвtoritatea sa, toatъ Пrвsia aпвsanъ. El mвri în 1492 la Grodno. În anвl 1463 Ali-

*) Doghiel.

beĭ. lъsat de Moxamet II în цara Rȣmъneaskъ sъ aшeze пъ Radȣ III în lokȣl lȣĭ Vlad V,[1] trekȣ în Ardeal kȣ ostire ka sъ пrade цara. Akolo Domnea atȣnчĭ Ȣngȣrȣl *Пongraц*, aчesta strъnse reпede Sъkȣiĭ шi eшi înaintea Tȣrчilor la Timiшioara. Aчi se dete o mare bъtaiъ. Tȣrчiĭ fȣrъ învinшĭ шi fȣgъriцĭ пъnъ la Dȣnъre.

Stefan ardea de dorinцa de a rъdika armele, шi пrilejȣl întъrzia ka sъ i se arate. Liпsa lȣĭ Пongraц din Ardeal îĭ dete ideia de a koпrinde aчea цarъ шi a esersa пe ostaшĭ. Пlekъ dar în Transilvania kȣ ȣn korп de ostire, intrъ la Sъkȣĭ шi пredъ цara lor, aпoĭ se întȣrnъ în Sȣчeava înkъrkat de desпoliĭ.

Moldovenii, ȣrîndȣlise kȣ aчest domn, înчeпȣrъ a rъdika kaпȣl. Stefan închide okiĭ asȣпra aчestor ȣneltirĭ; dar tot de o datъ пreпarъ ostirile sale пentrȣ rъsboiȣ. Ȣn rъsboiȣ înпotriva Tȣrчilor îĭ da gloria de kare avea nevoie ka sъ se sȣsцie. Kъnd krezȣ kъ are o armatъ пȣterikъ, deklarъ resboiȣ Tȣrчilor. Înчeпȣtȣl aчestȣĭ resboiȣ fȣse înkonjȣrarea Kiliĭ шi Akermanȣ, aчesteĭ чetъцĭ Moldovene ȣna sȣb Tȣrчĭ, чeĭ altъ sȣb mȣnteпĭ.

Akerman și Kiliea.

Akerman saȣ чetatea Albъ, nȣmitъ de Xerodot *Oksia*; de romanĭ: Jȣlia Alba; vestitъ пrin esilȣl пoetȣlȣĭ roman Ovid: aчi se vede înkъ lakȣl nȣmit de romъnĭ lakȣ *Ovidȣlȣĭ*; era în Bȣgeak пe marea Neagrъ. Domnii Moldoviĭ пȣrtaȣ titrȣ de

[1]) Radu se puse Domn în Valaxia în locul luĭ Vlad V de către Turcĭ.«

„Stъпъnitorii mъrii Negre[1]), ачeastъ mare era вn lak Moldovenesk.

Maxomet I voi să o ia, dar dвпъ o lвпъ de asediere, se întoarse în auoi, konfвndat de întristare[1]). Вrmъtorвl ачeştвia, Sвltan Baiazed II veni în anвl 1483 kв ostire шi o flotъ nвmeroasъ sъ asedie ачeastъ чetate.

Maĭ mвlці skriitorĭ vekĭ deskriв ачeastъ lвntъ. Monkastrв saв Akerman, saв чetatea Albъ se aflъ пe malвl mъrii Negre lîngъ gвra Nistrвlвĭ, чetatea era bine fortifikatъ шi îndestвlatъ kв de toate, ostaшĭ, arme, пrovizii. Baiazed vъzъnd kъ asediaцiĭ nв se miшkъ, xotъrî sъ aпropie armata dвпъ mare шi înkonjвrъ чetatea de o datъ dвпъ aпъ шi dвпъ вskat. Vъzъnd înkъ пe lokвitorĭ tarĭ în kredinцa lor de a'l aпъra, bъtв zidвrile чetъцii din maĭ mвlte пъrцĭ, maĭ mвlte zile, пъnъ kъnd se fъkвrъ kъte va sпъrtвrĭ. În dimineaцa че sosi dвпъ ачeasta, se dete asaltвl, asediaцiĭ romъnĭ-moldovenĭ fъkвserъ пe din întrв sвb zidвrĭ шanцвrĭ шi valвrĭ de пъmînt ast-fel în kъt. arъtîndвse Tвrчiĭ la sпъrtвrĭ, Tвrчiĭ se oпrirъ; atвnчĭ asediaцiĭ aпъrarъ ачele intrъrĭ kв sъgeцĭ, fokвrĭ, darde, пetre; вчiserъ шi rъnirъ вn mare nвmъr de otomanĭ. шi îĭ resпinserъ de maĭ mвlte orĭ. Dar Tвrчiĭ, fiind în nвmъr foarte mare, se пreînnoiaв nekontenit, fъrъ sъ цie seamъ de nвmъrвl morцilor lor, oпrind ast-fel пe asediaцĭ de a se odixni; ачeştĭ din вrmъ, fiind пвцinĭ în nвmъr, nв пвteaв niчĭ

[1]) Vezĭ arxiva Rom. Tom. I foia 103.
[2]) Discorso di Theodoro Spendagino Cantacozino.

sъ se odixneaskъ, niчĭ sъ înlokɤiaskъ la snъrtɤrĭ пe чeĭ rъniцĭ ші morцĭ aĭ lor. Lɤnta цinɤ пъпъ seara.

A doɤa zi Baiazed dete ordin sъ se rîndɤiaskъ armata ast-fel îmпъrцindɤse în maĭ mɤlte koloane kare sъ ɤrmeze în bъtaie ɤna пe alta, sъ пoatъ reînoi пeînчetat koloanele ші sъ цie lɤnta fъrъ întrerɤпere zioa ші noaпtea пъпъ kъnd vor mistɤi пe aпъrъtorĭ. Înainte de a se esekɤta aчest пlan, Baiazed чerkъ a faчe sъ se înkine asediaцiĭ. Ɤn sol se trimise în чetate kɤ ordin a le sпɤпe xotъrîrea Tɤrчilor desпre kiпɤl atakɤlɤĭ înaintea kъrɤia чetatea nɤmaĭ пɤtea sъ resiste, sъ le adaoge kъ de nɤ se vor înkina, Sɤltanɤl nɤ va krɤцa nimik ші пe nimenĭ, ші kъ daka din пotrivъ, sъ vor sɤпɤne, se va resпekta averea ші пersoanele ші vor пɤtea a se retrɤge saɤ̆ a шedea akolo.

Atɤnчĭ se strъnse ɤn konsiliɤ̆ de kaпiĭ чetъцiĭ, dɤпъ maĭ mɤlte desbaterĭ, se xotъrî a kaпitɤla kɤ kondiцiile пɤse dinnainte de Sɤltanɤl.

Akermam avea doĭ komandanцĭ moldovenĭ, nɤmele lor eraɤ̆ German ші Ion.

Stefan aflase kъ lokɤitoriĭ Moldovenĭ din Akerman ші din Kilia, simпatizaɤ̆ kɤ Moldoveniĭ ші kɤ dъnsɤl. El lɤъ de la Regele Kazimir nisчe kъrцĭ пentrɤ nisчe lokɤitorĭ din чetъцĭ, Пolonĭ negɤцъtorĭ aшezaцĭ akolo. Îndatъ чe se aпroпie kɤ ostirĭ de Kilia пe kare o atakъ întъiɤ̆, el trimise aчele kъrцĭ la adresa lor, ші se înцelese kɤ dînшiĭ ka sъ dea чetatea. Merkɤrĭ sпre Joĭ, la miezɤl nopцi, la 23 Genariɤ̆, Stefan ajɤnse kɤ ostire

*

sȣb zidȣrile Kiliĭ. Joĭ ostirile sale s'aȣ odixnit. Tȣрчiĭ din четate нȣ фъкȣръ ничĭ o мiшkare. Vinerĭ de dimineaцъ îнчепȣ лȣпta. Бъtaia fȣse krъnчепъ din amъndoъ пърцile, мȣлцime de Moldovenĭ къзȣръ; seara îнчетъ лȣпta; a dȣoazi de dimineaцъ, Sъmbътъ, лȣпta îнчепънd din noȣ, четъцeniĭ deskiserъ o поartъ прin kare Stefan intrъ kȣ ostirea шi копрinse четatea,*). Лȣпta цinȣ îнkъ în четate dar Tȣрчiĭ fȣrъ fъръmaцĭ. Stefan лȣъ o мȣлцime de robi Tȣрчĭ шi Tȣрче.

Stefan trekȣ treĭ zile шi treĭ ноппцĭ în Kilia, a îмпъka пе krestinĭ kontra Tȣрчilor, a krȣцa шi a ajȣta пе чеĭ din ȣрмъ. Lokȣitoriĭ krestinĭ trekȣръ maĭ мȣлte zile în sъrbъtorĭ de bȣkȣrie. Aчeastъ четate нȣмitъ Kilia, în timпiĭ veki sъ нȣmea Likostomon. •

Asedierea de la Akerman fȣse maĭ krinчепъ шi maĭ лȣngъ. Aiчĭ se vъrsъ мȣлt sъnge Moldovean шi Tȣrk, шi se întrebȣinцъ мȣлte нъskoчirĭ ingenioase пentrȣ лȣarea четъцiĭ. Sъngele vъrsat înainte la лȣarea четъцiĭ de la Maxomet, чеrea alt sъnge ka sъ kazъ aчeastъ четate.

Stefan întъri, din noȣ четatea шi лъsъ aiчĭ doĭ komendanцĭ Moldovenĭ Isaia шi Bȣxtea kȣ проvizii de tot feliȣl; ear el, плin de bȣkȣrie se întȣrnъ la Sȣчeava.

Aчeste învingerĭ glorioase trekȣръ пе faцa Moldoveĭ лънчedъ de linisчe, ka sȣflarea ръkoroasъ a vъntȣлȣĭ пе faцa ȣneĭ florĭ че лънчezesче. În toate пърцile цъriĭ trekȣ sȣflarea vieцiĭ,

*) Kronika Moldoviĭ. Pag. 99 Tom I.

sпeranцiĭ, цъrieĭ. Lokȣitoriĭ ȣitъnd пersoana lor, trъeaŭ în пersoana пatriĭ: fala цъriĭ era fala lor. Era dȣlчe a se ziчe Moldovean: aчest nȣme sȣna atȣnчĭ: *viaцъ, пȣtere, mъrire.* Lovirea datъ leȣlȣĭ чe sпъĭmъntase Eȣroпa, kȣ lȣarea aчestor чetъцĭ, fъkȣ sъ tremȣre Prinчiĭ krestinĭ în toatъ Eȣroпa пentrȣ aчest mik dar kȣragios пoпor Moldovean. Sȣltanȣl se înkrȣntъ шi se sbъrli în mъnie ka ȣn tigrȣ la vederea ȣneĭ miчĭ vieцȣitoare чe l'a înfrъntat. Moldovenii singȣrĭ eraŭ neпъsъtorĭ. Frȣmoase timпȣrĭ în kare aчeste цъrĭ trъeaŭ din vieaцa lor! шi kъnd viaцa lor nȣ пȣtea fi înцъleasъ fъrъ libertate! o Romъnĭ! kъnd treчeцĭ пe lъngъ mormintele чele vekĭ ȣnde sȣnt osъmintele soldaцilor kъzȣцĭ în lȣntele glorioase, пlekaцĭ kaпȣl шi genȣnkiĭ vostri kȣ resпekt înaintea lor! шi ȣraцivъ a faчe шi voĭ чe aŭ fъkȣt eĭ!

Astъzĭ пoпorȣl romъn, îngenȣnkiat înaintea streinȣlȣĭ, sȣride înkъ dȣlчe la nȣmele libertъцiĭ. Sъngele sъŭ nȣ s'a skimbat; dar fiĭ fanarȣlȣĭ s'aŭ amestekat, s'aŭ пlъmъdit, kȣ sъngele ȣпora din boeriĭ sъĭ! korȣпцia, moliчiȣnea, neпъsarea, aȣ întrat în lokaшele lor шi vinele rъȣlȣĭ s'aŭ întins. Чeia чe este de temȣt este dar kъ libertatea neamȣlȣĭ romъn sъ nȣ fie rъŭ înцъleasъ de пoпor; sъ nȣ ea tiraпia пentrȣ libertate, moartea пentrȣ vieaцъ, korȣпцia пentrȣ virtȣte; interesele kaпilor de пartide пentrȣ interesele пatriĭ; ȣrele lor пentrȣ ȣrele пatriĭ; libertatea ȣneĭ klase пentrȣ libertatea пatriĭ; kaȣza lor пentrȣ kaȣza пatriĭ. Akolo ȣnde vorbele nȣ sȣnt sȣsцinȣte de faпtъ, nȣ este nimik de aшteпtat. Trebȣe ka inimile sъ se

dedea kɤ ideea sakrifiчelor. Fъrъ sakrifiчe nimik nɤ se kъштigъ; libertatea naцionalъ maĭ ales este fiika aчestor sakrifiчiĭ de viaцъ. Lɤmina nasчe din noapte шi viaцa nasчe din mormъnt. Înde шert doktoriĭ materiĭ pretind a skoate feriчirea soчietъцilor omeneшчĭ din doktrinele lor: sɤfletele ka sъ se mъreaskъ, aɤ trebɤinцъ de a se rъdika maĭ presɤs de materie. Senцɤalismɤl a ɤчis Romъniea; a robit sɤfletele la lɤt; kъчĭ afarъ de esistenцa lɤtɤlɤĭ trekъtor, el a tъgъdɤit tot. Dinkolo de aчest lɤt nɤ maĭ este nimik!

Radɤl III noɤl Domn al Цъriĭ romъneшчĭ întъrъtъ pe Maxomet asɤpra lɤĭ Stefan, kɤm kъ este aliat al Regelɤĭ Kazimir kɤ al kъrɤĭ konsiliɤ a lɤat Kilia. Agenцiĭ lɤĭ Stefan din Konstantinopoli fɤrъ arestaцĭ la чele шepte tɤrnɤrĭ. Se pregъti o armatъ nɤmeroasъ ka sъ se trimiцъ asɤpra Moldoveĭ, kɤ xotъrъre de a o sɤpɤne.

Чe fъчea Stefan în aчest timp?

El strъnsъ toate ostirile sale; fъkɤ sъ sɤne în toatъ Moldova kъ Tɤrчiĭ aɤ sъ vie sъ robeaskъ цara. La glasɤl Domnɤlɤĭ toatъ Moldova alergъ la arme; nɤmaĭ bъtrъniĭ gъrboviцĭ de anĭ, шi kopiĭ rъmъserъ pe la lokaшele lor. Moldoveniĭ preferarъ sъ moarъ kɤ toцiĭ de kъt sъ piearzъ libertatea naцionalъ. Spiritɤl lɤĭ Dɤmnezeɤ era înkъ kɤ dînшiĭ kъчĭ eĭ eraɤ înkъ kɤ Dɤmnezeɤ. Dɤmnezeɤ era patria, libertatea, datoria, abnegarea.

Maxomet aɤzi aчeste marĭ pregъtirĭ, aчeastъ nobilъ xotъrъre a ɤnɤĭ popor sъ moarъ saɤ sъ rъmъe liber, шi fɤse învins maĭ înainte de a se

lsnta, el dete ordin sъ elibereze de la înkisoarъ ne agenцiї lsї Stefan шi sъ'ї înkarчe de darsrї.

Aчesta fs rezsltatsl nsrtъriї snsї neam ne kare molъчisnea înkъ ns afemeiase.

Mahomet II.

Sъ vorbim în treakъt de aчest mare nrinчine!

Maxomet II чel mare, fsse fisl шi srmъtorsl lsї Amsrat II, nъsksse la Andrianonoli în ansl 1430. Konilъrica sa fsse esaltatъ ks чitirea vieцiї lsї Aleksandrs чel mare, чe tatъ-sъs îї lъsъ sъ чiteaskъ înadins, ka sъ-l formeze maї tъrziš la lsntele ne kare imneriѕl era sъ aїbъ nevoie. Maxomet dar înkъ de jsne voia sъ imiteze ne aчest eroš al antikitъцiї, înчenъnd ks konksista Greчieї. Dar maї înainte kъta sъ ssnsie Konstantinonoli. La 6 Anrilie 1453, el sosi ks 250,000 de ostaшї, 300 galere шi 200 alte vase la marginile aчestsї oraш snde atsnчї domnea *Konstantin Drakoses*. Loksitoriї din Konstantinonoli, desbinaцї în srma чertelor religioase, deveniserъ neuъsъtorї. Ѕra kontra latinilor îї fъksse sъ zikъ чele din srmъ vorbe a snsї nonor în ajsnsl morцiї sale: maї bine kstare vrъjmaш de kъt kstare, *maї bine Tsrчiї dekъt Latiniї*! Asfel Konstantin ns nsts gъsi de kъt 10,000 de anъrъtorї armaцї. Aчeştї ostaшї se anъrarъ ks bъrbъцie, dar dsnъ чinчї-zeчї шi treї de zile de asediare, чetatea kъzs.

Dsnъ lsarea aчestiї чetъцї, Maxomet întsrnъ

пrivirile sale asȣпra Albaniï чe o sȣпȣse пȣmaï în anȣl 1447, dȣпъ moartea lȣï *Skenderberg*. Ion Hȣniad îl oпri a sȣпȣne Ȣngaria шi în 1456 îl sili sъ rъdiчe tabъra de' sȣb zidȣrile Belgradȣlȣï ȣnde пerdȣ 25,000 de oamenï шi se rъni serios. Maxomet sȣпȣse însъ reпede Greчia, Пoloпonesȣl, Serbia, чele maï mȣlte insȣle ale Arxiпelagȣlȣï; atakъ Пrinчiпatele Dȣnъriï, lȣъ Traпizonda. De la Veneцienï lȣъ Lemnos шi Negroпonte; de la Genovezï Kafa. Пȣrtъ resboiȣl în Пersia, Krimeea; aпoï în 1480 atakъ Rodȣl fъrъ isbъndъ. De aiчï trekȣ în Italia, lȣъ Otrante шi mȣri reпede în anȣl 1481, într'o esпediцie înпotriva Пerшilor. Doȣъ-sпre-zeчe rigate, шi maï mȣlt de 200 чetъцï el konkȣise în viaцa sa.

Aчest om fȣse ȣn fenomen. Înaltele sale darȣrï l'aȣ rъdikat пrintre чeï maï marï sȣveranï. Era însъ krȣd, viklean, dat la femeï шi tiran, defekt ce întȣnekarъ strъlȣчirea neamȣlȣï sъȣ. vorbea treï limbï шi înцelegea limba latinъ, desemna, kȣnosчea geografia шi matematiчele, istoria veke.

Astfel fȣse kontimпoranȣl lȣï Stefan în aчeastъ eпokъ bogatъ în oamenï marï.

Mateiaş Korvin.

1467.

Пetrȣ Aron чe skъпase în Пolonia sпera sъ se întoarkъ înkъ o datъ пe tronȣl Moldoveï. Aчeasta este ximera tȣtȣlor Domnilor чe kad. Eï

nȣ maĭ trъiesk de kъt kȣ aчeastъ ideie. Viaцa lor devine o rȣmegare neînчetatъ a fantelor timпȣlȣĭ kъt a domnit. Kъzȣцĭ, eĭ vъd erorile чe aȣ fъkȣt; reîntegraцĭ, vъlȣl чe la întъia oarъ le koпerea okiĭ, treчe din noȣ пe frȣntea lor. Neferiчirea nȣ-ĭ a fъkȣt nimik sъ înveцe, nimik sъ ȣite. Din kontra eĭ se întȣrnъ пe tron kȣ trebȣinцa resbȣnъriĭ чe îĭ faчe mȣlt maĭ slabĭ dekъt la înчeпȣt. Dar de maĭ mȣlte orĭ aчeştĭ пrinчiпĭ nȣ se maĭ întork шi viaцa lor este ȣn шir de sȣferinцĭ maĭ krȣde de kъt dȣrerile lȣĭ Пrometeȣ, kъrȣia vȣltȣrȣl îĭ чiȣgȣlea fikaцiĭ neînчetat.

Пetrȣ Aron чerȣ ajȣtor regelȣĭ Kazimir ka sъ-шĭ reia tronȣl, пromitъnd a faчe Пolonieĭ orĭ чe konчesiĭ. Tot într'ȣn timп se maĭ пrezintъ lȣĭ Kazimir ȣn Berendeĭ чe se da de fiȣ de Domn. Aчesta fъkȣ aчeeaшĭ пroпȣnere. Regele Kazimir le rъsпȣnse la amъndoĭ kъ nȣ пoate mȣlцȣmi dorinцele lor avъnd legъtȣrĭ de amiчie kȣ Stefan. Berendeĭ vъzînd kъ kȣ Kazimir nȣ isbъndesчe, se dȣse la Matias Korvin kъrȣia fъkȣ tot aчea пroпȣnere.

Matias Korvin чel mare, fȣse ȣnȣl din Regiĭ Ȣngariĭ, fiȣ maĭ mik al lȣĭ Ion Xȣniade, nъskȣt în anȣl 1443. Aчesta se ȣrkъ пe tronȣl Ȣngarieĭ în anȣl 1458 skъпъnd din înkisoarea Boxemiĭ ȣnde îl цinȣrъ vrъjmaшiĭ пъrintelȣĭ sъȣ, Maĭ mȣlцĭ Ȣngȣrĭ чerȣrъ de la Imпeratȣl Frederik III a se kȣrona el ka Rege, refȣzъnd пe Matias. Tȣrчiĭ atȣnчĭ intraserъ în Ȣngaria. Matias чerȣ de la îmпъratȣl sъ-ĭ redea koroana St-lȣĭ Stefan, fъrъ kare, în ideile sȣпerstiцioase ale пo-

порвлві вngвр, нв ar fi fost îndestвl askвltat ka вn Rege. Matias bъtв ші fвgъri пе Tвrчї, lвъ Sileziea, Moraviea ші Lвzciш, în resboiвl че авв înпotriva sokrв-sъв regele Boxemiei George Подiebrad че џinea kв Ion Xвs, bъtв пе împъratвl Frederik III ші lвъ o парte din Aвstria kв kaпitala ei. Domnia lвї fвse neînчetat плinъ de tвrbвrъri шї lвnte. El nemвlџвmi пoпoarele прin mвltele impozite че пвse пе вsвпrъle, червte de trebвinџa resboaelor. Era desпot. Kъtre aчestea fвse вnвl din regii Вngarii чеї maї renвmiџї.

Matias Korvin voea de mвlџї anї a sвпвne Moldova ші a înklina trвfia lвї Ştefan. Nъvъlirile aчestвї din вrmъ în Transilvania îl întъrъtase în потrivъї; isbъnzile lвї Ştefan, îl fъkвse gelos; alianџa Domnвlвї Moldoveї kв Kazimir îl tвrbвra. Okazia че-ї пresintъ Berendeї ші Петrв Aron i se пъrв прiinчoasъ la пlanвrile sale. Matias прiimi bine пе aчestї doї svъntвraџї. El trekв kв dъnшiї nisче akte прin kare aчesteї doї, în парte, пromiteaв, daka Matias va învinџe пе Ştefan, sъ le dea lor domnia Moldoviї sвb sвzeranitatea Вngarii. *)

Dвпъ aчeste akte; Matias strъnse o armatъ de 40,000 de Вngвrї ші merчenarї de maї mвlte neamвrї ші se пвse singвr el în kaпвl eї. Îndatъ порni sпre Karпaџї, sigвr de isbъndъ, Matias îngъmfat de învingerile strъlвчitoare че avвsese înпotriva Tвrчilor ші a veчinilor sъї kreштinї, sвпвnerea Moldoveї o прivea ka вn lвkrв

*) Mihoviії.— Cronic. Ieşesc.

de пȣцinъ greȣtate. El zічea amічilor sъĭ kъ Stefan este vasalȣl sъȣ, kъ toate lȣпtele че faче Stefan, în nȣmele sъȣ faче; шi isbъnzile lȣĭ le este dator пlanȣrilor че el îĭ dъ.

Romъniĭ nȣ sînt fanfaronĭ din natȣra lor. Aчest Matias Korvin era de originъ Romъn. El fъчea dar esчenцie saȣ kreшterea sa magiarъ îĭ skimbase natȣra modestъ шi serioasъ a vieцiĭ Romъne? Nічĭ Ioan Xȣniade, nічĭ Matias Korvin, fiȣl sъȣ, nȣ avȣrъ inima kaldъ пentrȣ naцia romъnъ din kare se trъgeaȣ. Eĭ ȣrmarъ legiĭ renegaцilor, de a nȣ ȣrî nimik maĭ mȣlt dekъt чeia че aȣ leпъdat: пatria saȣ kredinцele lor. Nȣ mĭ este teamъ de ȣn vrъjmaш natȣral kъt îmĭ este teamъ de ȣn renegat. Ȣn renegat este o fiinцъ че se tъgъdȣeщe; el щie kъ lȣmea îl bъnȣeщe în noile lȣĭ kredinцĭ, шi el katъ sъ fakъ tot ka sъ se ȣite aчeastъ bъnȣealъ; el însȣшĭ nȣ are destȣlъ sigȣranцъ în sine, пentrȣ el însȣшĭ, katъ sъ se sileaskъ de a se învinge. Ȣn renegat nȣ este ȣn vrъjmaш; este ȣn antidot. Ȣn renegat пoate, sъ înцeleagъ, sъ iȣbeaskъ, sъ onoare, sъ resпekte totȣl, afarъ de vekile lȣĭ kredinцĭ.

Matias ajȣngъnd în Karnaцĭ kȣ armata sa, trimise solĭ kъtrъ Stefan sъ-ĭ dea de щire orĭ sъ i se înkine orĭ sъ se пreпare de rъsboiȣ. Soliĭ întrarъ în Moldova. Matias trekȣ пe la Oĭtȣz ajȣnse în Roman ȣnde a пoпosit шase zile sпre a se odixni armata. Dȣпъ шase zile, gъtindȣse de пlekare, dete ordin a se пȣne fok oraшȣlȣĭ, шi îl пъrъsi înчins de flakъrĭ: aчesta era пreцȣl

osпitalitъцiĭ. De la Roman пȣrчese sпre Sȣчea-va. Пe toatъ kaJea sa, de kъnd întrase în Moldova, el пrъdъ шi arse oraшele шi satele, neresпektъnd niчĭ averea, niчĭ viaцa oamenilor, niчĭ onoarea femeilor шi feчioarelor.

Îndatъ чe Stefan aȣzi de venirea solilor de la Matias Korvin, trimise înaintea lor пe Xatmanȣl чel mare kȣ o sȣitъ de kъlъrĭ. El îĭ întimпinъ în kale. Akolo stъtȣ шi feliчitaȣ пe solĭ de bȣnъ venire, din пartea Domnȣlȣĭ. De akola Xatmanȣl kondȣse пe solĭ kȣ пaradъ пъnъ la oraш. La marginile oraшȣlȣĭ boeriĭ îĭ aштeпtaȣ kȣ mare помпъ. Пъnъ a nȣ ajȣnge la marginea oraшȣlȣĭ, marele Пostelnik întimпinъ пe solĭ шi le vesti kъ Domnȣl Stefan singȣrȣl шi neatъrnat stъпъnitor al aчestеĭ църĭ se bȣkȣrъ de venirea lor kъtrъ dъnsȣl. Soliĭ intrarъ kȣ помпъ în oraш. Se dȣserъ la o kasъ mare sъ пriimeaskъ osпitalitatea. A doъ zi, iarъ kȣ пaradъ îĭ dȣse la пalatȣl domnsk. Stefan îĭ пriimi în toatъ mъrirea sa. Пe tron kȣ sчeпtrȣl în mъnъ шi koroana de rege пe kaп, înkonjȣrat de toatъ kȣrtea sa în чea maĭ mare galъ. Doȣъ-sпre-zeчe miĭ de ostaшĭ ȣndoiaȣ neînчetat пretȣtindenĭ sȣb okiĭ solilor. Eĭ fȣserъ ȣĭmiцĭ de aчeastъ mъrire neaштeпtatъ. Intrarea lor în пalat se vesti kȣ o salvъ de tȣnȣrĭ.

Era datina ka soliĭ sъ шazъ пe шeцȣrĭ lъngъ Domn. Se vedeaȣ akolo doъ jeцȣrĭ пȣse; dar Stefan nȣ le zise sъ шazъ. Eĭ rъmaserъ în пiчoare шi пosomorîцĭ.

— Strъlȣчitȣl Matias Korvin, rege al Ȣnga-

riĭ шi Boxemiĭ, sȣveranȣl nostrȣ шi al vostrȣ, ne trimite ka-sъ-цĭ sпȣnem kъ el este în aчeastъ цarъ sȣпȣsъ Regatȣlȣĭ sъȣ, шi tȣ orĭ din пesчiinцъ, saȣ din пrefaчerĭ, nȣ te dȣчĭ înkъ a'ĭ faчe omagiȣ! пentrȣ kare lȣkrȣ Mъrirea sa regele aȣ xotъrît ka de nȣ veĭ merge îndatъ sъ te înkinĭ te va пedepsi пrekȣm meriцĭ.“

O mȣrmȣrъ sȣrdъ se rъdikъ în adȣnare.

Stefan пъli.

Soliĭ insȣltaȣ naцia шi пe Domn.

Stefan, temъndȣse ka ostaшiĭ sъĭ sъ nȣ sпargъ mъnia lor askȣnsъ, пrintr'o insȣltъ шi maĭ tare asȣпra solilor, zise:

— Mergeцĭ la stъпъnȣl vostrȣ шi îĭ sпȣneцi kъ aчeastъ цarъ nȣ a kȣnoskȣt niчĭ o datъ niчĭ ȣn stъпъn strein. Sпȣneцi'ĭ înkъ kъ пe kъt Moldovenii vor пȣtea sъ цie în mъnъ înkъ o sabie, nȣ se vor înkina. Între rȣшine шi moarte, eĭ n'aȣ întъrz'at niчĭ o datъ sъ aleagъ пe чea din ȣrmъ. Ast-fel a fost legea пъrinцilor nostri. Maĭ sпȣneцĭ. Domnȣlȣĭ vostrȣ kъ ne vom întъlni în kȣrъnd kȣ armele în mъnъ.“

Soliĭ înkъ rъsпȣnserъ;

— Doamne! шiцĭ kъ Matias Korvin este în цara ta шi o цine jȣmъtate în пȣterea sa?

Stefan, zise zîmbind.

— Пъmъntȣl Moldoviĭ este пlъmъdit kȣ sъngele streinilor чe aȣ întrat aĭчĭ sъ o robeaskъ.

La aчeste vorbe soliĭ se retrag шi es.

O noȣъ salvъ de tȣnȣrĭ vesti пlekarea lor. O gardъ de onoare îĭ kondȣse afarъ din oraшȣ.

Îndatъ Stefan пlekъ din Sȣчeava kȣ toate

ostirile sale шi le aшezъ între rîsrile Moldova шi Someшsl, de snde vegea assпra lsĭ Matias.

Stefan пriimise sn mik ajstor în oamenĭ de la Regele Поloniеĭ. Aчest ajstor шi ks armata sa de цarъ чe пstsse strъnge îndatъ, пs forma sn пsmъr kъt aчela al armateĭ lsĭ Korvin. Afarъ de aчeasta ostirile lsĭ Matias aveaŭ o lsngъ datinъ ks resboisl înпotriva armatelor regslate.

Чeĭ maĭ mslцĭ soldaцĭ aĭ sъĭ nsmъra o kъtъцime de lsпte în kare se înksпsnaserъ ks învingerĭ. Aчeste ksvinte fъчeaŭ пe Matias kstezъtor шi fanfaron шi пe Stefan gъnditor шi înцelent. Ast-fel el пs voia sъ-l loveaskъ la kъmп, чi îl пъпdea пe la strimtorĭ.

Петrs Aron шi Berendeisŭ srmaŭ armia lsĭ Matias în Moldovъ, ka doъ пaserĭ de пradъ чe asteaпtъ xrana lor din neferiчirile armatelor. Tiпsrĭ desgsstъtoare, mъrшave, dar esakte чe de шi пs aŭ пъskst пentrs întъia oare пe пъmъntsl Moldoviĭ шi Valaxiĭ; dar nikъerĭ пs aŭ avst maĭ mare înrîsrire înkъ de la înчeпstsl aчestor пrinчiпate пъпъ în zilele noastre! Kъnd mъ gъndesk la aчeste doъ tiпsrĭ istoriчe, mi se пare kъ vъz o mare kslegere modernъ de aчeste пaserĭ de пradъ saŭ amatorĭ de Domnie чe пъпъ erĭ srmarъ în цъrĭ ostirile Tsrчe, Rsse, Asstriaчe чe oksпarъ цъrile. Esroпa пs are o ideea esaktъ desпre aчeste fiinцe. Romъnia singsrъ a пrodss aчest fel de oamenĭ în toatъ întregimea natsriĭ lor, tъrîtorĭ, nerssшinaцĭ, trъdъtorĭ, vilí шi tiranĭ în timпĭ de oksпaцii streine; пatrioцi шi liberalĭ în timпĭ kъnd vъntsl este desпre пatrie шi liber-

tate; dar tot d'asna falшĭ, vikленĭ, tot d'asna violinцĭ, eĭ nu aŭ de kът un skoп: *sъ se urчe пe un tron kът de avilit!*

Skimbъ kredinцele пolitiчe, skimbъ ideile, skimbъ пartidele, îmbrъцiшeazъ ku kъldurъ astъzĭ ideile шi oamenii чe injuraŭ ku furie erĭ, чe v'or injuria mъna fъrъ mustrare de kuget, fъrъ ruшine, ka kînd ar voi sъ arate disпreцul lor пentru oпinia пublikъ.

Armata ungarъ se aшezъ în чetatea Baia, unde se fortifikъ ku шeanцurĭ шi ku kare.

Aчeastъ чetate astъzĭ este un sat, пroпrietatea familieĭ Kantakozinilor. Nu deпarte de oraшul Fъltiчenĭ aчest leшuŭ ebreesk arunkat пe чea maĭ destъtъtoare пoziцie a frumoaseĭ Moldavĭ. Se vъd înkъ ruinele vekiĭ чetъцĭ. Afarъ din sat se vede o biserikъ ruinatъ din timпul luĭ Stefan чel mare. Miĭ de чioчĭ lokuesk aчeste zidurĭ, шi seamъnъ sъ fie sufletele Ungurilor чe пerirъ aiчĭ sub sabia Moldovenilor. În grъdina пroпrietaruluĭ sînt maĭ multe ruine. Пe întinderea vekiĭ чetъцĭ trъesk mulцime de sъtenĭ Romъnĭ amestekaцĭ ku Ebreĭ, чe îmпreunъ ku чioчile, rъпesk sudoarea munчiĭ lor. Aчestĭ sъtenĭ, lъnчeziцĭ de frigurile чe esalъ un lak din veчinъtate, inklinaцĭ sub voinцa suпrefektuluĭ шi arendaшuluĭ, vъd urmele mъririĭ пъrinцilor lor шi nu le rekunosk. Eĭ kred kъ aчeste urme sunt rъmase de la vre o armatъ streinъ: eĭ nu пot sъ kreazъ kъ tot чe atrage mirarea пoate sъ vie de la Romъnĭ, atъt regimul streinilor шi renegaцilor Romъnĭ aŭ fъkut sъ kazъ aчeste inteligenцĭ пъtrunzъtoare, aчeste karaktere trufaшe altъ datъ!

Daka într'o zi aȣtoriĭ relelor fъkȣte Romъ-
nieĭ, vor пъrea înaintea lȣĭ Dȣmnezeȣ̆ sъ dea sea-
ma de faпtele lor, amarъ va fi osъnda чe vor lȣa!

Ȣngȣriĭ aшezaцĭ în чetatea Baia, desпreцȣind
пȣterile lȣĭ Stefan шi ale Moldaviĭ, treчeaȣ̆ timпȣl
în пlъчerĭ шi desfrъnъrĭ, stъпъnĭ пe averea шi
vieцile чe se aflaȣ̆ în aчeastъ чetate.

Eĭ eraȣ̆ ka vȣlпile în koteцȣl пorȣmbilor. Пe
Dȣmnezeȣ̆ ȣitîndȣ-l, пȣterea oamenilor netemъп-
d'o, eĭ se darъ fъrъ frîȣ̆ în sînȣl tȣtȣlor grozъvi-
ilor чe degradъ omȣl шi îl koboarъ la starea de
feare tȣrbate. Matias el însȣшĭ lȣъ пarte la a-
чeste sчene rȣшinoase шi teribile.

Stefan aȣzi desпre faпtele lor la Baia. Ini-
ma sa tresъri de sъntъ mъnie. Trebȣia sъ rъs-
bȣne îndatъ ȣmanitatea insȣltatъ.

Ne maĭ konsȣltъnd de kъt inima sa, пlekъ
kȣ toatъ ostirea de infanterie, шi ajȣnse пoaпtea
la Baia. Ȣngȣriĭ îmbъtaцĭ de vin шi de пlъчerĭ,
fъrъ niчĭ o rîndȣialъ, niчĭ o îngrijire шi gardъ,
se daȣ̆ somnȣlȣĭ. Matias el însȣшĭ se afla într'o
orgie.

Era komandant al armateĭ lȣĭ Matias, Ion Gis-
kra Boxemȣl.

Stefan kъzȣ kȣ fȣrie asȣпra Ȣngȣrilor la 15
Dekembrie. Noaпtea, ziчe kronikarȣl Пolon Mi-
xoviȣ̆, kъnd toate lȣkrȣrile пar în okiĭ oameni-
lor maĭ sпъĭmîntъtoare, Stefan dete aчeastъ lo-
vitȣrъ. De maĭ mȣlte пъrцĭ ale oraшȣlȣĭ se-пȣ-
se fok. Soldaцiĭ lȣĭ Stefan kъlkarъ lokaшele Ȣn-
gȣrilor. Ȣngȣrii ameцiцĭ шi trъsniцĭ fъrъ veste,
nȣ se aпȣkarъ de lȣпtъ, чi se пȣserъ a fȣgi пrin

întȣnerek, fъrъ sъ sчie ȣnde, kȣ sabia în sпate, sпъĭmîntaцĭ de flakъrĭ, шi de sabia Moldovenilor. Dar fȣga nȣ пȣtea sъ-ĭ skaпe; ea era nȣmaĭ mijlokȣl de a пrelȣngi agonia. Kъцĭ eшirъ пe strade fъrъ tъiaцĭ шi înпȣшkaцĭ. Mȣlцĭ fȣserъ înjȣngiaцĭ în lъkaшele lor de soldaцĭ. Пroпrietarii kaselor, gъsirъ пrilejȣl de a'шĭ resbȣna: însȣшĭ femeile iĭ ȣчideaȣ kȣ mъnile lor. O пarte din Ȣngȣrĭ kъtarъ a se пȣne la rînd, a se aпъra kȣ armele. Deшartъ înчerkare! Mъчelȣl se fъkȣ teribil; flakъra înчinsese tot; ea пlȣtea пe oraш шi treчea пe kase шi пe strade ka nisчe valȣrĭ în vijelie. Torentele de sъnge nȣ пȣtea stinge fokȣl. Kъцĭ skъпarъ din oraш în kъmпiĭ, nekȣnosчinцa lokȣrilor iĭ dȣчea la пerire, rъtъчindȣ'ĭ, aпoĭ dîndȣ-ĭ în mъnile bandelor armate de цъranĭ чe iĭ пъndeaȣ пe lъngъ пъdȣrĭ шi iĭ vînaȣ ka пe lȣпĭ. Niчĭ o graчie! Matias skъпъ din oraшȣ kondȣs de ȣn Romъn пe kare Stefan îl ȣчise maĭ tъrziȣ. El пriimise treĭ rane. Doъ sпrezeчe miĭ de Ȣngȣrĭ rъmaserъ morцĭ[1]) Berendeĭ kъzȣ mort. Пetrȣ Aron skъпъ шi fȣgi în Пolonia.

Maĭ mȣlte zile dȣпъ aчeastъ lȣпtъ, цъraniĭ Romъnĭ vindeaȣ în tъrgȣrĭ kȣ tȣnia de gъt пe пrinшiĭ Ȣngȣrĭ kъrora le dъrȣise viaцa.

Iatъ kȣm se înkinaȣ la strъinĭ Moldoveniĭ în aчele timпȣrĭ! Oare, чine era kaȣza aчestor faпte mъreцe? Stefan? naцia ea însъшĭ?

Stefan era ȣn geniȣ mare; dar Stefan чe ar

1) Cromer.

fi пȣtȣt faчe fъrъ o naцie demnъ? Orĭ чe Domnitor este reverberaцia naцiȣniĭ sale. Meritȣl era al naцiȣneĭ. Stefan era › atomъ din naцie; dar vie, dar sъnъtoasъ, ka naцia, demnъ de dînsa.

Meritȣl sъȣ чel maĭ mare era kъ o înцelegea, kъ nȣ i se oпȣne. Ȣn gȣvern va fi tot d'aȣna чeia чe naцia voesчe sъ fie. La o naцie bȣnъ ȣn gȣvern rъȣ nȣ пoate sъ esiste. Se faчe bȣn saȣ пiere; la o naцie rea, ȣn gȣvern bȣn se faчe ґъȣ saȣ пiere. Пrinчiпiĭ чeĭ maĭ marĭ, чeĭ maĭ kreatorĭ, чeĭ maĭ пȣterniчĭ пrin geniȣl lor, aȣ trebȣit sъ kazъ akolo ȣnde naцia a fost slabъ. Niчĭ o lȣminъ nȣ пoate strъlȣчi пoaпte de kъt aпroaпe de dînsa.

S'a vъzȣt însъ Gȣverne degradînd пoпoare пline de viaцъ; s'a vъzȣt gȣverne, dînd viaцa пoпoarelor lovite de moarte. Astfel este aпarinцa; dar desпikaцĭ vъlȣl faццilor шi veцĭ gъsi kaȣza în naцie, O naцie чe aшteaпtъ mъntȣirea saȣ пeirea sa de la ȣn singȣr om, este maĭ nȣцin dekъt ȣn singȣr om.

Stefan trimise regelȣĭ Kazimir o пarte din trofee lȣate asȣпra Ȣngȣrilor în semn de amiчie шi de dovadъ de învingere.

Sчirea aчestiĭ învingerĭ kъzȣ ka ȣn doliȣ asȣпra maĭ mȣltor пъrцĭ în Eȣroпa. Sȣltanȣl Maxomet regretъ kъ nȣ fȣse el învingъtorȣl шi пizmȣi пe Stefan.

Matias intrъ în Transilvania kȣ rȣшine. Toate inimile eraȣ întristate. El kъȣtъ a se îndreпta arȣnkъnd kȣlпa пe seama nobililor kaпĭ de ostire

kъ ar fi fъkȣt trъdare*), aчeastъ mъngъiere чe rъmъne tot d'aȣna armatelor învinse kȣ sпeranцe de a'шї rъsbȣna. Ast-fel Matias strъnse o noъ armatъ ka sъ intre în Moldova. Dar întîmпinînd mȣlцime de greȣtъцї neпrevъzȣte în Ȣngaria, шi avъnd шtire kъ Kazimir regele Пolonieї este xotъrît a da ajȣtor Domnȣlȣї Moldoviї, пъrъsi пlanȣl sъȣ шi se întoarse kȣ ostirea asȣпra Boxemiї.

La 25 Noemvrie a aчestȣї an mȣrì Doamna lȣї Stefan Eȣdoчia saȣ Maria шi se înmormîntъ kȣ mare пomпъ. Toatъ Moldova пlînse aчeastъ femeie virtȣasъ.

Alianță între ceї treї Principї crestinї.

Leatoпsieцȣl цъriї vorbesчe înkъ d'o пъvъlire a lȣї Stefan în цara Sъkȣilor. Dar niчї o kronikъ streinъ nȣ asigȣrъ aчeasta.

Împȣterniчirea Otomanilor din zi în zi, цinea пe sȣveraniї Eȣroпiї într'o neînчetatъ temere. Папа maї ales era neodixnit. Religia lȣї Krist era ameninцatъ пretȣtindenї de Maxometanismȣl чe пȣtea sъ-ї ia lokȣl, пrin înпȣterniчirea Imпerielȣї Otoman. Matias Korvin fȣse îndemnat de Папа sъ se îmпaчe kȣ Stefan, ka împreȣnъ sъ se gъndeaskъ la mijloaчele sпre a oпri, чel пȣцin întinderea Otomanilor maї deпarte. Aчestї doї пrinчiпї nȣ aflarъ greȣtate ka.sъ ajȣngъ la пaчe шi ami-

*) Matiaш пretindea kъ Ȣngȣriї sъї lȣaserъ 400,000 galbenї de aȣr de la Stefan, asfel пȣse o kontribȣцie de 400,000 florinї пe Transilvanї.

чie, maĭ ales kъ interesele lor пroпrie de konservare în faцъ kȣ Tȣrчiĭ, le komanda o alianцъ strъnsъ. Interesele de aчeastъ natȣrъ vorbesk tot d'aȣna maĭ bine dekъt limbagiȣl diпlomaцieĭ. Aчestĭ doĭ Пrinчiпĭ înkeiarъ ȣn traktat de alianцъ ofensivъ шi defensivъ kȣ kondiцiĭ foarte demne пentrȣ fie-kare пarte. Mateias, kȣ aчest пrilegiȣ, dъrȣi lȣĭ Stefan în Ardeal doъ чetъцĭ Balta шi Чiчeiȣl.

Îndatъ чe Kazimir lȣъ sчire desпre aчeastъ alianцъ, nȣ voi sъ rъmъie пe din afarъ. El trimise la Stefan sol пe Dobieslav Viшoski, Kastelan Belziĭ шi Stanislav Teчenski fiȣl lȣĭ Ioan Kastelanȣl de Krakaȣ, ka sъ reîntъreaskъ vekea amiчie dintre Kazimir шi Stefan al Moldoviĭ, adъogъnd kъ regele niчĭ o datъ nȣ va da niчĭ пrotekцie, niчĭ azil, niчĭ ȣnȣĭa din vrъjmaшiĭ lȣĭ Stefan, чi îĭ va resпinge, пentrȣ kare lȣkrȣ чerea ka niчĭ Stefan sъ nȣ deskizъ kȣ nimenĭ resboiȣ fъrъ a'ĭ faчe шi lȣĭ sчire. Soliĭ ajȣnserъ în Sȣчeava în lȣna lȣĭ Iȣliȣ, Stefan пrimi шi dъrȣi пъ soliĭ.

În anȣl din ȣrmъ, Kazimir veni la Liov ȣnde era sъ se întъlneaskъ kȣ Stefan, ka sъ reînoiaskъ traktatȣl în пersoanъ. Trimise lȣĭ Stefan solĭ ka sъ-ĭ dea sчire kъ-l asteaпte.

Kȣ toatъ amiчia чe semъna sъ fie între aчestĭ doĭ Пrinчiпĭ, Stefan nȣ avea o adînkъ înkredere în regele Пolonieĭ. El bъnȣi sъ nȣ-ĭ întinzъ vre o kȣrsъ, sъ-l oпreaskъ akolo. Ast fel, dȣпъ oare-kare sokotinцъ, rъsпȣnse solilor Пolonĭ, kъ el bȣkȣros ar dori sъ se întъlneaskъ kȣ regele Пolonieĭ; dar astъ datъ îĭ este kȣ neпȣtinцъ a'шĭ mȣlцȣmi

aчeastъ плъчere, пentrȣ mȣlte valȣrĭ чe i se rъdikъ din пartea Tȣrчilor шi a пemȣlцȣmiцilor din Moldova. Kъtre aчeste el dete solilor vorba sa de onoare, kъ altъ datъ se va dȣчe sъ se întъlneaskъ kȣ regele orĭ la Kameniцъ saȣ̆ la Kolomea, orĭ la Sniatin, пȣmaĭ sъ ȣчie kȣ doъ lȣnĭ înainte kъ regele are sъ vie în ȣпȣl шi aпȣme kare din aчeste lokȣrĭ. Aчest refȣz de a veni înaintea Regelȣĭ, disплъkȣ lȣĭ Kazimir. El пȣ kȣteza sъ zikъ nimik dar ar fi fost mȣlцȣmit daka o altъ mъпъ dekъt a sa ar fi kъȣtat sъ пedenseaskъ пe Stefan. Astel kъnd Xanȣl Tъtarilor trimise solĭ regelȣĭ Пoloniĭ înkȣnosчiinцîndȣ̆ пlanȣl sъȣ̆ de a ataka Moldova шi чerîndȣ-ĭ ajȣtor, Kazimir refȣzъ ajȣtorȣl чerȣt; dar îmbъrbъtъ пe soliĭ Xanȣlȣĭ în aчeastъ întreпrindere întъmплъtoare.

Tătarii.

Atъt în kȣrsȣl aчestiĭ istoriĭ kъt шi în toatъ istoria Romъnilor, înkъ din timпiĭ чeĭ maĭ înaintaцĭ, Tъtariĭ joakъ o mare rolъ. Krez kъ ar fi de trebȣinцъ a vorbi aiчĭ desпre aчest neam.

Aчest nȣme este aпlikat de istorianiĭ шi Etnografiĭ Orientȣlȣĭ kъnd într'ȣn kiп restrîns kînd lъrgit. Ȣniĭ nȣmesk Tъtari nȣ nȣmaĭ пe Mongolĭ, dar înkъ toate пoпoarele чe le fȣserъ sȣпȣse saȣ̆ kare aveaȣ̆ kȣ dînпiĭ чea maĭ mikъ asemъnare de origine, limbъ, datine. În timпiĭ vekĭ, aчeştĭ barbarĭ eraȣ̆ atъt de ȣrîцĭ de oamenĭ, în kъt le deterъ nȣmele de Tъtarĭ, din tartar. Kъtre aчestea *Mongoliĭ*, *Tongȣsiĭ*, шi *Tȣrчiĭ* пrimirъ nȣmele de

Тъtarї, de ші nȣ este mȣltъ asemъnare între dînшiї. Ачest nȣme se întrebȣinцeazъ kȣ o îndoitъ însemnare, întъї spre a arъta popoarele ші familiile limbilor din Asia mare, apoї ka nȣme în parte al ȣnor popoare. Viцa tъtarъ se împarte în treї rъmȣrї maї marї. Чea dintъї ramȣrъ koprinde limbele Тъtare чele adevъrate, 1 limba Tongȣsъ че vorbesk Tongȣsiї de la marginele Kiniї; 2, limba Mongolъ че se desparte: a, în ramȣrъ Oriento-Тъtarъ, limba Mongolъ de la Est, B. în ramȣra Oчidento-Тъtarъ, limba Kalmȣkъ, ші C. ramȣrъ sententrionalъ, limba Bȣretъ; 4 limba Tȣrkъ че ea însȣшї se împarte în doъ-zeчї de dialekte *Ȣngȣrȣl Komanȣl*, Ȣsbesk, Kirgis, Tȣrkoman, Baekir, Krimik etc. a doa ramȣrъ de limbї Тъtare ші kompȣse de limbї finoase saȣ чioȣde, ȣgriчe ші ȣrale, în чinчї rъmȣrї, Samoiade la gȣra Peчioriї, Obi ші Ieniseї; 2, *Bȣlgara* înцelegînd Чeremisi ші Nordviniї; 3, ramȣre *Permin*, înцelegînd Permieniї, Sireeniї, Bodjaieniї; etc.

Dintre toate aчeste limbї barbare limba *Finoasъ* este maї kȣltivatъ.

Тъtariї aȣ isvorȣl lor în Mongolia. Тъtariї Tȣrчї, aчeia kȣ-kare Romъniї avȣrъ a faчe atъtea veakȣrї fȣserъ чeї din Rȣsia Meridionale ші din Kaȣkaz, kȣnoskȣцї sȣb nȣme de Nogaї, Kalmȣчї. Цara че lokȣia Тъtariї din Rȣsia se nȣmea mika Тъtъrie din Eȣropa, ka sъ se deosebeaskъ de marea Тъtъrie din Asia. Чea din Eȣropa era împъrцitъ în treї Xanatȣrї, Krimea, Kazan ші Astraxan.. Într'ȣn simц maї restrъns Тъ-

tъria era înцeleasъ Krimea ші пъrцile veчine a-le Dninerвlвĭ de jos ші ale Donвlвĭ.

Tъtъria Asieĭ konrindea nemъrginitвl tъrîm dintre marea Kasnikъ, Siberia, deшertвl Gobi, Afganistanвl ші Persia, чe din al 13-lea veak se nвmirъ Djagataĭ, nвmele вnвĭ Domnitor al lor, fiвl lвĭ Gingiskan, чe desnъrцea Belвrtag вn mвnte al Asiĭ marĭ în Djagataĭ oriental ші Djagataĭ o-чidental, ші kare astъzĭ se nвmesчe în general Tвrkesten, desnъrцit în maĭ mвlte ramвrĭ.

Nogaiĭ este seminцia чea maĭ mare a Tъta-rilor Tвrчĭ din Rвsia. Prin limbъ se anronie de Tвrчĭ; nrin fisik de Mongolĭ. Eĭ lokвiesk ma-lвrile Kвbenвlвĭ în цinвtвl Kaвkazвlвĭ maĭ kв sea-mъ. Tъtariĭ din Krimea sînt maĭ пвцin ameste-kaцĭ. Aчeste seminцiĭ aшezate în aчeste пъrцĭ, înnreвnъ, abia ajвng la nвmъrвl de 600.000 ka-nete. Eĭ вrmeazъ maĭ toцĭ religia Moxometa-nъ. Rвшiĭ îĭ ia în ostire în kazaчĭ ші îĭ fak foarte bвnĭ kavalerĭ. Rвsia nв a voit a le re-snekta îndestвl datinele lor religioase. Nogaiĭ daв imnosite miчĭ. Eĭ aв snirit natвral ші fi-neцa Tвrчilor kв maĭ mвltъ vioiчiвne. Пe lъn-gъ aчestea karakterвl lor e bвn; de ші sînt as-tъzĭ înkъ aчeia чe aв fost înainte, daцĭ la nrъzĭ ші la lъkomie. Altъ datъ eraв nomazĭ; akвm sînt aшezaцĭ nrin sate. Femeile lor sînt kasniчe; noligamia este ertatъ. Kalmвчiĭ saв kвmвчiĭ, se-minцie Tъtarъ-tвrkъ, anroane de nordвl Kaвkazв-lвĭ, la estвl Terenвlвĭ, nъnъ la marea Kasnikъ, nвmъrъ 12,000 de sвflete; eĭ seamъnъ în toate

kȣ Nogaiĭ. Assai шi Enderi sînt oraшele lor чele maĭ marĭ.

Maengli Geraĭ, Xanȣl Krimeeĭ, îndatъ dȣпe rъsпȣnsȣl regelȣĭ Kazimir, trekȣ în Moldova kȣ o mare armatъ de Tъtarĭ, шi îndatъ se пȣse sъ пrade цara шi sъ robeaskъ lokȣitorii. Stefan le eшi înainte kȣ ostirea чe пȣtȣ sъ rъdiчe repede шi îl întîmпinъ la o dȣmbravъ чe se kiamъ la Liпinцĭ lъngъ Nistrȣ. În zioa de 20 Aȣgȣst 1467 se dete aчeastъ bъtъlie memorabilъ. Stefan organisase armata Moldoveneaskъ dȣпъ datinele Eȣroпeilor. Ostirile Tъtare eraȣ nisчe orde fъrъ disчiplinъ шi fъrъ regȣlъ. Singȣra lor пȣtere konsista în nȣmъrȣ. Tabъra Tъtarilor koпrindea o întindere de tъrim de шase orĭ maĭ mare de kъt a Moldovenilor. În sпatele ostirii, veneaȣ maĭ mȣlte tabere de Moldovenĭ, bъrbaцĭ, femeĭ kȣ kopiĭ robiцĭ, tȣrme de vite шi felȣrite obiekte fȣrate deпrin цarъ. Stefan zise ostaшilor kъ aчeastъ tabъrъ întinsъ nȣ se forma nȣmaĭ de Tъtarĭ; шi kъ чea maĭ mare пarte eraȣ fraцiĭ lor robiцĭ-шi vitele lor fȣrate, пe kare, daka v'or învinge, aȣ sъ le dȣkъ în цara Tъtъraskъ; le fъkȣ ȣn tabloȣ dȣreros de sȣferinцele чelor robiцĭ; le dete o ideie rîzъtoare de sпeranцele чe fraцiĭ lor пȣnea în vitejia lor, шi le zise kъ maĭ bine sъ moarъ kȣ toцiĭ de kъt sъ lase пe konsingenii lor a fi tîrîцĭ afarъ din цarъ, vîndȣцĭ saȣ ȣчiшĭ de greȣtъцile robieĭ.

Aчeste vorbe miшkarъ inimele ostaшilor.

Lȣпta înчeпȣ. Fȣria Tъtarilor nedisчiplinaцĭ пъпъdi, ka чele dîntъĭ sȣflъrĭ ale ȣneĭ vijeliĭ, asȣпra Moldovenilor чe rъmaserъ nemiшkaцĭ

la rîndȣrile lor. Aчeastъ fȣrie se alinъ kȣ înчe-
tȣl, апоĭ kъzȣ la пiчioarele aчestor rъndȣrĭ de gra-
nit. Lȣпta цinȣ пъпъ seara шi fȣse teribilъ. Kъm-
пȣl era копеrit de leшȣrĭ de oamenĭ шi de kaĭ,
шi înkegat în sъnge. Tъtarii, kȣ kъt aflaȣ înпo-
trivire, kъ atъt se arȣnkaȣ maĭ tȣrbaцĭ sȣb sъbiile
Moldovenilor de ȣnde nimik nȣ maĭ пȣtea sъ-ĭ ska-
пe. Kъtre searъ Tъtariĭ se rȣпserъ шi înчeпȣrъ
sъ fȣgъ. Stefan dete ordin kavaleriĭ sъ-ĭ fȣgъ-
reaskъ. Atȣnчĭ înчeпȣ o tъiere teribilъ: Tъta-
riĭ obosiцĭ, nȣ maĭ пȣteaȣ sъ se aпere.

În tabъrъ rъsȣnarъ atȣnчĭ miĭ de strigъte de
bȣkȣrie. Eraȣ Moldoveniĭ robiцĭ. Eĭ skъпaserъ
шi, armъndȣse, se arȣnkarъ asȣпra Tъtarilor чe
nȣ aпȣkaserъ înkъ sъ fȣgъ.

Robiĭ se liberarъ. Moldoveniĭ relȣarъ îna-
пoĭ пlanȣl lor rъпit de Tъtarĭ шi tot d'o datъ tot
чe Tъtariĭ adȣseserъ kȣ dînшiĭ în цarъ. Toate
lȣkrȣrile rъпite din цarъ se пъstrarъ ka sъ se în-
toarkъ la пъgȣbaшĭ; tot чe fȣse al Tъtarilor, se
împъrцi la ostaшĭ.

Stefan se întȣrnъ în Sȣчeava, kȣ maĭ mȣlцĭ
robĭ mъrzaчĭ între kare se afla însȣшĭ fiȣl Xa-
nȣlȣĭ.

O faptă barbară în timpiĭ de astăzĭ.

Nȣ mȣlt timп de la aчeastъ bъtъlie feriчitъ,
Stefan пrimi în пalatȣl sъȣ de la Sȣчeava, solĭ
de la Xanȣl kare reklama sъ i se întoarkъ fiȣl
sъȣ. Stefan voi sъ пriimeaskъ soliĭ înkonjȣrat
de toatъ strъlȣчirea kȣrцiĭ sale, ka sъ dea o i-

·ďeie de mърire шi sпlendoare barbarilor. El adȣпъ dar klerȣl чel mare, kaпiĭ ostiriĭ, boeriĭ din konsiliȣl sъȣ шi пoпor.

Sala era пlinъ de lȣme strelȣчitъ. Пoпorȣl шi ostaшiĭ fȣrnikaȣ пrin strade шi пrin kȣrtea Пalatȣlȣĭ. Stefan, în toatъ strъlȣчirea sa, înkonjȣrat de mariĭ sъĭ Kъпitanĭ, шedea пe tronȣl Moldaviĭ. Koroana de Rege strъlȣчea пe frȣnteĭ. Sъl bateчiĭ solĭ aпъrînd în salъ, simцirъ okiĭ strъbъtȣцĭ de lȣmina ȣnȣĭ sпektakol nekȣnoskȣt. Kъtre aчestea trȣfia lor sъlbatekъ nȣ se klinti.

— Strъlȣчitȣl Xan al Krъmȣlȣĭ, stъпъnȣl nostrȣ шi al tъȣ, пe trimite шi îцĭ пorȣnчesчe пrin noĭ, sъ-ĭ daĭ înaпoĭ пe fiȣl sъȣ чe este aiчĭ пrins! zise чel din tъiȣ sol.

— Strъlȣчitȣl Xan, maĭ zise ȣnȣl, ar fi пedeпsit îndrъsneala ta, de a цine în пrinsoare пe fiȣl sъȣ; dar a bine voit sъ se îndȣre kъtre tine шi sъ te erte, dar шi tȣ de aiчĭ înainte sъ-ĭ daĭ toatъ sȣпȣnerea чe ȣn Ghiaȣr vasal trebȣe sъ dea Domnȣlȣĭ seȣ Mȣsȣlman!"

Şȣte de sъbiĭ eшirъ din teчĭ. Ostaшiĭ voirъ sъ sпele insȣlta în sъпgele solilor. Stefan faчe semn sъ пȣie sъbiile în teчĭ, se skoalъ dȣпъ tron шi dъ ordin sъ se adȣkъ fiȣl Xanȣlȣĭ, пъstrъnd, sъngele s ȣ reчe.

Istoria nȣ va erta niчĭ o datъ marelȣĭ Domn al Moldoveĭ ȣitarea datoriĭ sъnte kъtre solĭ, în aчeastъ okazie. Stefan mare tot d'aȣna în resboae, fȣse пe maĭ mȣlte orĭ mik în timп de пaчe. El чe sчia sъ învingъ armatele nenȣmъrate ale vrъjmaшilor, nȣ пȣtȣ învinge astъ datъ mъ-

nia inimiĭ sale. Aчea zi fȣse o пerdere mare пentrȣ Stefan. Filiп fȣse maĭ mare de kъt Stefan în timп de linisчe. El ръsпȣnse solȣlȣĭ Atenian kare îĭ zisese kъ de maĭ doresчe чeva este sъ-l vazъ sпъnzȣrat *Demoxares*, *„Sпȣneцĭ komпatriouцilor vostri kə aчeĭ чe fak as-fel de nekȣviinцĭ sînt maĭ пejos de aчeia чe пȣtînd sə le пedensceaskə le iartə“*

A faчe lȣkrȣrile în mъnъ'ĭ este de a întinde toate velele în fȣrtȣnъ. Чel maĭ mare inemik al Пrinчiпilor este inima lor.

Stefan fȣse mik într'o zi în viaцa sa.

Stefan ordonъ a se adȣчe fiȣl Xanȣlȣĭ în kȣrtea пalatȣlȣĭ шi a i se tъia kaпȣl. Aчeasta se fъkȣ înaintea пoпorȣlȣĭ шi a solilor.

Soliĭ avȣrъ aчeeaшĭ soartъ. Nȣmaĭ ȣnȣl din eĭ, se trimise, kȣ nasȣl шi ȣrekile tъiate, sъ sпȣe Xanȣlȣĭ чele чe se întъmпlaserъ la kȣrtea lȣĭ Stefan.[1] Mȣlцimea aпlaȣdъ aчeastъ faпtъ чe fъчea пe Stefan mik; Moldova vrȣ sъ fakъ a se skȣza Domnitorȣl sъȣ; dar istoria nȣ цine sokotealъ niчĭ de kalitatea de Domn, niчĭ de kalitatea de пoпor, aчeasta este treaba skriitorilor lȣпtelor de пartide.

Stefan revine la unire.

Ideea ȣniriĭ чelor doъ цъrĭ tȣrbȣra пe Stefan, ambiцiile din ȣntrȣ adormite de kъt-va timп înчeпȣserъ a se desteпta. Termenȣl kъnd пromi-

[1] Dlugoş; Kromer; Mihoviĭi.

sese regelȣĭ Kezimir sъ meargъ sъ-l întъlneaskъ se aпroпiъ. Îĭ trebȣia dar ȣn resboiȣ ka sъ realiseze ȣnirea шi sъ întîmпine чele alte doъ neпlъчerĭ de kare era ameninцat, шi aчest resbel, kъta sъ fie kontra Radȣlȣĭ Domnȣl Mȣntenii. Stefan nȣ ȣitase înkъ intrigile чe aчest din ȣrmъ fъkȣse la Konstantinoпoli ka sъ întъrîte пe Sȣltanȣl înпotriva sa.

Kazimir koborîse kъtre mъrginele Rȣsii kȣ 3000 de Пolonĭ sъ astepte пe Stefan. Aчest din ȣrmъ пȣse ȣn noȣ termen, sȣb пretest kъ este în чeartъ kȣ domnȣl Mȣntenii Noȣl termen era în lȣna lȣĭ Maiȣ a anȣlȣĭ viitor. Kazimir se îngrjii desпre resboiȣl lȣĭ Stefan îmпotriva Radȣlȣĭ, fiindȣ'ĭ teamъ kъ aчest din ȣrmъ sъ nȣ fie nevoit sъ alerge la ajȣtorȣl Tȣrчilor.

In 1470 în 27 Fevrȣariȣ, Stefan пrъdъ mъrginele Valaxii шi arse Brъila. Aчesta fȣse înчeпȣtȣl ostilitъцilor kȣ rivalȣl sъȣ, domnȣl Radȣ.

Kȣ kъte-va zile maĭ n'ainte de aчeste lovirĭ. oпoziцia boerilor nemȣlцȣmiцĭ, rъdikase kaпȣl, Stefan okȣпase în armatъ пe чeĭ maĭ mȣlцĭ kaпĭ aĭ oпoziцiȣneĭ neînчetate чe bъntȣia Moldova; rъmъsese însъ o mare пarte de boerĭ kare пъndea пrilejiȣl ȣneĭ okȣпaцiĭ streine, sпre a rъstȣrna пe Stefan. Eĭ se înцeleserъ în tainъ kȣ Radȣl ka îndatъ чe va înчeпe ostilitъцile între чeĭ doĭ domnĭ, eĭ sъ se rъdiчe kȣ oamenii lor.

Stefan era în Vaslȣiȣ, kȣ o mare пarte de ostirĭ. Akolo era шi kȣibȣl konsпiraцiȣneĭ. Nȣmele konsпiratorilor se deskoпerirъ. Чeĭ maĭ frȣntaшĭ eraȣ Пaxarnikȣl Negre, Stolnikȣl Alekse, Vor-

nikȣl Isaia, etc. Aчestĭ trei fȣrъ kondamnaцĭ la moarte. Le tъiarъ kaпetele la 16 Genariȣ, dimineaцa. Korпȣrile lor se arȣnkarъ пe пea desпȣiate de vestminte la пrivirea шi xȣla пonoraцiȣneĭ, kare, kȣ kъte-va ore maĭ n'ainte, lъȣda шi onora nȣmele lor шi akȣm injȣria шi batjokorea. Kȣgetare dȣreroasъ шi krȣdъ! Domnitorȣl шi klasa пrivelegiatъ sȣnt пentrȣ ȣn пoпor Чiokanȣl шi Nikovanȣl; el se aflъ între amъndoъ. Kȣ чine va simпatiza? El krede kъ Ȣnȣl шi altȣl îl lovesчe, пe ȣnȣl шi пe altȣl kȣ пlъчere el îĭ vede sdrobiцĭ, fiekare la rîndȣl sъȣ шi devine instrȣmentȣl пartidelor чe le servъ. Remîne a fi kȣ чelȣ чe sчie maĭ bine a'l esпlota. Пoпorȣl, koпil mъrinimos, se înklinъ maĭ adesea oare la voчea чe sчie a'ĭ vorbi kȣ marinimie, feriчe kъnd aчeastъ voчe nȣ l'a amъǵit! Ȣчiderea чelor treĭ kaпĭ adȣse linistea în sпirite. Resboiȣl чe era sъ înчeaпъ, fъkȣ sъ se ȣite îndatъ aчeste treĭ nȣme.

Lȣntele între ȣn пoпor шi o klasъ чe asȣпresчe sȣnt de mȣlte orĭ пrevъzȣte de Dȣmnezeȣ. Nȣ avem nimik a ziчe, пrogresȣl omenesk este kȣvîntȣl lor. Nimik nȣ le пoate evita afarъ de konчesiile чe пartea oпȣsъ ar faчe în favorȣl пrogresȣlȣĭ, lȣпta se va evita, revolȣцia niчĭ o datъ. Lȣntele însъ între ȣn tron шi o klasъ чe se disпȣtъ пe пъtere, iatъ neferiчirea ȣneĭ naцiȣnĭ! Ȣneĭ шi чeĭ alte пъrцĭ îĭ trebȣia пoпorȣl sпre ajȣtor. Kȣ чine va simпatiza? Simцimîntele mъrinimoase se пȣnînainte, se пromit, se daȣ пъnъ in ajȣnȣl învingeriĭ. O klasъ пrivelegiatъ чe se lȣптъ kȣ tronȣl пentrȣ пъstrarea пe seama eĭ a пrive-

legelor sale, va konsimųi oare vreodatъ ka sъ le smsIgъ de la tron spre a le împъrtъші ks popo-rsl? Niчĭ odatъ noĭ ns ne temem de tirania snsĭ om singsr, ne temem de tirania sneĭ klase; sn om treчe, ns are rъdъчinъ, o klasъ rъmъne se în-tinde prin miĭ de vine în tot tъrîmsl sneĭ soчie-tъųĭ. La Romъnĭ n'a esistat niчĭ o datъ o nobi-lime moштenitoare ka la alųĭ popolĭ. Чeia чe se poate ziчe nobleųъ, a fost nsmaĭ pe viaųъ, nobleųъ чe înчeteazъ odatъ ks viaųa шi ns treчe la fiĭ. Tronsl nefiind mostenitor, rangsrile înkъ ns ps-teaš sъ fie, este sn sistem konseksint.

Mslte se zik шi se skriš despre vorba no-bleųъ la Romъnĭ. Sъ чerчetъm dar шi sъ aшe-zъm ks astoritatea istorii definiųia aчestsĭ ksvînt! Sъ чerчetъm maĭ întъiš aчest aшezъmъnt la чele-alte naųiĭ.

La Roma se kemaš nobilĭ toųĭ aчeia чe ps-teaš sъ aĭbъ *potretele strъbsnilor* lor. Oamenĭ noĭ, чeĭ чe aveaš protretele lor propriĭ (homines novi) чeĭ чe ns aveaš, eraš oamenĭ de jos. *Jus imaginis* saš dreptsl d'a avea portrete era aчelaш lskrs ka dreptsl de nobleųъ. Aчest drept era lъ-sat magistraųilor înalųĭ de la Edilĭ pъnъ la Kon-sslĭ. Kъnd plebeenii formarъ familiĭ pretoriane, konsslare шi trismfale, înчepsrъ sъ aibъ шi eĭ portretele чe le lъsa ks dreptsl de nobleųe la ko-borîtorĭ. Atsnчĭ înчepsrъ sъ se afle la Roma Ple-beenĭ nobilĭ. Чiчerone, чe din familia sa, el чel dintъiš kъstigase dreptsl sъ шi aĭbъ portretsl, zi-чea ks mъndrie: „Eš sint nъskst înssmĭ de mine„ шi sprijinit nsmaĭ pe virtste, m'am srkat la mъrire.

La romani чeĭ bъtrînĭ vedem kъ nobleцa era mostenitoare. La noĭ la romъnĭ; a fost nȣmaĭ пe viaцъ, шi de mȣlte orĭ dreптȣl de nobleцъ se пȣtea lȣa înaпoĭ în'ainte de moarte la o faптъ oпritъ de legĭ sпre esemплȣ. Пrintre alte semne de nobleцъ la Romanĭ eraȣ̆ nisчe grȣnjĭ de aȣr чe atъrna la gîtȣl koniilor пrekȣm шi nisчe lȣniцe de aȣr чe пȣrtaȣ̆ пe kondȣrĭ, чe de mȣlte orĭ arъtaȣ̆ nȣmъrȣl senatorilor din aчea familie.

La Romani чeĭ bъtrînĭ *dreптȣl de пortrete* treчe mostenire la fiĭ în пȣterea ȣneĭ legĭ; la noĭ Romъniĭ legile oпreaȣ̆ a treчe la fiĭ rangȣl шi пrivilegele пъrinцilor. Aiчĭ toцĭ eraȣ̆ oamenĭ noĭ *hominis novi*. La Romъniĭ din пrinчiпate пȣ se adoптъ niчĭ o datъ semnele de nobleцъ. În timпȣl din ȣrmъ al fanarioцilor se adoптъ kъte-va distinkцiĭ ridikole, între kare ȣna era dreптȣl boerilor de întъia klasъ de a пȣrta barbъ. Nobiliĭ la Пerшĭ aveaȣ̆ dreптȣl d'a merge tot-d'aȣna пe kal. Atenieniĭ nobilĭ пȣrtaȣ̆ пe kaп kъte o пodoabъ de aȣr. Nobiliĭ Traчĭ nisчe înцeпъtȣrĭ пe obraze.

Nobleцa kare a dat atъtea rъdъчinĭ în Eȣroпa, dȣпъ venirea barbarilor, nobleцa armoariilor шi blesoanelor, a пreferinцelor, пrivilegelor, nobleцa esersatъ maĭ întъiȣ̆ пrin serviчiȣl armelor, rъsплъtitъ пrin dreптȣrĭ de takse, шi desklъditъ пrin favoarele kaпriчioase ale kȣrцilor, nobleцa ast-fel kȣm se aratъ în o пarte a Eȣroпiĭ avȣ dreпt leagъn aшezъmъntȣl *Fiefilor*.

În bъtrъna Eȣroпъ, ofiчieriĭ regilor чe gȣvernaȣ̆ пrovinчiile saȣ̆ baroniile, dȣkatele, komitiile, etc, se folosirъ de slъbiчȣnea aȣtoritъцiĭ regale, шi

skimbarъ în domniĭ d'aпȣrȣrea gȣvernȣl lor че era пe viaцъ nȣmaĭ. Aчeasta adȣse nobleцa feodalъ.

De atȣnчĭ istoria nobleцiĭ în Eȣroпa oчiden-talъ maĭ ales, skimbъ fazele sale, lȣпta înчeпȣ între regĭ шi între nobilĭ. Regiĭ voiaȣ sъ'шĭ reia aȣtoritatea lor kъstigatъ de nobilĭ. Regiĭ nȣmaĭ пȣtȣrъ faчe rъsboiȣ fъrъ ajȣtorȣl nobililor. Aчestĭ din ȣrmъ avînd în пȣterea lor toate цinȣtȣrile, o-raшele, satele, ka domnĭ шi пroпrietarĭ, disпȣneaȣ de toate braцele. Aчestĭ nobilĭ însъ nefiind atъt de пȣterniчĭ sъ rъstoarne kȣ totȣl aȣtoritatea re-gilor, eraȣ însъ atъt de tarĭ ka sъ fakъ ka regiĭ sъ nȣ пoatъ da resboae fъrъ konkȣrsȣl lor. Libe-rarea komȣnelor era arma regilor kontra nobililor. Nobiliĭ, din пartele, stъпъnĭ пe ostaшĭ, îndatъ dȣпъ rъsboae, se retrъgeaȣ kȣ eĭ în moшiile lor ȣnde ĭĭ цineaȣ într'ȣn esersiчiȣ de arme neînчetat. Regiĭ oпrirъ aчeste esersiчiĭ че konsistaȣ în *tournois*, sȣb пretest kъ sȣnt пerikȣloase пentrȣ viaцa lo-kȣitorilor, шi aȣtoritatea biseriчeaskъ че цinea kȣ regiĭ, пȣterikъ înkъ, se amestekъ în aчeste în-чerkъrĭ. Skȣti maĭ în ȣrmъ пe nobilĭ de serviчiȣl пersonal ostъшesk, kȣ kondiцiĭ ka ostirile че regiĭ v'or rъdika sъ fie xrъnite пe moшiile nobililor. Пlata în banĭ lȣъ atȣnчĭ lokȣl datoriĭ. Akolo ȣnde nobiliĭ krezȣrъ sъ afle ȣn noȣ пrivilegiȣ че mъ-gȣlea klasa lor, se afla din пotrivъ пerderea aȣ-toritъцiĭ lor. În Franчia, пъskoчirea *des aides* шi *lataille* sfъrшi de atȣnчĭ marea lȣkrare de nea-tъrnare a koroaneĭ, пъnъ kъnd aшezъmъntȣl os-tiriĭ пermanente, întъri пȣterea regilor.

Nobiliĭ kъtarъ a se sпronia de пersoana re-

gilor kare, kȣ kondiцie de a priimi toatъ aȣtori-
tatea de la dъnsȣl, ĭĭ пъstrъ шi le menцinȣ пri-
vilegele slъbite. Sȣb-Lȣdovik VII toцĭ oamenii de
arme eraȣ̆ nobilĭ. Sȣb Henri IV, se dete ȣn edit
în 1600 пrin kare se deklara kъ meseria arme-
lor nȣ va nobila пe чel чe le пoartъ. Lȣdovik XV,
restabili în пarte aчeastъ nobleцъ пrin ediktȣl de
la 1 Noembre 1750 rekȣnoskъnd de nobilĭ пe toцĭ
ostaшiĭ чe vor ajȣnge la gradȣl de ofiчerĭ gene-
ralĭ, пrekȣm шi aчeĭ чe ar servi in kalitate чel
пȣцin de kъпitanĭ, шi ar dovedi kъ пъrinцĭ шi
bȣniĭ lor avȣseserъ aчelaш grad.

Resboaele din Palestina sъrъчiserъ пe nobilĭ
шi înavȣцiserъ пe komersanцĭ. Nobiliĭ fȣrъ siliцĭ
sъ vъnzъ moшiile lor. Negȣцъtoriĭ le kȣmпъraȣ̆.
Чeĭ чe le kȣmпъraȣ̆ se fъчeaȣ̆ nobilĭ шi se înda-
toraȣ̆ sъ ȣrmeze пe domniĭ lor la resboiȣ̆. Dar
aчeştĭ noĭ nobilĭ пrin kȣmпъrъtorĭ de moшiĭ, de-
venirъ atъt de mȣlцĭ, înkъt Henri III пrin ordo
nanцъ din Blois, în anȣl 1579 deklarъ kъ orĭ чine,
nefiind nobil, ar kȣmпъra moшiĭde la nobilĭ, nȣ va
maĭ avea dreптȣl a se konsidera ka nobil, шi se
aшezъ ka moшiile kȣmпъrate de nenobilĭ vor fi
konsiderate de aчĭ înainte ka nisчe simпle пro-
пri tъцĭ, fъrъ a mosteni titrȣl.

Nobiliĭ înчeпȣrъ a se faчe пrin kъrцĭ regale.
Chalres V deklarase nobilĭ пe toцĭ lokȣitoriĭ Pa-
risȣlȣĭ. Henri III, restrînse aчest пrivilegiȣ̆ nȣ-
maĭ пentrȣ пrevotȣl negȣцъtorilor шi пentrȣ e-
шevenĭ. Чele dîntъiȣ̆ kъrцĭ de nobleцe пъrȣrъ în
Franчia пe la 1270. Marea ȣчidere de nobilĭ în
bъtaia de *Fontenay* în 841, adȣse în Шamпania maĭ

tъrziȣ datina a se пrivi пъnteчele mȣmiĭ nȣmaĭ nobil, sъ fiъ nobil fiȣl, пe kъnd пъrintele пȣtea fi nenobil.

La romъnĭ originea aчestiĭ nobleцĭ пe viaцa nȣ a fost niчĭ odatъ în fiefȣrĭ, moшiile dъrȣite de domnĭ ostaшilor nȣ le da niчĭ ȣn titrȣ de nobleцe, eraȣ nisчe simпle пroпrietъцĭ пe kare ori чine пȣtea sъ le kȣmпere saȣ sъ le ia în skimb kȣ alte averĭ. Ostaшiĭ aveaȣ rangȣrĭ, iar nȣ titrȣrĭ. În ostire orĭ чe romъn avea dreпtȣl de komandъ, îndatъ чe era kaпabil. Rangȣrile se daȣ de ,kъtre domnĭ aпarte, шi пe viaцъ. În franчia kъrцile de nobleцe чe regiĭ înчeпȣserъ sъ dea, nȣ eraȣ nȣmaĭ пe viaцъ, dreпtȣl чe ele daȣ se kobora la mostenitori, kȣ toate aчestea, ekчesȣl aчestor kъrцĭ ȣчise nobleцa Franчiĭ.

În Franчia nobleцa чea maĭ veke se kiema *nobleцa de nȣme шi de arme.* Aчeste kalitъцĭ nȣ aveaȣ amestek kȣ nȣmele шi armele kastelelor. În sekolȣl XI-lea seniorii înчeпȣrъ a lȣa nȣmele *moшiilor* lor чe *mȣlцĭ nȣ* le aveaȣ. Însъ mȣlцĭ пъstrarъ пe чele vekĭ a kъror originъ se пerdea în întȣnerekȣl timпȣlȣĭ, ka sъ nȣ se kȣfȣnde kȣ nobleцa teritorialъ *шi* kȣ aчeia kreatъ de kъrцile regesчĭ. Nobleцa *da neam* kare ea asemenea este veke, dar de o vekime kȣnoskȣtъ, este aчeia чe se noroklea! *Noblésse d'ansienne roche.* Însъ чea din tъiȣ era пreferatъ, avînd o înaltъ vekime, шi пoate kiar din kaȣza origeniĭ eĭ din tîmпĭ Eroiчĭ. Se kiema înkъ *nobleцe de пatrȣ sпiцe* чeia чe se пȣtea sпrijini пe dovezĭ чe se ȣrkaȣ la oпt kȣartiere de familie .desпre tatъ шi

mamъ. În *tournois*, nimeni nȣ пȣtea sъ între la lȣптъ, daka nȣ пȣtea dovedi kъ este din kategoria aчestor nobilĭ. Nobleцa *пȣmitъ ekчclentъ*, пentrȣ kare în germania eraȣ atъt de severĭ, în Franчia se oпrea la a пatra treaптъ. Dȣпъ vekiĭ skriitorĭ aĭ întȣnerekȣlȣĭ aчolor timпȣrĭ шi în пartikȣlar, dȣпe Jean Simneus, a treia generaцie de nobleцe kȣrъцea sъngele шi neamȣl шi gonea kȣ totȣl rȣgina rotȣriĭ. Lȣminele revolȣцiȣnelor, aȣ sпart în tȣnerekȣl.

Origina a orĭ-чe nobleцĭ este meritȣl пersonal. Sȣb aчest raпort institȣцia boeriĭ la romъnĭ era mȣlt maĭ rezonabilъ, kъчĭ era bazatъ пe viaцъ, пrin ȣrmare пe meritȣl пersonal; dar Domnii abȣzînd, aчeste abȣzȣrĭ aȣ ȣчis'o.

În Franчia, în Germania, în Englitera, în Italia, înkъ din timпȣrile чele maĭ deпъrtate, se simцea o lȣптъ între nobleцa veke шi nobleцa noъ.

Fie kare treĭ sekolĭ kreaȣ o noъ nobleцe tot d'aȣna în lȣптъ kȣ чea veke.

În Prinчiпate; kȣ toate kъ rangȣrile eraȣ пe viaцъ nȣmaĭ шi boeria trebȣia sъ moarъ kȣ aчela чe o avea, ne avînd niчĭ ȣn raпort kȣ nȣmele familiĭ, asfel, înkъt boeriĭ de maĭ n'ainte sȣskrieaȣ rangȣrile шi nȣmele de botez шi niчĭ odatъ al familiĭ; însъ faптele strъlȣчite ale Romъnilor ostaшĭ din timпiĭ veki de resboae, atrъgeaȣ neaпъrat asȣпra aȣtorilor lor, mirarea шi Stima Oamenilor Чe s'ar fi koborît la strъneпoцiĭ lor, daka aчeștĭ strъnъпoцĭ nȣ ar fi fost loviцĭ шi koborîцĭ în lȣптъ kȣ noa boierie чe de maĭ mȣlцĭ

*

sekolĭ, în епока de kъdere, se înпroспътъ пе în-
чutat într'ȣn kadrȣ kȣ fanarioцiĭ,

Koborîtoriĭ vekilor familiĭ istoriче че ar forma în alte цъri nobleцa чea veke, Eroikъ, de sъnge, ale kъror kъrцĭ de boerie nȣ sînt sȣbskrise kȣ mъna ȣnȣĭ Domn, dar kȣ sabia lor пe frȣntea Enimiчilor, sînt astъzĭ kъzȣцĭ în ignorinцъ шi întȣnerek, la sate, шi eĭ înшiшĭ abia sчiȣ kъ se trag dintr'o familie veke. Nȣ kȣnoсчeam niчĭ ȣn nȣme între nȣmele kȣnoskȣte astъzĭ, kare în timпiĭ vekĭ sъ fi komandat o armatъ, sъ fi îmbrъnчit ȣna din aчele пъvъlirĭ ale Enimiчilor чe kъdea пeste aчeste цъri. De va fi, de se va arъta kъ este. kȣ dovezĭ, noĭ am fi feriчiцĭ sъ sчim шi sъ пȣblikъm aчeasta, însъ nȣ пentrȣ a пȣne în bъnetȣl ȣneĭ nobleцĭ, чe dȣпe legile цъrilor noastre nȣ esistъ; dar пentrȣ ka sъ strъlȣчeaskъ graчios пe o пaginъ a istoriĭ saȣ sъ formeze o skȣmпъ kamee în mȣzeȣl naцional.

În Franчia nobleцa, sȣrпatъ de revolȣцie, sȣb Naпoleon fȣse înlokȣitъ de o noъ nobleцe; însъ пrivilegele eĭ пerirъ пentrȣ tot d'aȣna. La Romъnĭ konvenцia nȣ desfiinцъ rangȣrile пe viaцъ; dar пrivelegele klaselor, odatъ desfiinцate, rangȣrile kъzȣrъ de sine, пe maĭ simцindȣse trebȣinцa lor.

Noĭ nȣ ȣrîm nobleцa; o iȣbim шi o dorim пentrȣ toцĭ Romъniĭ de o пotrivъ, nȣ nȣmaĭ пentrȣ o klasъ. Am dori însъ ka Rъmъniĭ în lok sъ o kaȣte în kasta aristrokatikъ ȣnde nȣ пoate sъ o maĭ gъseaskъ, kъчĭ timпȣl ĭa trekȣt, sъ o kaȣte în пȣrtare, în kȣgetare, în simцiminte! Sъ o

tradȣkъ în adevъratȣl eĭ simц: în mъrire, demnitate, înъlцare, abnegaцie, sakrifiчe. Am dori sъ o aflъm maĭ ales aчeastъ nobleцe în limbagiȣl пarlamentar, în skrierile aȣtorilor în manierele aȣtoritъцilor, în ȣrele пartidelor пolitiчe, шi în general în tot sînȣl aчestiĭ soчietъцĭ Romъne чe vine la soarele vieцiĭ, ka sъ fie înчerkatъ daka are merite la viaцъ.

Konvenцia, aчeastъ fiikъ a Eȣroпiĭ, fȣse ka o femeie чe se mъritъ шi пe пȣtînd faчe koпiĭ, ia fiĭ adoпtivĭ. Artikoliĭ sъĭ нȣ se пȣserъ în legĭ, dar ea fȣse okazia a se пrefaчe oare kare datine ale цъrilor noastre. De пatrȣ anĭ fii Domnilor se nȣmesk *пrinчinĭ*. Aчeasta nȣ este niчĭ în legile niчĭ în datinele цъriĭ. Gȣvernȣl цъrilor este o reпȣblikъ, Domnitorȣl ȣn пreшedinte пe viaцъ; Domnia dar este o fonkцie. Domnitorȣl kъt este în fonkцie este ȣn пrinчiпe. Цara îĭ dъ aчest nȣme însȣшĭ пentrȣ fala eĭ. Eшind din Domnie, Domnitorȣl intrъ în rîndȣl boerilor de klasa I, dȣпъ regȣlament шi datinele чele vekĭ; intrъ în rîndȣl tȣtȣlor чetъцenilor, dȣпъ konvenцie. Цara îĭ пъstreazъ titrȣ de пrinчiпe чe i l'a dat, пrin kȣrtenia шi rekȣnosчinцa пentrȣ чel чe ĭ-a servit, de шi legile nȣ il dъ; rangȣrile, fȣnkцiile atъt în vekime, kъt шi astъzĭ, aȣ fost пe viaцъ, aȣ fost nȣ maĭ пentrȣ aчeia чe le-aȣ avȣt.

Ele nȣ пot sъ treakъ la koпiĭ, fъrъ a viola legile цъriĭ. De ȣnde dar пъnъ шi în adȣnare, se dъ tirȣl de пrinчiпe fiilor de Domnĭ? Domnia nȣ este ȣnъ

titrȣ, este o fonkцiȣne. Rangȣrile шi fonkцiile пe viaцъ sînt nȣmaĭ пentrȣ пersoane; familia n'are nimik a faчe kȣ ele: nȣ пoate sъ le mosteneaskъ niчĭ odatъ. Nȣmele шi averea, iatъ singȣrele lȣkrȣrĭ че пot mosteni. Daka toцĭ чeĭ че aŭ avȣt rangȣrĭ шi fonkцiĭ le-ar mosteni, fii de ministri ar avea dreпtȣl sъ se zikъ ministri; fii de vorniчĭ, logofeцĭ, пostelniчĭ, ar fi însȣшĭ eĭ vorniчĭ, logofeцĭ, пostelniчĭ. Ast-fel este шi kȣ nȣmele de *пrinчiпe* че se dъ fiilor шi пeпoцilor de Domnĭ. Înцelegem a se nȣmi *пrinчiпe*, aчeĭ Romъnĭ че aŭ aчest titrȣ mostenitor dat de o пȣtere streinъ. La noĭ, reпetъm, titrȣrĭ nȣ sȣnt, шi rangȣrile шi fonkцiile че esistъ sînt пe viaцъ nȣmaĭ.

1471.

Radȣ se xotъrî dar sъ пoarte armele în цara sȣrorъ. Strъnse ostirĭ шi пlekъ kȣ ele sпre xotarȣl цъrii. Stefan, din пarte'ĭ fъkȣ tot ast-fel. Radȣ ajȣnse la satȣl Soчii, aiчĭ întъmпinъ armata lȣĭ Stefan. La 7 Martiŭ, kȣ rъsъrirea soarelȣĭ, înчeпȣ aчeastъ bъtaie teribilъ între Romъnĭ. Lȣпta nȣ цinȣ mȣlt. Ostirea lȣĭ Stefan maĭ bine organizatъ; Stefan el însȣшĭ general maĭ kaпabil, de kъt rivalȣl sъŭ, eraŭ пentrȣ Moldovenĭ doъ marĭ avantage asȣпra Mȣntenilor.

Mȣnteniĭ se lȣпtarъ kȣ bъrbъцie. Radȣ, se reпezea kъlare în toate пъrцile înaintea ostaшi-

lor sъĭ шi чerka sъ-ĭ înbъrbъteze. El le adsчea aminte de lsntele Romъnilor ssb bъtrînsl Mirчea, ks ostirĭ mslt maĭ marĭ de kъt ale lsĭ Stefan. Stefan din narte-ĭ ns nerdea timnsl. El asemenea era în toate nъrцile шi vegea la toate miskъrile.

Înainte de seara ostirea lsĭ Rads nъrs kъ slъbesчe. Streiniĭ merчenarĭ se nsserъ a fsgi шi tъrîrъ шi ne Msntenĭ, kare arsnkarъ armele шi stindardele Чeĭ maĭ marĭ kъnitanĭ aĭ lor kъzsrъ nrinшĭ la Moldovenĭ. Stefan dete ordin kavaleriĭ sъle sъ fsgъreaskъ ne Msntenĭ. În fsria mъniĭ sale îmnotriva lsĭ Rads, Stefan, dete ordin sъ se taie toцĭ nrinшiĭ Msntenĭ, afarъ de doĭ boerĭ marĭ, Stan Logofъtsl шi Mirчea komissl, bъnsiцĭ în srmъ kъ ar fi fost înцeleшĭ în sekret ks Stefan, ka sъ trade ne Domnsl lor.

Dsnъ aчeastъ isbîndъ Stefan se întsrnъ la Ssчeava înkъrkat de nlen.

Rъsboisl deveni nentrs aчest Domnitor o trebsinцъ de a trъi nentrs цara sa шi nentrs sine înssшĭ. Ansl kare ar fi treksт fъrъ sъ-ĭ adskъ okazia a faчe sn resboiŭ, era nentrs dînssl sn an nerdst, sn an rъŭ, sn an de moliчisne. „Nimik ziчea el boerilor sъĭ, ns askste inimile ostaшilor de kъt resboisl, шi trsda ks kare se denrinde ostirea este o a doa vitejie.“

El se gъndea neînчetat sъ ssnsie цara Romъneaskъ. Moldova era atsnчĭ mare, în komnaraцie ks чeia чe este astъzĭ, avea Bskovina шi Basarabia. Rssia шi Asstria o desnoiarъ maĭ tъrziŭ de aчeste doъ arinĭ, шi kornsl, fъrъ arinĭ, kъ-

zȣ la пъмънт. Кътre ачестеа Moldova astel кȣm era atȣnчĭ, nȣ пȣtea ръспȣnde la trebȣinџele marelȣĭ sȣflet al lȣĭ Stefan. El пresimџea къ va veni ȣn timп кънd џara lȣĭ nȣ va пȣtea съ se maĭ мъsoare кȣ пȣterea ȣriaшъ a Тȣрчilor, шi ȣrmъtoriĭ lȣĭ nȣ vor пȣtea съ fakъ чeia чe fъчea geniȣl съȣ. Trebȣia o џаръ maĭ mare, o попȣlaџie maĭ nȣmeroasъ ka съ поатъ a se lȣпta, пе кът va трѣi el, спre a asigȣra libertatea naџiȣniĭ sale: iĭ trebȣia џara ȣrorъ, *ȣnirea*. Dar ȣnirea, neпȣtîndȣse faче de бȣnъ voie, trebȣia съ o fakъ прin arme. Iatъ пentrȣ чe el se deчise a maĭ faче ȣn ръsboiȣ кȣ Radȣl.

Era пe лъngъ sine ȣn Мȣntean din Basarabĭ, ȣniĭ kronikarĭ îl nȣmesk Radȣl Laiot; alџiĭ Radȣ кълȣgърȣl, nȣ ne пасъ: tot чe se поate ziче, este къ avea лъngъ sine ȣn Мȣntean пe kare voia съlfakъ viче-прinчiпe în џara romъneaskъ.

Кȣ aчеаsta плекъ Stefan спre Мȣntenia.

Bătaia de la cursul Apiĭ

1437.

Stefan ajȣngînd la marginele џъriĭ ȣrorĭ, la 8 Noemvrie, îmпърџi stindardele пe la чetele sale, пe Мlikov. La 18 ale ачестiĭ лȣnĭ, el întълni armata lȣĭ Radȣ, la ȣn lok чe se kiema кȣrsȣl Апiĭ.

Radȣ поate kъ ar fi fost feriчit în lȣптъ, daka пȣ ar fi avȣt a faчe kȣ Stefan. El ardea de a'шĭ resbȣпa împotriva Domпȣlȣĭ Moldoviĭ kare îl bъtȣse kȣ atъta înlesnire. Adȣsese kȣ dînsȣl o mare armatъ, шi era sigȣr de isbъпdъ. Stefan, din потrivъ lȣase чetele чele maĭ înчerkate la resboaie.

Se stъrnise o neînцelegere între Kazimir шi Matias înkъ din anȣl 1471, din kaȣzъ kъ Ȣngȣriĭ, în lipsa lȣĭ Matias la Boxemia, aleseserъ rege al lor, пe Kazimir, fiȣl lȣĭ Kazimir, regelȣĭ Пoloniei kare шi venise în Ȣngaria kȣ 20,000 de пolonĭ. Matias Korvin îl învinse într'o lȣптъ шi îl respinse din Ȣngaria.[1] În 1472 Matias пръdъ înkъ Пolonia[2]. Kazimir în mijlokȣl senatȣlȣĭ sъȣ în Vislegĭ era înkъ okȣпat de lȣkrȣrile aчestiĭ чerte, kъnd iĭ veni шtirea despre поȣl resboiȣ dintre ambiĭ Domпĭ romînĭ. La 18, joĭ, înчepȣ aчeastъ lȣптъ la" kȣrsȣl apeĭ.

Lȣпta цinȣ treĭ zile шi fȣse teribilъ. Din ambe пъrцile romъniĭ mȣreaȣ kȣ o nepъsare în spъimъntъtoare шi niчĭ ȣniĭ niчĭ alцiĭ пȣ пerdeaȣ tъrîmȣl. Radȣ orĭ kъ vъzȣ kъ пȣ maĭ поate цiпe, orĭ kъ voi a astepta armata Otomanъ, dȣпъ treĭ zile de lȣптъ, în чea din ȣrmъ поapte, sъmbъtъ, rъdikъ tabъra шi se retrase, fъrъ ordin, retragere чe semъпa o fȣgъ. Плekъ, lъsînd пe пъmîпtȣl de bъtaie o mare mȣlцime de rъпiцĭ шi morцĭ. Radȣ se dȣse repede în Tъrgoviste.[3] Adoъ zi dimineaцъ, Stefan lȣînd шtire de fȣga

[1] Danil Cognides. — [2] Cromer. — [3] Enghel.

lȣĭ Radȣ, плекъ îndatъ dȣпъ dînsȣl kȣ toatъ os-
tirea sa че avea sȣb мъnъ. La 23 Noembrie a-
jȣnse lъngъ Tъrgoviste fъrъ sъ întъмпine niчĭ o
armatъ. Radȣ nȣ voia sъ se maĭ batъ kȣ Stefan
пъпъ че nȣ'ĭ vor veni Tȣrчiĭ în ajȣtor. Пentrȣ
aчeasta lъsъ пe Stefan sъ vie, fъrъ sъ-l întъмпi-
ne. Se înkise însъ în Tъrgoviste kȣ femeia шi
fata sa. Stefan se пreпarъ sъ ataчe чetatea în zioa
viitoare. Dar adoъ-zĭ lȣъ de шtire kъ Radȣ, fȣ-
gise пeste noaпte din чetate шi se dȣse sпre dȣ-
пъre la Tȣrчĭ, lъsъnd în чetate пe Doamna sa Ma-
ria шi пe fiіa Voikiцa, saȣ Maria, kȣ toate ave-
rele lor miшkъtoare. Mierkȣrĭ la 24, Stefan o-
kȣпъ чetatea, dȣпъ oare kare slabъ aпъrare a os-
taшilor de garnizonъ. Intrъnd în чetete, Stefan
dete ordin sъ nȣ se sȣпere nimenĭ, niчĭ în ave-
rea, niчĭ în viaцa, niчĭ în onoarea sa. Lъkȣito-
riĭ îĭ eшirъ sпre întъмпinare kȣ пъne шi kȣ sare,
шi dȣserъ пe Domn la kȣrцile Doamneĭ.

Stefan dete ordin a se aresta în пalat Doamna
Maria шi fie-sa шi пȣse мъna пe toatъ averea lȣĭ
Radȣ. Stindardele Valaxiĭ lȣate de la vrъjmашĭ
шi пъstrate aiчĭ, se lȣъ de Stefan

Stefan voi sъ vazъ пe Doamnъ шi пe Dom-
niцъ desпre kare aȣzise kъ era frȣmoasъ. Aчe-
ste doъ femeĭ, în vestminte de doliȣ, пъrȣrъ îna-
intea lȣĭ.

Ele fȣserъ resпektȣoase шi demne înaintea
eroȣlȣĭ Moldovean. Înfъцiшarea, manierele, frȣ-
мȣseцele, sпiritȣl Voikiцiĭ atiпserъ, la întъia ve-
dere, inima învingъtorȣlȣĭ. Чea dintъiȣ ideia че-ĭ
veni, fȣse sъ o ia de soчie;

Stefan se пsrtъ ks aчeste femeĭ kavaleresчe. El zise Doamneí kъ ele aksm sînt roabele sale, dar kъ le va trata ks omenie, шi are sъ le dskъ la Ssчeava. Treĭ zile kъt шezs în Tъrgoviste ns пъrъsi пe Maria Domniцa, ks kare îĭ плъчea sъ vorbeaskъ.

Aчeste treĭ zile le treks în sъrbъtorĭ la kare Doamna шi Domniцa fsrъ ne voite a lsa пarte. Dsпъ treĭ zile плekъ ks чele doъ femeĭ, lъsъnd în Tъrgoviste пe msnteansl din Basarabĭ чe adssese ks dînssl, viчe-пrinчiпe ks o пarte de ostaшĭ. Tot d'odatъ пorni la regele Kazimir sol пe Tsrksleц, sъ-ĭ vesteaskъ kъ a învins пe Rads IV, пalatinsl Valaxiĭ, lsînds-ĭ kaпitala шi tronsl, пreksm шi Doamna ks fie-sa. Aчestĭ solĭ пsrtarъ lsĭ Kazmir doъ zeчĭ шi out de steagsrĭ lsate de la vrъjmaшĭ. Soliĭ ajsnserъ la regele la 16 Genariš.

Turcii intră în luptă.

Ns mslt dsпe aчeasta, Rads, se întsrnъ în Valaxia ks 15,000 de Tsrчĭ шi înkъ atъцĭ merчenarĭ streinĭ.

La 25 Dekembris el întъmпinъ пe viчe-пrinчiпele Basarab шi l'a învins. Aчesta, vъzînds'шĭ armata sa risiпitъ, fsgi în Moldova. Ostirea Tsrчeaskъ îl fsgъri пъпъ la Bъrlad, snde пrъdînd se întsrnъ în Valaxia.

Abia treksserъ treĭ zile de la svirea чe ls-

ase Kazimir kъ Stefan a învins пe Radв, ши алцї solї venirъ sъ-ї vesteaskъ intrarea впвї korп Tвrчesk în Valaxia kв Radв ши învingerea lokotenentвlвї lвї Stefan. Kazimir trimise atвnчї пe Mixail Bвчeaski, kъпitanвl Sпiktinвlвї ши алцї solї Dobleslav Visovski, Kastelanвl Belzвlвї, ши Egidiв Xвsodolski, ka sъ чeрчe a îmпъka пe чeї doї Domnї. Aчestї solї пlekarъ îndatъ ши întъmпinarъ пe Stefan la Vaslвiв. Eї îї komвnikarъ ordinile чe aveaв. Stefan, aвzind de îmпъkare, sвrise ши le zise kъ aчeasta este kв nепвtinцъ, fiind-kъ Radвl пredase toate четъцile Moldoviї la Tвrчї ши el însвшї (Radв) era akвm vasalвl lor.[1])

La sfъrшitвl anвlвї 1474, Stefan пlekъ înпotriva Tвrчilor.

El lвъ kв bъtaie oraшвl de la Teleajeaв, ши tъiъ пe пъrkъlabiї aчelвї oraш, robind femeile lor. Kв aчeastъ okazie Stefan transпortъ din Valaxia mвlцime de цiganї în Moldova вnde îї aшeзъ пrin sate.

Toцї kronikariї vorbesk de вn resboiв чe la 5 ale aчeiaшї lвnї se fъkвse între Stefan ши Цeпelвшї ajвtat de Ўngвrї, ши în kare Stefan fвse învingъtor. Шi kъ la 20, bъtв ши пe Radв într'o noъ întъlnire. Dвпъ kare вrmъ вn timп de пaчe atъt între Пolonї ши Ўngвrї kъt ши între Romъї.

---

[1]) Dlвgoш.

Criză mare.

1475.

Aчeastъ пaчe semъna rîndȣitъ sпre o mare odixнъ trebȣitoare la o mare bъtъlie чe era sъ soseaskъ. Stefan чe пresimцea vijelia чe era sъ пъvъleaskъ пe цara sa, reorganizъ шi mъri ostirile sale. Aiчi era viaцa шi moartea. Valaxia sȣпȣsъ de Tȣrчĭ, Moldova нȣ era sigȣrъ kъ va maĭ rъmъпea neatъrnatъ. Ka sъ o skaпe, trebȣia ъ loveaskъ Balaȣrȣl чe ameninцa libertatea Moldovii, kъ atъta tъrie, în kъt sъ-l пȣie în stare a renȣнцa la пlanȣl sъȣ de a o sdrobi. Toatъ Moldova era îngrijatъ; toцĭ aștentaȣ kȣ teroare venirea ȣneĭ marĭ armate Otomane. Ȣngȣriĭ шi Пolonii eĭ însȣшĭ eraȣ neodixniцĭ.

Între aчestea Maxomet II trimise vorbъ lȣĭ Stefan sъ-ĭ dea чetъцile Akerman шi Kilia, de bȣнъ voie шi sъ-ĭ пlъteaskъ tribȣt. Iar de нȣ va ȣrma aчeasta, va trimite o armatъ mare[1]). Dȣпe aчeste ameninцъri, Maxomet vъzînd kъ Stefan, нȣ faчe niчĭ o ȣrmare, trimise пe Soleiman Пaшa kȣ toatъ ostirea kȣ kare voi sъ ia Skodra din Albania. El veni în Moldova. Tȣrчĭ eraȣ 120,000 шi mȣnteni 10,000. Stefan kȣ 40 000 de ostaшĭ din kare чea maĭ mare пarte eraȣ цъranĭ шi lȣkrъtorĭ[2]) шi înkъ чinчĭ miĭ sъkȣĭ шi doъ miĭ Пolonĭ sȣb kъmanda lȣĭ Bȣчeski, le eшi înainte din sȣs de Vъslȣiĭ, ostiile Tȣrчeшĭ se komпȣneaȣ de

[1]) Dlȣgoш [2]) Dlȣgoш.

Тȣрчĭ, Arabĭ, Abisinienĭ, Тъtarĭ. Arina stъngъ era formatъ din Тȣрчĭ din Еȣропа, Albenezĭ, kъte-va чete de romъnĭ, Тъtarĭ; arina dreaптъ de Asiatiчĭ шi Afrikanĭ Arabi, шi Abisinienĭ, чentrȣl de Otomanĭ, eniчerĭ, sпaxiĭ. Stefan пȣse în arina dreaптъ пе sъkȣĭ шi o mare парte de Moldovenĭ din kare, maĭ mȣlte steagȣrĭ de dorobanцĭ, панцirĭ, kъlъraшĭ шi цъranĭ armaцĭ. În arina stъngъ пȣse Топоranĭĭ armaцĭ kȣ sekȣrĭ, kodrenĭĭ, пorekliцĭ пienтȣl цъrii, kъчĭ aveaȣ datorie sъ апere Moldova de Тъtarĭ; vъnъtorĭ renȣmiцĭ de sъgetaшĭ dibaчĭ. în чentrȣ чeĭ 2000 de Поlonĭ; kȣrtenĭĭ, frȣntea kъlъraшilor, artileria, Tiginenĭĭ reпȣbliчiĭ kȣ aчest пȣme vasali aĭ lȣĭ Stefan; boerĭĭ kȣ militarĭĭ lor.

Toatъ Moldova avea inima în aчeastъ tabъrъ. Toatъ moldova era în doliȣ, în toate biserчile se rȣgaȣ neînчetat. Lokȣitorĭĭ пosteaȣ. Попоarele krestine eraȣ îngrijate în toatъ Еȣропа шi aштentaȣ mъntȣirea kristianismȣlȣĭ din sabia lȣĭ Stefan. Stefan în aчeastъ lȣптъ întrebȣinцъ o stratagemъ originalъ, пotrivitъ kȣ timпȣl aчela шi kȣ inemiчĭ sъĭ. El dedese ordin maĭ din'ainte la kъte-va sȣte de цъranĭ sъ se askȣnzъ пrin пъдȣrile veчine în doȣъ saȣ treĭ пъrцĭ în jȣrȣl kъmпȣlȣĭ de bъtaie. Toцĭ aчestĭ oamenĭ aveaȣ ordin, la ȣn sem dat, sъ înчeaпъ a sȣna din trъmbiцe шi din bȣчiȣme, ka пrin aчest mijlok sъ fakъ пe Тȣрчĭ a krede kъ vin în ajȣtorȣl Moldovenilor alte ostirĭ пȣoĭ шi ast-fel sъ-ĭ însпъĭmînte. Чerȣl пare kъ voi sъ ȣneaskъ o altъ stratagemъ lъngъ aчeastъ stratagemъ a lȣĭ Stefan. Ȣn fenomen чeresk veni în ajȣtorȣl krestinilor.

Îndatъ че înчепȣ lȣпta, se fъkȣ o negȣrъ în aer atъt de deasъ ши întȣnekoasъ, de ши era înkъ deпarte de aпȣsȣl soarelȣĭ, înkъt abia se vedea om kȣ om alъtȣrĭ fiind[1]) Ariпa în kare se aflaŭ Asiatiчiĭ ши Afrikaniĭ înчепȣ чea dintъiŭ lȣптъ. Amъndoъ ariпele ши чentrȣ o imitarъ. Dar fȣria ordinarъ a Otomanilor пъrȣ galeшъ înkъ de la înчепȣt. Чeaцa че akoпerea чerȣl, пare kъ res-frînsese ȣmbra eĭ пe bъrbъцia sȣfletȣlȣĭ lor.

Din maĭ mȣlte пърцĭ, цъranĭ rъndȣiцĭ, пrin пъdȣrĭ sъ sȣne în trъmbiцe ши bȣчiȣme, înчепȣrъ a sȣna ast-fel пrekȣm sȣnъ o armatъ че ajȣnge la lȣптъ. Tȣrчiĭ se însпъĭmъntarъ la sȣnetȣl Aчestor instrȣmente de resboiŭ че venea din maĭ mȣlte пърцĭ, din sînȣl чeцiĭ, mister înfiorъtor înпotriva kъrȣia nȣцine bъrbъцiĭ пot sъ цie! Lovirъ krȣdъ în imaginaцia sȣпerstiцioasъ a aчestor fiĭ aĭ Asiĭ ши Afriчiĭ! Ȣniĭ krezȣrъ kъ se aflъ într'o цarъ lokȣitъ de sпirite infernale, alцiĭ gъndirъ kъ alte noĭ ostirĭ sosesk în ajȣtorȣl lȣĭ Stefan. Se vъzȣrъ înkonjȣraцĭ în faцъ de armata lȣĭ Stefan, la dreaпta de rîŭ, la stъnga ши în sпate de ostirii nȣoĭ че sosesk, ostirĭ nevъzȣte, ostirĭ misterioase че se aȣd venind din sînȣl întȣnerekȣlȣĭ înfiorъtor. Se oпresk din lȣптъ, staŭ, askȣlt, tremȣrъ. Fokȣl Moldovenilor îĭ trъsnesk în faцъ; rъndȣrile se rъresk, sъngele kȣrъ, lъnцȣrile zak în sъnge; vaetele rъniцilor, rinkezъrile kailor, rъknetele vitejilor, se rъdik, se amestek; sȣnetȣl trъmbiцilor ши bȣчiȣmelor se aпronie neînчetat. Sпaĭ-

[1]) Ȣrekie. Kr. Mold.

ma învinge konsчiinцa datoriĭ; instinktȣl konservъriĭ vorbesчe maĭ tare de kъt voчea gloriĭ. Kъte va чete din џarina stъngъ voirъ sъ treakъ lȣnka. Aчeastъ џъпere servi de esemplȣ la toatъ armata Otomanъ. Stefan prinzъnd de veste, iĭ lovesчe kȣ îndoitъ tъrie, îĭ strъnge, îĭ îneakъ. Tȣrчiĭ nȣ pot sъ maĭ reameze rъndȣrile, este tъrziȣ; armata s a spart. Lovirea Moldovenilor este teribilъ; apъrarea Tȣrчilor slabъ, ba înkъ vъtъmъtoare lor înшile, kъчĭ în ameцeala чe-ĭ koprinde, ȣчid Tȣrчĭ pe Tȣrчĭ. Moldovenĭ lovesk în mȣlцime deasъ; niчĭ o lovire nȣ se perde. Sъngele akȣm îneakъ kъmpȣl, leшȣrile de oamenĭ шi de kaĭ împedikъ fȣga. Ȣnii Tȣrчi voirъ sъ skape prin rîȣ ȣnde se înekarъ; alцiĭ în pъdȣrĭ ȣnde fȣrъ ȣчiшĭ de цъraniĭ askȣnшĭ. Strikoski (kart. 20 Z. 3) ziчe kъ ar fi kъzȣt 100,000 de Tȣrчĭ. Tot el înkredinцeazъ kъ a vъzȣt kȣ okiĭ sъĭ, viind, din Tȣrчia în aчelaш an 1475, pe lokȣl aчestiĭ lȣpte grъmezĭ marĭ de oseminte omenesчĭ; treĭ krȣчĭ de piatrъ pȣse în adȣчerea aminte a aчeleĭ învingerĭ.

Mȣlцĭ komandanцĭ Tȣrчĭ aȣ perit în aчest resboĭ! Mȣlцĭ asemenea aȣ kъzȣt robĭ. Patrȣ Paшĭ Tȣrчĭ шi 36 de stindarde Stefan a trimis lȣĭ Kazimir [1]) Maĭ mȣlцĭ robĭ însemnaцĭ шi Stindarde aȣ trimis însȣшĭ Papiĭ de la Roma Sist. IV, шi lȣĭ Matias Korvin [2]).

Dlȣgoш el însȣшĭ se mirъ de nemȣшinata fanfaronadъ a lȣĭ Matias, kȣ aчeastъ okazie. Ziчe kъ a skris Papiĭ de la Roma шi Împъratȣlȣĭ kȣm шi

[1]) Dlȣgoш [2]) Dlȣgoш.

tȣtȣlor regilor ши прinчiпilor din Еȣропа къ el, прin oamenii съi al тȣтȣрор повъцȣitor a fost Ştefan, a învins трȣфia Otomanilor. Dar tot ачest kronikar adaogъ къ тоцi sȣveranii Еȣропii щiaȣ къ нȣmai Stefan фъkȣse ачеастъ isбъндъ стрълȣчitъ, сi аȣ înkъ къ Stefan învinsese пе Matias, la Baia ши іл пȣсе-se în starea чea mai ȣmilitъ, дȣпъ че ia ȣчis песте zече mii de oameni.

În ачеа zi s'a lȣat de la Тȣрчi mai mȣlt de o sȣtъ stindarde, Пе тоцi прinцiii ordinari, ia ȣ-чis. Soldaцii Moldoveni se ȣмплȣръ de плен, аȣр, argint, пietre прециoase; vestminte bogate, arme de lȣs, къzȣръ în аша mare kъtъцime în мънile ostaшilor, кът нȣ avea mijloaче съ le поarte; kaii lȣaцi нȣ пȣteaȣ съ se mai нȣмere. Мȣлцi din Тȣрчi skъпънд kȣ фȣga, фȣсеръ тȣгъриці de Moldoveni ши ȣчiшi. Еi se koborîръ în jos спре апа Smilii. Stefan el însȣшi ii ȣрмъ kȣ чеle 2000 de Полонi ши kȣ Kavaleria Moldovenъ пънъ la Siret la Іонъшештi. Akolo Тȣрчi че mai ръмъсесеръ, аȣ trekȣt rîȣl; iar lokȣl lȣi de тречеre s'a dat de atȣнчi нȣмеle de Vadȣl Търчilor. Пе alte чете Otomane leaȣ фȣгърit ши leaȣ тъiat пънъ la Дȣнъре, kъчi Moldovenii aveaȣ kaii odixniцi ши спринтенi че дȣчеаȣ la goanъ lȣngъ.

Stefan skrise atȣнчi însȣшi lȣi Maxomet II къ nisче чете marі de тълxarі din Тȣрчia аȣ trekȣt în Moldova съ прade ши съ robeaskъ, negreшit фъръ щirea падiшaxȣлȣi; dar къ el ia învins ши ia sdrobit, пȣцinі аȣ пȣтȣt съ se întȣrne песте Дȣнъре, ши пе ачестi пȣцinі Sȣltanȣl съ-i trimiцъ lȣi în Moldova ka съ-i педепseaskъ.

Aчeastъ solie ironikъ, întъrîtъ шi maĭ mȣlt пe Sȣltanȣl asȣпra lȣĭ Stefan. Înkise пe solĭ kъtvъ timп, aпoĭ îĭ liberъ, desbrъkaцĭ, sъ se întoarkъ în Moldova. Soliĭ adȣserъ ѕчire lȣĭ Stefan kъ Maxomet va veni sъ-l ataчe kȣ marĭ пȣterĭ пe aпъ шi пe ȣskat. Чetъцele Moldovene stъпъnite de Tȣrчĭ akȣm reveпirъ în пȣterea lȣĭ Stefan.

Cromer; Febricius; Genebrand; Petre de Reva; Brietie, Dlȣgoш шi alцiĭ mъrtȣrisea kȣ entȣsiasm aчeste faпte marĭ. Dlȣgoш strigъ într'ȣn estas sȣblim.

„O чe bъrbat admirabil! El nȣ este maĭ пre „jos de kъt aȣ fost Eroiĭ antikitъцiĭ kȣ kare atъta „пe fъlim, шi kare în timпȣl nostrȣ atъt de tare „a înfrînat trȣfia Tȣrчilor, kъt пȣtem ziчe kъ Ste„fan este чel dintъiȣ între toцĭ пrinчiпiĭ kъцĭ sînt „în lȣme! Dȣпъ jȣdekata mea, *el este foarte demn „sъ i se înkredinцeze Gȣvernȣl lȣmiĭ întregĭ* шi maĭ „ales komanda ostirilor krestine îmпotriva пъ„gъnilor! lȣĭ sъ i se înkredinцeze toцĭ kreшtiniĭ „пъnъ kъnd Sȣveraniĭ lor îшĭ пȣn viaцa în mo„liчiȣne шi desmerdъrĭ saȣ în lȣпte între dînшiĭ."

Maxomet nȣ kȣtezъ sъ trimiцъ îndatъ o noъ armatъ in Moldova; dar kȣ пrimъvara kъtъ sъ-шĭ sпele ȣшilinцa în Krimeea. Trimise la Kafa, altъ datъ Teodosia, чetate stъпъnitъ de genovezĭ; o flotъ kare o bъtȣ шi o lȣъ la 4 Iȣniȣ 1475. În aчeastъ чetate Stefan avea nisчe agenцĭ шi Moldovъ пeste 160, negȣцъtorĭ Romъnĭ. Tȣrчiĭ ȣчisere пe toцĭ Romъniĭ [1]) Aчest oraш Kafa era ka o пarte

[1]) Kȣreȣ.

din Moldova. La înчепутул формърii принчипатулуї Moldovii, Genovezii stъпъnї пе Kafa, simцind kъ nu se vor пutea цine aiчї din kauza barbarilor, kъtarъ a se uni ku Moldovenii. Aleksandru чe-mare fuse чel dintъiŭ Domn kare se uni ku dъn-шiї într'un zel ku totul komerчial. Прin aчeastъ al lianцъ Moldovenii îшї fъkurъ o flotъ destul de mare ka sъ se пoatъ întъri în marea Neagrъ, înrîurirea lor maritimъ sub Stefan se fъku atъt de mare пe Eusin, înkъt Domnii se numirъ în titlurile lor *stъ-пъnii mъrii Negre*. Kafa devenise atunчї întreпosi-tul komerчiuluї din Oriente чe' se fъчea numaї de Genovezї шi Moldovenї[2]) Iatъ чe fъku пe Maxo-met sъ batъ aчeastъ чetate. D'atunчї Moldova ru-maї avu flotъ.

O eпizodъ a aчesteї lunte чe voim a deskri aiчї, meritъ toatъ atenцia.

Dupъ luarea чetъцii, korъbiile genoveze чe e-raї în пort la kare kъzurъ în puterea Turчilor. Una din aчeste korъbiї se înkъrkъ ku tot telul de bogъцiї din desпoliul aчestiї чetъцї. Пe lîngъ aчeste tesaure se maї aflaŭ 150 de пrunчї krestinї чe îї tri-metea la Konstantinoпolí ka sъ-ї turчeaskъ saŭ sъ ї fakъ obiektul de ruшinoase пlъчerї ale tira-nuluї. Oamenii de ekiпaжiŭ se revoltarъ пe ma-re înпotriva Turчilor чe eraŭ aiчї stъпъnї, шi îї uчiserъ пe toцї. Dupe aчeasta korъbierii îndreп-tarъ vasul sпre Kilia unde ajungъnd, se înkinarъ luї Stefan чel mare. Ast-fel fuserъ skъпaцї пrun-kiї. La aчeastъ ştire Maxomet turbъ de mъnie,

[1]) Kogъlniчeanu, Xamer. t. 1 p. 524.

trimise îndatъ ȣn korp de oștire în Basarabia kare lȣъ prin kapitȣlaцie Akermanȣl. Stefan retras în întrȣ цъriĭ, astepta ajȣtor de la Leшĭ.

Iară Radul.

1475.

Nȣmele lȣĭ Stefan începȣ sъ fie admirat în toatъ Eȣropa. Moldova era mъndrъ de dînsȣl. Чertele din întrȣ se stinserъ: inimile se mъriserъ; akȣm oamenii se rȣшinaȣ kъnd se gъndeaȣ kъ aȣ fost atъt de miчĭ.

Stefan nȣ se odixnea ȣn minȣt. Ȣnȣl din meritele sale era шi aчesta, kъ strelȣчirea чe aчeastъ învingere rъvъrsese asȣpra nȣmelȣĭ sъȣ, nȣ-l îmgînfase în nimik. I se pъrea foarte natȣral a faчe чeia чe fъkȣse. Rъmъsese modest la priimirea laȣdelor шi kritiчilor; tare la faчerea datoriilor sale. Toцĭ aчeia чe îĭ dispȣtaserъ înainte laȣriĭ tȣtȣlor faptelor sale, akȣm kъȣtarъ sъ takъ, ka sъ nȣ se piarzъ în opinia pȣblikъ. Ȣn Domnitor nȣ are niчĭ o armъ maĭ pȣterikъ înpotriva inamiчilor seĭ politiчĭ de kъt faptele чele marĭ. O Domnitorĭ! nȣ kъȣtaцĭ a ȣчide pe inamiчiĭ voștri prin esilȣrĭ, înkisorĭ, moarte; voĭ îĭ veцĭ faчe marĭ kȣ aчeasta; ȣчideцiĭ prin fapte marĭ! rъtъчirea чelor чe aȣ gȣvernat lȣmea, aȣ nъskȣt atъцia martirĭ!

Stefan se afla la Ionъшeștĭ pe Siret în goana Tȣrчilor, ȣnde se kiemъ în ȣrmъ *vadȣl Tȣrчilor.*

El odixni treĭ zile kȣ korпȣl de ostire чe avea kȣ dînsȣl. Tabъra lȣĭ era aшezatъ în sȣsȣl Siretȣlȣĭ, la o movilъ mare. Akolo se afla Stefan kъnd iĭ veni veste de la starostele din Krъчȣna kъ Radȣ Domnȣl Mȣntenesk vine kȣ ostirĭ asȣпra lȣĭ.

Aчeastъ sчire kontrarie пe Stefan, maĭ ales kъ liчenцiase чea maĭ mare пarte din ostaшĭ. Kȣ toate aчestea trimise repede sъ keme sȣb arme din ostaшiĭ liчenцiaцĭ.

Xatmanȣl Шendreч, kȣmnatȣl lȣĭ Stefan, sosi atȣnчĭ kȣ ȣn korп de ostaшĭ чe rъmъsese înapoĭ. Sosi asemenea шi пaxarnikȣl Kostea kȣ alt korп de ostire kare alȣngase пe Tȣrчĭ peste Siret.

Stefan trimise пe Xatmanȣl Шendrea kȣ пȣцinĭ ostaшĭ înaintea lȣĭ Radȣ ka sъ observe шi sъ formeze avan-garda.

Maĭ jos de Rъmnikȣl sъrat, Xatmanȣl Шendrea întъlni ostirile lȣĭ Radȣ, Korпȣl sъȣ̆ пrea пȣцin nȣmeros ka sъ stea în lȣптъ kȣ ostirile lȣĭ Radȣ kъta sъ se retragъ; însъ nȣ maĭ era mijlok. Romъnii Mȣntenĭ kъzȣrъ пe dînsȣl шi îl strivi. Шendrea se lȣптъ шi mȣri bъrbъtesчe. Rekȣnosчinцa пȣblikъ dete lokȣlȣĭ de bъtaie nȣmele de Movila *Шendri*. Korпȣl sъȣ̆ însъ se rъdikъ шi se dȣse în satȣl sъȣ̆ Dolxesti ȣnde se înmormîntъ lъngъ tatъ-sъȣ̆.

Stefan ajȣnse kȣ armata; bъtaie se dete maĭ sȣs de Rîmnik шi fȣse krъnчenъ din amъndoъ пъrцile. Aчestĭ ostaшĭ deoпotrivъ vitejĭ, eшiцĭ din aчelaшĭ sъnge, пъskȣцĭ sъ se lȣпte alъtȣrĭ kontra inamiчilor, iatъ-ĭ faцъ în faцъ, sfъшiindȣ-

se, Romъnia se sinȣчidea. Dȣпe o lȣпtъ înverшȣnatъ, Stefan învinse пe Radȣ. Aчest din ȣrmъ fȣgi, шi Stefan dete voie ostaшilor sъĭ sъ пradĕ treĭ zile marginele Valaxiĭ.

Stefan шezȣ maĭ mȣlte zile la Rîmnik пъпъ se strъnse ostaшiĭ sъĭ risipiцĭ în пrъzĭ. Akolo el kemъ пe maĭ mȣlцĭ boierĭ, negȣцъtorĭ шi frȣntaшĭ din цara Romъneaskъ шi ĭĭ invitъ, împreȣпъ kȣ boeriĭ din Moldova, sъ черчeteze шi sъ tragъ xotarȣl între чele doъ цъri. Eĭ aȣ despъrцit din Milkov ȣn braц чe vine пe lъngъ Odobesчĭ шi treчe de kade în aпa Пȣtni.

Era пъпъ atȣпчĭ mare sfadъ între îmbele цъrĭ. Mȣnteniĭ пretindea sъ se пȣie xotarȣl пъпъ în aпa Trotȣшȣlȣĭ; Moldoveniĭ se înпotriveaȣ.

Atȣпчĭ a lȣat Moldova чetatea Krъчiȣna kȣ цinȣtȣl eĭ чe se kiamъ Пȣtna шi l'a lipit de Moldova, dîndȣ'ĭ пъrkъlabĭ пe Vъlчea шi пe Ivan.

Stefan nȣ a voit sъ meargъ maĭ deпarte în цara Romъneaskъ. De aiчĭ s'a întors în Moldova пe aпa Bъrladȣlȣĭ în sȣs.

În Vъslȣiȣ el gъsi o пoziцie пitoreaskъ. Akolo dete ordin a se înъlцa biserika St. Ioan Пredidiчĭ, în adȣчerea a minte a aчestiĭ din ȣrmъ birȣinцĭ. Nȣ deпarte de biserikъ se vъd înkъ rȣinele пalatȣlȣĭ Domnesk чe se zidise aiчĭ din ordinȣl sъȣ.

Cazaciĭ.

Stefan rъmase maĭ mȣlt timп în Vaslȣiȣ ka sъ пrivegeze la rъdikarea biseriчiĭ шi пalatȣlȣĭ

ші maĭ ales ka sъ mѕlцѕmeaskъ trebѕingele aчestiĭ пъrцĭ a цъriĭ de jos. El voia tot d'o datъ sъ observe miшkъrile lѕĭ Radѕ în Valaxia чe ar fi пѕtѕt dintr'o zi într'alta sъ intre în Moldova kѕ Tѕrчiĭ.

Într'ѕna din ȥile iĭ veni ѕчire repede de la Пъrkъlabѕl de Soroka kъ Lobodъ ші Nelivaika, doĭ Xatmanĭ de kazaчĭ aѕ intrat în Moldova ші прадъ satele ші oraшele kѕ fѕrie.

Stefan vъzѕ kъ nѕ maĭ poate sъ aibъ paчe. Abia resturna pe ѕn inamik, ші altѕl se ridika îndatъ. Trebѕi sъ plevе înaintea kazaчilor. Datina lѕĭ era a fi el însѕшĭ în toate пъrцile; la toate lѕntele. Пretѕtindenĭ ѕnde el se arъta, isbînda era tot d'aѕna sigѕrъ; nѕ era tot asfel kъnd lъsa grija pe alцiĭ. Плекъ dar repede ші ajѕnse la Grѕmѕȥeѕчĭ pe Rъѕt ѕnde era tabъra kъzъчeaskъ. Чeĭ maĭ mѕlцĭ kazaчĭ eraѕ dѕшĭ dѕpe пrъzĭ prin diferite sate. Stefan iĭ lovi noaptea fъrъ veste îndatъ чe sosi akolo. Lѕpta цinѕ пъnъ la ziоъ. Dar atѕnчĭ kazaчiĭ fѕrъ învinшĭ ші sdrobiцĭ. Xatmanѕl Lobodъ kъzѕ rob în mъinile ostaшilor Moldovenĭ. Xatmanѕl Nalivaikѕ kѕ чeĭ чe пѕtѕrъ sъ skъпе, alerga sъ treakъ Nistrѕ.

Akolo mѕlцĭ kazaчĭ se înekarъ. Ѕn kolonel al lor a nѕme Iѕra peri înekat între alцiĭ. Nѕmele aчestѕĭ kolonel se dete înkъ de atѕnчĭ la aчeastъ parte de treчere, kemîndѕse înkъ пъnъ astъzĭ *Vadѕl Iѕriĭ.*

Sъ ziчem kъte-va vorbe despre kazaчĭ.

Vorba kazak pare sъ fie de originъ tѕrkъtъtarъ, чe va sъ zikъ resboinik saѕ tъlxar. Se

kredc kъ kazaчiĭ sînt kòborîtorii rsшilor de la Navogorod шi Kief. Sînt doъ seminцiĭ maĭ marĭ de kazaчĭ, kazaчii *Malorsшĭ* saŭ *miчĭ rsшĭ* шi kazaчiĭ de la *Don*. Kazaчii zanorogĭ цin de чea dintъĭ seminцie чe am nsm t; , aчeastъ seminцie este чea maĭ sъlbatikъ. Eĭ lcksesk anroane de Пorogĭ saŭ kataraktele Nienrslsĭ. Kazaчiĭ Donslsĭ чe formeazъ чeĭ altъ seminцie, чe loksiesk stensrile în Rssia meridionale sнre nordsl mъriĭ de Azof шi Ka kaz. Nsmъrsl nonslaцisniĭ eĭ se srkъ astъzĭ la 700,000 ssflete пe o întindere de 2000 miriametrė пъtrate, formъnd шante цinstsrĭ Aksai, Miss, Don, (doъ) Medvediцa; Denkц, Xoner, ks 119 Staniцa. Kanitale este Novoerkaш Jъngъ loksl snde Donsl ese dintr'sn msnte de 150 niчioare. Aчest oraш are 20,000 loksitorĭ. Aiчĭ este skasnsl gsvernorslsĭ шi snsĭ eniskon nreksm шi komandatslsĭ armiĭ kazaчe. Din aчeastъ seminцie koboarъ kazaчii de la Volga, Чernomori, чeĭ de la Marea de Azof, de la Tarak, de la Ŏral шi Siberia. Skasnsl kazaчilor Чernomorĭ este Iekaterinodar; чelor de la Tarak, Iekaterinogrod, Mosdak шi Bisliar. Ŏralks este al чelor de la Ŏral; Azof, Rostof шi Naчiчevan sînt skasnele kazaчilor de la marea de Azof. Kazaчiĭ de la Volga sînt risiniцĭ în Astraxan шi Saratof. Пeste tot nsmъrsl lor noate sъ se srчe la doъ milioane. În ansl 1773, kazaчiĭ se revoltarъ ssb kansl lor Пsgaчef, чeia чe a fъkst пe Rssia sъ le slъbeaskъ organisarea lor militarъ.

De la aчeastъ bъtъlie Stefan se dsse la Iaшĭ snde dete ordin sъ se zideaskъ biserika sъntslsĭ

Nikolae. De aiчĭ плекъ la Sȣчеava la skaȣnȣl sъȣ ȣnde fȣse пriimit kȣ mare пoмпъ, de lokȣitorĭ, ostaшĭ, пreoцĭ, boerĭ шi Mitroпolitȣl цъriĭ, пrekȣm шi solĭ de la пrinчiпiĭ streinĭ.

Kroniчele Moldoviĭ adoag kъ Mitroпolitȣl kȣ klerȣl чel mare, пrezentъ Domпitorȣlȣĭ Krȣчea шi Evangelia ka sъ o ia în mъnile sale пrekȣm este datina a se faчe ȣnȣĭ îmпъrat învingъtor al inamiчilor kristianismȣlȣĭ.[1])

Ajȣngъnd în Sȣчеava, Stefan dete ordin sъ se zideaskъ o biserikъ, sъntȣl Dimitrȣ, lъngъ пalatȣl Domnitorilor. Dȣпъ kъte va zile, se чelebrъ пȣnta sa kȣ Voikiцa saȣ Maria, fata lȣĭ Radȣ IV Пe Doamna Maria mȣma Voikiцiĭ o trimise kȣ mare пoмпъ în Valaxia. În aчea zi Stefan îmпъrцi rekomпense la чeĭ maĭ viteji ostaшĭ шi le dete rangȣrĭ ostъшeшчĭ.

Atȣnчĭ se înfъцiшarъ soliĭ de la пrinчiпiĭ veчinĭ kȣ feliчitъrĭ шi diverse пroпȣnerĭ. Regele Ȣngariĭ Matias Korvin trimise treĭ solĭ, Пreпositȣl din Alba, Gesпard de Otvan шi Mixail de Пestea, kȣ пroпȣnere sъ-l deslineaskъ de amiчia lȣĭ Kazmir шi sъ-l atragъ sпre Ȣngȣrĭ, пromitîndȣ-ĭ mare ajȣtor înпotriva Tȣrчilor.

Dar Stefan nȣ s'a îndȣпlekat a se rъчi de amiчia пolonilor.[2]) Kazimir teмîndȣse ka Stefan tъ nȣ se lineaskъ de amiчia lȣĭ Matias Korvin, îĭ trimise пe Stanislav Batrona de Strelgilцa, Пalaisnȣl Balzȣlȣĭ шi пe Andreĭ de Barшoviцa, пreпozitȣl din Lanчiчia шi Kanonikȣl din Krakovia,

[1]) Kr. Mol. t. I. pag. 129. — [2]) Dugloşŭ.

ka sъ-l fakъ sъ renete din noŭ narola saŭ jȣrъ-mîntȣl de amiчiе.

Шinkaĭ aчest kronikar konstiinчios шi original, strigъ în stilȣl sъŭ plin de naivetate: „Vezĭ mъndrie, ka sъ nȣ zik nebȣnie la aчeste doъ neamȣrĭ, kare kredeaŭ kъ kȣ mȣlte stoarчerĭ de jȣrъminte шi kȣ anъrъrile ȣnora împotriva чelor alцĭ vor sȣnȣne ne toцĭ romъniĭ!“

Negreшit, aчeste nebȣneшtĭ pretenцiĭ ale prinчiilor krestinĭ de a se sȣnȣne ȣniĭ ne alцiĭ, шi maĭ vъrtos ale Ȣngȣrilor шi Polonilor de a sȣnȣne lor ne Romъnĭ, aŭ servit la mъrirea Tȣrчilor maĭ mȣlt de kъt lȣntele lor n'aŭ nȣtȣt sъ onreaskъ aчeastъ mъrire a nȣterii otomane. Istoria este nlinъ de laȣde nentrȣ prinчinii krestinĭ polonĭ шi ȣngȣrĭ kъ aŭ fost nisчe bȣlevadre nȣteriчe înnotriva invasiȣnilor otomane în Ȣrona, шi niчĭ o vorbъ de Romъniĭ kare aŭ vъrsat atъta sъnge nentrȣ ka sъ onreaskъ aчest delȣviŭ înfrikoшitor. Vъzȣrъm maĭ sȣs, kȣm Matias Korvin îшĭ atribȣi meritȣl snargerii armateĭ otomane de Stefan lȣĭ însȣшĭ шi într'ȣn mod atъt nenenotrivit. Asfel fъчeaŭ toцĭ aчestĭ prinчinĭ krestinĭ шi ȣngȣrĭ шi nolonĭ. Fъчeaŭ lȣmea sъ kreazъ kъ Romъniĭ eraŭ vasaliĭ lor шi kъ toate fantele de arme ale romъnilor în timn de treĭ sekolĭ, se fъkȣserъ din voinцa prinчinilor polonĭ шi magiarĭ, nentrȣ kъ aчestĭ din ȣrmъ le aŭ dat kъte odatъ ajȣtoare în oamenĭ atъt de neînsemnate în kъt nȣ meritъ sъ se vorbeaskъ.

Mahomet II. cere resbunare.

1476.

Kazimir, regele Пoloniĭ, îndemnat de adȣnarea цъriĭ sale, ka sъ sпrijine kȣ orĭ-че пreц пe Stefan înпotriva Tȣrчilor, kъȣtъ maĭ întъiĭ sъ trimiцъ solĭ la Maxomet II ka sъ-l învite a se lъsa de пlanȣl sъȣ de a sȣпȣne Moldova. Soliĭ aminterъ îmпъratȣlȣĭ amiчia regelȣĭ Пoloniĭ пentrȣ dînsȣl; iĭ deklararъ kъ neînчetat пrinчiпiĭ Eȣroпiĭ îmпreȣnъ kȣ Пaпa îl învitъ a rъdika arma kontra Tȣrчilor, dar kъ el Kazimir nȣ a voit sъ konsimцъ пentrȣ amiчia че пoartъ Sȣltanȣlȣĭ.

Пentrȣ kare lȣkrȣ învitъ пe Maxomet II. sъ renȣnцъ la пlanȣl de a sȣпȣne Moldova, ka sъ nȣ fie aчeasta okazie de o koaliцie Eȣroпeanъ îmпotriva lȣĭ. Dar daka Stefan a fъkȣt vre o greшalъ, aчea greшalъ sъ se черчeteze de o konferinцъ între пrinчiпĭ.[1] Soliĭ lȣĭ Kasimir nȣ isbȣtirъ nimik.

Maxomet strъnse armatъ la Sofia (vekia Sardikъ), ka de aiчĭ sъ treakъ în Moldova, sъ o sȣпȣie шi sъ aшeze în lokȣl lȣĭ Stefan пe ȣn Aleksandrȣ че se da de frate al lȣĭ Stefan чel mare. De aiчĭ Sȣltanȣl trekȣ la Varna. Akolo îl întîlni

1) Kron. Mold. N. K.

solȣl regelȣĭ Kazimir Martin Xarazin de Vroцinoviцa la 22 Maiȣ. Dlȣgoш ziчe kъ Sȣltanȣl ar fi rъsпȣns kъ daka nȣ ar fi aпȣkat sъ пleчe din Konstantinoпoli, ar fi askȣltat kȣ bȣkȣrie пroпȣnerea lȣĭ Kazimir; dar ka akȣm era tъrziȣ, kъчĭ îl asteпtaȣ xanȣl Tъtarilor шi domnȣl Valaxiĭ dȣпъ a kъror rȣgъ el fъчea aчel пas. Kȣ toate aчestea, daka Stefan va konsimцi a пlъti Sȣltanȣlȣĭ tribȣt atъt пe trekȣt kъt шi пe viitor шi daka va da înaпoĭ чetatea Kilia Valaxii шi va libera toцĭ robiĭ, îl va erta. Aчeste kondiцiĭ nȣ пlъkȣ solȣlȣĭ, însчiinцъ пe Stefan шi el trekȣ în Пolonia.

Stefan aȣzind de venirea lȣĭ Maxomet II. kȣ o пȣtere straordinarъ, trimitea regelȣĭ Пoloniĭ kȣrier dȣпe kȣrier ka sъ-ĭ чearъ ostiri în ajȣtor. Sȣb kȣvînt kъ Moldoveniĭ sчiindȣ-l singȣr în faцъ kȣ toatъ пȣterea otomanъ, se vor abate din bъrbъцie; dar sчiind kъ regele Пoloniĭ este kȣ dînsȣl, toцĭ se vor пȣne kȣ inima пlinъ de sпeranцъ, sȣb stindardele domnitorȣlȣĭ lor.

În sfъrшit Kazimir dete ordine a пleka toatъ ostirea din Пodolia Belza, Rȣsia sъ пъzeaskъ xotarele Пoloniĭ; kъt пentrȣ ajȣtor lȣĭ Stefan nȣ a voit sъ-ĭ dea.

Ast-fel era amiчia чe пrinчiпiĭ krestinĭ пȣrtaȣ ȣnȣl пentrȣ altȣl. Daka Stefen ar fi пrimit, sъ se rekȣnoaskъ îndatъ ka vasal al regelȣĭ Kazimir, negreшit kъ aчesta 'ĭ-ar fi dat îndatъ ajȣtorȣl чerȣt, dar din momentȣl чe Stefan ar fi xotъrît sъ sȣпȣie цara sa la o пȣtere, чe maĭ era nevoie a o sȣпȣne Пoloniĭ? el пȣtea trakta kȣ Maxomet II.

шi asfel sъ înlъtвre resboiвl, fъrъ niчi o sвferinцъ nentrв Moldova шi fъrъ vъrsare de sъnge, kв atît maĭ mвlt kъ Tвrчiĭ пъnъ în aчele timпuri rъsпektaserъ traktatele lor kв romъniĭ Mвntenĭ. Stefan lвase Kilia шi Akermanв din noв, пe kare le пъrъsi. Trekв sвb sabie чernizona otomanъ.[1])

Îndatъ koborĭ în Moldova o mare osпre de Tъtarĭ, aчeastъ armatъ nвmeroasъ se nвse sъ пrade, sъ arzъ, sъ robeaskъ, sъ вчigъ, sъ desonoare. De la o margine a цъriĭ la чeĭ altъ nв sъ aвzeá de kъt o lвngъ gemere de temere.

Dвпъ aчeasta o armatъ Tвrkъ mвlt maĭ nвmeroasъ de kъt a Tъtarilor intrъ пrin maĭ mвlte пъrцĭ ale Moldoveĭ. Sвfletвl lвĭ Stefan nв se deskвragiъ. El voia sъ-шĭ fakъ datoria, anoĭ soarta xotъraskъ чe va voi. Aчestъ ideie îl înпъkъ kв konsчiinцa sa.

El xotъrî sъ oпreaskъ пe Tatarĭ d'a se împreвna kв Tвrчiĭ.

Asfel пlekъ kв вn korп de ostire înпotriva lor sпre Nistrв.

Nв deпarte de Nistrв se dete aчeastъ bъtъlie înпotriva Tatarilor, lвпtъ memorabilъ чe ia lok în lвпtele чele maĭ mari чe kъstigъ Stefan.

Aчeastъ bъtъlie înverшвnatъ цinв treĭ zile. A treia zi Tъtariĭ se rвпserъ de fвga. Niчĭ odatъ armatъ în fвgъ nв se aflъ în stare maĭ miserabilъ de kъt aчeasta. Fвgariĭ чeĭ maĭ vъrtoшĭ se lвпtaв kв чeĭ maĭ slabĭ, ka sъ le ia kaiĭ sъ poatъ fвgi maĭ repede.

1) Kogălnicénu, Arhiva R.

Ȣnii se împotriveaŭ, se loveaŭ, se ȣчideaŭ, alцiĭ arȣnkaŭ armele ka sъ fie maĭ ȣшorĭ. „Dlȣġom ziчe: "maĭ mȣlцĭ Tъtarĭ s'aŭ tъiat în fȣga lor de sabia Moldovenilor de kъt пe kъmпȣl de bъtaie, Deчĭ sпъimîntîndȣ-se Tъtariĭ, ka sъ пoatъ maĭ rъпede fȣgi, nȣ nȣmaĭ armele, шi farъtrele kȣ-sъgeцile, шelele шi vestmintele le lепъdaŭ шi ka nisчe tȣrbaцĭ, golĭ sъreaŭ în апa Nistrȣlȣĭ ȣnde se îneкaŭ."

. Maĭ mȣlt de чinчĭ-sпre-zeчe miĭ de Tъtarĭ s'aŭ пerdȣt. Aчeastъ armatъ nȣmaĭ пȣtȣ întra în lȣпtъ.

Kъnd Stefan krezȣ kъ a fъrъmat kȣ totȣl ostirea xanȣlȣĭ, se repezi la Dȣnъre пe ȣnde intra marea armatъ otomanъ пe чinчĭ пodȣrĭ. El înчerkъ sъ-ĭ oпreaskъ a treчe Dȣnъrea lovindȣle vasele kȣ tȣnȣrĭ шi пrimindȣ-ĭ la mal în пloie de sъgeцĭ шi de gloanцe. Aпele Dȣnъreĭ roшirъ de sъngele Tȣrчilor; kȣ toate aчestea, nȣ пȣtȣ sъ-ĭ oпreaskъ de a treчe dinkoačĭ.[1]) Stefan se retrase пrin пъdȣrĭ пe kalea Tȣrчilor. Askȣnшĭ în пъdȣrĭ, ostaшiĭ sъĭ eшea înaintea Tȣrчilor шi îĭ lovea neînчetat. Чeĭ чe se înlъtȣraŭ kъȣtînd пrovizii, nȣ se maĭ întorчeaŭ; ostaшiĭ lȣĭ Stefan askȣnшiĭ, kъ deaŭ asȣпra lor шi îĭ zdrobeaŭ; пe чeĭ чe le kъdea în mъnъ, îĭ trъgea în цeпĭ. Aчeasta цinȣ maĭ mȣlte zile; a пatra пarte din marea armatъ otomanъ fȣse ȣчisъ kȣ modȣl aчesta. Sȣltanȣl înцelegînd kъ de va maĭ dȣчe aчeastъ stare de lȣ-

---

[1]) Nimenĭ niчĭ odatъ nȣ a пȣtȣt oпri пe vrъjmaшĭ la Dȣnъre, Mixaĭ a învins пe Sinan Пaшa la Kъlȣgъrenĭ.

krȣrĭ, va пerde toatъ ostirea, fъrъ sъ se batъ чel пȣџin, desпъrџi armata în maĭ mȣlte korпȣrĭ marĭ шi le trimise sъ okȣпe treчerile шi sъ înkonjoare пe Stefan.

Kȣ toate aчestea lȣпta ȣrma tot kȣ aчest mod.

Tȣrчiĭ пerdȣsȣ rъ пъпъ atȣnчĭ 20,000 de oamenĭ.

De kъnd întraserъ Tȣrчii în Moldova, sпiritȣl de intrigĭ înчeпȣse a lȣkra. mȣlџȣmitъ kъtor-va пartizanĭ kȣmпъraџĭ de Tȣrчĭ kȣ aȣr saȣ̆ kare пrimiserъ пromisiĭ.

Stefan пȣ dete niчĭ o imпortinџъ ȣnor miчĭ manifestъrĭ чe se fъkȣrъ пrintre ȣniĭ din kъпitaniĭ sъĭ. Se пreпarъ пentrȣ o lȣпtъ mare.

Trimise soli la Kazimir sъ-l roage aĭ trimite 12,000 de Пolonĭ în ajȣtor. Dar aчest rege molatik, пȣ rъsпȣпse nimik.

Чiȣma шi foametea, aчeste doъ biчe ale armatelor, iшĭ darъ akȣm mъпa ka sъ пiarzъ armata otomanъ. Toatъ пartea џъrii în jos era deшertъ: vite, lokȣitorĭ, bȣkate tot se ridikase шi se trimise sпre mȣпџĭ. Пe toatъ zioa aчeste doъ rele kosea пe Tȣrчĭ kȣ fȣrie. Moxamet II. se deskȣragiъ, De maĭ mȣlte orĭ avȣ ideea a se întȣrna saȣ̆ a trimite la Stefan sъ-ĭ fakъ пroпȣnerĭ de пaчe. Dar rȣшinea шi temerea de a пȣ fi refȣzat, îl oпrirъ. Kъtre aчestea, toatъ sпeranџa lȣĭ era în venirea lȣĭ Radȣl V. kȣ mȣntenii sъĭ, шi kȣ пrovizii de gȣrъ. Asteпtînd însъ, în mъnia чe îl înkonjȣra, Moxamet II. se пȣse a пȣstii tot пe kalea sa пrin sabie шi пrin fok. Foametea se înчinsese пe toatъ џara. Se gъsirъ пrin

пъдȣрĭ тȣрме de vite ръtъчite, moarte ші лъnчede: oameni бътрînĭ, копiĭ, femeĭ кȣ прȣнчiĭ în браце, ȣniĭ abъtȣцĭ, алцiĭ лȣnчezĭ de чiȣmъ, алцiĭ морцĭ ші neĭ гроnaцĭ.

Atȣnчĭ Moxamet se înспъimîntъ ші nъvъli în Подолia; dar ші акolo nȣ гъsi maĭ mȣltъ îndestȣlare. Предъ ші arde oraшele ші satele ші se abaте la Sȣчеava, апоĭ la Xotin.

El voi sъ ia aчeste четъцĭ, le бътȣ, dar fȣ nevoit a se retrage кȣ rъmîne de sȣb zidȣrile lor, перzînd o mare мȣлцimе de oameni[1]).

Val a Albă.

În timпȣl aчesta boeriĭ lȣĭ Stefan îl поvъцȣiръ sъ se retragъ la vнцĭ кȣ toatъ ostirea ші акolo la strimtorĭ sъ aшtepte пe inamiчĭ. Aчest sfat era înцelept.

„Тȣрчiĭ sînt înкъ мȣлцĭ în nȣmъr, ziчeaȣ чeĭ maĭ бътрînĭ къпitanĭ. Niчĭ odatъ Sȣltanȣl nȣ a rъdikat o ostire maĭ mare de кът aчeasta. Daка пe va învinge пe noĭ кȣ desъvîrшire ші пe M. T. va robi, vor faчe чe vor voi eĭ în Moldova, vor faчe пaшaлik saȣ vor nȣmi ȣn Domn vasal. Пе кът însъ vor шti къ Stefan este în пiчioare ші în капȣl ȣneĭ armate, nȣ vor кȣteza a faчe nimik.“

Stefan înцelese toatъ прȣdinцa чe aveaȣ aчeste кȣvinte, aшfel плекъ ші aшezъ tabъra la *Valea-Albъ*.

---

1) Dlugoșu; Cureŭ; Mihoviŭ; Spondan; Miron logofătu; Vosiŭ; Fabriciŭ; Podesta; Brentan.

Valea Albъ saŭ Rъsboienii este morмîntul oбtirilor lui Stefan чel mare, este kъntul чe, dupъ bъtъlie, deskrise în rîndurĭ neпeritoare nekunoskutul autor al kъntъrii Romъnii, suflet mare, inimъ tъnъrъ, înkinuire bogatъ, formъ elegantъ, poemъ demnъ de marele faпte ale timпilor de atunчĭ, шi kare nu ne lъsъ niчĭ un nume. El vorbi de Romъnia, de faпtele eĭ чele marĭ, de eroiĭ eĭ чeĭ strъluчiцĭ, шi niчĭ o vorbъ de el însuшĭ! Orĭ шi kare ar fi numele tъŭ чe askunzĭ, kъntъreцe gingaш шi înfokat, Sufletul luĭ Stefan чel mare insпirъ frumoasele tele deskrierĭ. Tu aĭ kъzut sub koasa anilor saŭ a suferinцelor, dar kъntъrile tele aŭ sъ trъiaskъ! Ele vor fi kъntate în veakurile чe aŭ sъ vie, de generaцiĭ demne de aчele timпurĭ viitoare; ele vor faчe feriчirea aчelor fiĭ aĭ Romъnieĭ la kare ursita gъndeшчe în viitor. Generaцia de astъzĭ nu le apreцueшte, kъчĭ nu le înцelege, nu le simte; faпtele чelor vekĭ sunt пrea marĭ пentru admirarea Romъnilor de astъzĭ. Va fi feriчe viitorul kъntъrilor tele, tu пoate kъ nu aĭ krezut? Пoate kъ aĭ пerit ku durere kъ numaĭ este viaцa чe aĭ kъntat atъta de dulчe. Aчeasta a trebuit sъ fie o durere sfъшiitoare пentru sufletul tъŭ! A пerde kredinцa în viitorul пatrieĭ, este a nu maĭ krede în nimik! Dinkolo de mormъnt пoate înkъ sъ maĭ fie o viaцъ; dinkolo de kredinцa sa, numaĭ este nimik, dakъ nu visele învъlmъшite ale bolnavuluĭ, шi nebunia, шi atunчĭ moartea este urmatъ ka чea din urmъ mъngъiere.

Valea Albъ se întinde, пlekъnd din пoalele unor munцĭ пъdurошĭ. Sub aчeшtĭ munцĭ kurъ unul

din ачеле rîȣleце че sînt atъt de mȣlte în пъrцile mȣntoase ale Moldaviĭ, rîȣleце neînsemnate. ȣnele че nȣ meritъ sъ прiimeaskъ чel пȣцin ȣn nȣme. În Greчia veke ȣnde aчeste rîȣleце sînt rarĭ шi trъiesk пȣцin timп în kȣrsȣl anȣlȣĭ, ele aȣ̆ ȣn nȣme помпos; o fabȣlъ este legatъ kȣ nȣmele sъȣ̆, kȣ ȣndele sale; ȣn zeȣ̆, o zee, ȣn rege, ȣn eroȣ̆, ȣn martir katъ a fi fъkȣt чe-va aiчĭ. La Romъnĭ ele abia aȣ̆ ȣn nȣme kȣnoskȣt nȣmaĭ de чeĭ чe lokȣiesk malȣrile sale, aчest rîȣleц dela Valea Albъ чe kȣrъ rîzînd пe цъrîna amestekatъ kȣ osъmintele vitejilor ostaшĭ aĭ lȣĭ Stefan, nȣ sпȣne nimik trekъtorilor desпre marea lȣптъ чe se fъkȣ odatъ aiчĭ! попorȣl înпovъrat de greȣtatea traiȣlȣĭ, dъsпъrцit de faптele trekȣtȣlȣĭ прin ignorinцъ, rъmъne пепъsъtor. Чeĭ maĭ marĭ, avȣцĭ, lȣminaцĭ, desпreцȣiesk aчeste povestĭ, шi le прivesk ka aberaцiile timпȣrilor чe nȣmaĭ sȣnt. Ȣrînd faптele strъbȣnilor, ȣrîm шi amintirea lor.

Dela aчest rîȣleц, Valea, пlekъnd dela aпȣs, merge sпre nord-est rъdikъndȣse lin шi nesimцit la o distanцъ de doъ leцe, fъrъ sъ fakъ valȣrĭ, niчĭ krъпъtȣrĭ, niчĭ kodri. Пe toatъ aчeastъ vale nȣ sȣnt пъdȣrĭ: ele înчeп aпroaпe de rîȣ̆.

Tabъra lȣĭ Stefan, aшezatъ de чeĭ-altъ пarte a rîȣleцȣlȣĭ, în пeriĭ stȣfoшĭ aĭ dealȣrilor, se întindea прin vedetele sale пъnъ la rîȣleц. Пъdȣrile чe o askȣndea în sînȣl lor, se ȣrkaȣ̆ пe dealȣrĭ. Stefan avea dar în sпate aчeste пъdȣrĭ шi dealȣrĭ înalte, шi dȣпъ aчeшtĭ mȣnцĭ maĭ deпarte, rîȣl Bistriцa шi alцĭ mȣnцĭ пъdȣroшĭ, чe se în-

tindeaȣ шi treчeaȣ ȣniĭ d'a lȣngȣl, alџiĭ în trîmbъ dinkolo de xotarele Transilvanieĭ. Aчeastъ пoziџie era пъrtinitoare ȣneĭ armate чe voiesчe sъ se batъ de la adъпost. Totȣl era sъ sчie sъ o пъstreze. Întъmпlъrile voirъ ka Stefan sъ пȣ rъmîe în aчeastъ kȣgetare.

Tȣrчiĭ se arъtarъ de kȣ seara. Kornȣl lor чel mare ȣrma пretȣtindenĭ пe Stefan. Aчest korп sosĭ aiчĭ пe sȣb lȣngȣl dealȣrilor în kȣrsȣl rîȣleџȣlȣi, desпre Sȣчeava, шi se restrъnse kъnd se aflъ aпroaпe de tabъra Moldovenilor, kъtre пartea maĭ înaltъ a koastiĭ џeĭ line, în faџъ kȣ tabъra lȣĭ Stefan.

În aчea searъ, 25 iȣliȣ, 1476 Stefan zъri пe krestetȣl deпъrtat al kaпъtȣlȣĭ desпre nord al koasteĭ, rъdikîndȣse ȣn пȣor de пȣlbere. Inima lȣĭ bъtȣ; omȣlȣĭ îĭ пlaчe tot d'aȣna a sпerá. Чea din tъiȣ kȣgetare чe avȣ fȣse kъ regele Пolonieĭ, se devisese în sfъrшit a-ĭ trimite 12,000 de ostaшĭ în ajȣtor. El sпȣse aчeastъ ideie bъtrînilor kъпitanĭ de ostire чe se afla пe lъngъ dînsȣl. Aчestia se mȣlџȣmirъ a kletina din kaп în semп de îndoialъ.

— Kȣnosk din timпȣrĭ vekĭ пe Leшĭ шi пe Magiarĭ, zise ȣnȣl din aчeшtĭ bъtrъnĭ gravĭ шi xotъrîџĭ ka ȣrsitele. Leшiĭ vor trimite aчest ajȣtor, nȣmaĭ atȣnчĭ kъnd Mъria ta, пrin înskris, va înkina lor Moldova, шi va пlъti tribȣt.

— Aчeasta nȣ se пoate faчe, rъsпȣnse Stefan. Maĭ kȣrînd џara пъrinџilor noшtri sъ se skimbe într'ȣn intins mormînt, de kъt sъ se sȣпȣie stre-

inilor! Vie sъ o ia kȣ sabia! Eȣ nȣ o voiȣ da niчĭ odatъ!..

Stefan trimise o чeatъ de kъlъrашĭ kȣ kaĭ iȣцĭ, sъ vazъ чe era aчea пȣlbere. Пȣlberea din чe în чe se înъlцa шi se lъцea maĭ mȣlt, апропiindȣse.

Dȣпъ o orъ kъlъraшiĭ adȣserъ шtirea kъ aчea пȣlbere era rъdikatъ de niчioarele kavaleriĭ, пedestrimiĭ, trъsȣrilor, kornȣlȣĭ чel mare al Tȣrчilor. Îndatъ Stefan dete ordin a se retrage maĭ sпre tabъrъ sentinelele deпъrtate, шi a fi gata toatъ ostirea de bъtaie.

Tȣrчiĭ ajȣnserъ la aпȣnerea soarelȣĭ, obosiцĭ, eĭ шi kaiĭ lor de kale шi marea arшiцъ din zioa aчcia. Tъbъrîrea lor se fъkȣ în momentȣl kъnd toate пȣterile fisiчe îĭ пъrъsiserъ.

Dakъ Stefan чel mare ar fi eшit atȣnчĭ kȣ armata sa odixnitъ шi ar fi kъzȣt reпede asȣпra Tȣrчilor, atъt armata, kъt шi Sȣltanȣl Maxomet II, nȣ ar fi maĭ revъzȣt цara lor.

Stefan nȣ o fъkȣ, шi aчesta fȣse o mare ȣĭtare, kъчĭ atȣnчĭ Radȣl Domnȣl din Mȣntenia nȣ sosise înkъ kȣ armata în ajȣtorȣl Sȣltanȣlȣĭ. Toatъ aчea noaпte шi a doȣъ zi, în timпȣl lȣпteĭ, veneaȣ neînчetat kornȣrĭ de ostirĭ otomane; a doъ zi veni Radȣ. Sȣltanȣl, fъrъmat seara, чele alte korпȣrĭ sosite kȣm шi armata Radȣlȣĭ, ar fi fost risiпite kȣ mare înlesnire.

A doъ zi la 26 iȣliȣ 1476 armata otomanъ era odixnitъ. Чele dintъĭ raze ale soarelȣĭ strъlȣчirъ пe aчeastъ vale verde koпeritъ de o mare de oameпĭ, de kaĭ, de kortȣrĭ, de trъsȣrĭ, de ar-

me; felȣrite kolorĭ amestekate, tȣrbane, kaпoate roшiĭ шi verzĭ; vedere чiȣdatъ, плъkȣtъ шi înfiorъtoare. O lȣme de oamenĭ чe omoarъ oamenĭ! kȣrînd шi sъngele va kȣrge! jȣnia, viaцa se v'or stinge! kъlъĭ a kъror krime nȣ sȣnt пedepsite! чeva чe este ka trъsnetele lȣĭ Dȣmnezeȣ, чe ȣчig fъrъ пedepsire! Пe aчeastъ mare vie, soarele resfrъngea voios razele sale.

Aчeastъ mare se miшkъ, se întȣrnъ шi kȣrge; se varsъ în rъndȣrĭ spre rîȣleц, aпoĭ se oпresчe într'o grъmadъ întinsъ. Din aчeastъ grъmadъ ese ȣn шir larg, se lȣngesчe шi kaȣtъ sъ treakъ rîȣleцȣl. Kaiĭ rînkezъ, saltъ. Se ȣrmeazъ sȣb kъlъriĭ lor koпeriцĭ de kaпoate, tȣrbane de toate kolorile, ieniчerĭ aleшĭ; kȣ sъbiile în dinцĭ, пistoalele în mъnĭ, se arȣnkъ, în galoпȣl kailor, пe kalea чe se strîmteazъ între пъdȣrĭ, пъmîntȣl bȣbȣe sȣb piчioarele kailor, dealȣrile, пъdȣrile rъsȣn; o strigare sȣrdъ se rъdikъ în aer; пȣlberea deasъ îĭ akoпere. Vestitȣl komandant Sevganbaшi dela Traпezȣnta, merge în frȣntea lor.

Stefan vъzînd kavaleria ieniчerilor atakъnd, dete ordin kъlъrilor sъĭ, sъ deskaleчe, шi sъ se înшire kȣ sinцeцele пe mъrginile пъdȣriĭ. Пe drȣmȣl kare ieniчeriĭ kъȣtarъ sъ treakъ, se aшezarъ doъ tȣnȣrĭ kȣ kartiчe. Tȣrчiĭ se arȣnkarъ kȣ fȣrie пe aчeastъ kale. Dar abia intrarъ, шi d'odatъ, пъdȣrea din doъ пъrцĭ vъrsъ asȣпra lor o пloaie de gloanцe, de sъgeцĭ, de kartiчe. Mȣlцĭ kaĭ se пotiknirъ, saȣ kъzȣrъ ȣчiшĭ kȣ kavaleriĭ lor. Îndatъ se formъ o movilъ de lъшȣrĭ — o stavilъ maĭ mȣlt. Ȣniĭ kavalerĭ în tȣrbarea lor tre-

mȣrъ пrintre чele doъ пloĭ de fokȣrĭ, sъrirъ dinkolo de tȣnȣrĭ ȣnde kъzȣrъ ȣчішĭ. Ieniчeriĭ înспъimîntaџĭ de moartea чe lovea din ȣmbrъ, de kadaverele nenȣmъrate чe kъzȣrъ; nedъdaџĭ kȣ aчeste lȣnte de пъdȣrĭ, stъtȣrъ ȣn minȣt, апоĭ, întoarserъ kaiĭ ші fȣgirъ, îndesîndȣse, kъlkъndȣse ȣniĭ пe alџiĭ, kȣ moartea în spate ші în amъndoъ koastele. Eĭ întilnirъ ieniчeriĭ пedestri, чe veneaȣ în ajȣtorȣl lor: ĭĭ rъstȣrnarъ din fȣgъ, ĭĭ kъlkarъ în пiчioare. Aчestĭ пedestri, kъtînd sъ skaпe în пъdȣre de a nȣ fi striviџĭ de eĭ, daȣ пeste gloanџele Moldovenilor askȣnшĭ dȣпъ koпaчĭ. Nȣ maĭ era o lȣntъ; era mъчel. Din toate пъrџile пъdȣriĭ Moldoveniĭ kъzȣrъ atȣnчĭ asȣпra ieniчerilor. Aчestĭ din ȣrmъ se retraserъ din strîmtoare. Dar moartea ĭĭ ȣrma, kъtarъ sъ fȣgъ în nerîndȣialъ; kъlъrĭ ші пedistri se isbirъ de пentȣrile ostiriĭ чe veneaȣ în ȣrma lor. Akolo o noъ ȣчidere.

Moxamet Aga din Traпezonta le strigъ sъ meargъ înaintea vrъjmaшilor, în nȣmele Sȣltanȣlȣĭ, în nȣmele пrofetȣlȣĭ Moxamet,[1]) nimenĭ nȣ-l maĭ askȣltъ. Kaпiĭ lor lovea пe soldaџĭ kȣ iataganȣl ka sъ meargъ. Ieniчerĭ пedestrĭ se arȣnkarъ la пъmînt, fъrъ sъ maĭ askȣlte ordinȣl kaпilor.

Moxamet II, чe rъmъsese maĭ în ȣrmъ, пrevъzînd o fȣgъ generalъ, se deчise, kȣ sakrifiчiȣl vieџiĭ sale, a'ĭ faчe sъ înainteze.

El treчe пe kalȣl sъȣ reпede ka o sъgeatъ пrintre rîndȣrile ieniчerilor, arȣnkъnd tȣtȣlor vorbele aчestea: „Miшeĭ! dela înчepȣtȣl lȣnteĭ sînteџĭ înviпшĭ? Astfel se lȣntъ akȣm fiĭ пrofetȣlȣĭ?

[1]) Hammer p. 307. — Seadedin in Bratȣti I. II п. 301.

Voiȣ merge eȣ înainte kъtre giaȣrĭ, kiar atȣnчĭ kъnd nȣ voĭ fi ȣrmatȣ de voĭ. Пъrinцiĭ voștri vor întreba чe aцĭ fъkȣt пe Sȣltanȣl vostrȣ шi voĭ veцĭ rъsпȣnde, l'am lъsat sъ moarъ kъчĭ nȣmaĭ el singȣr avȣ bъrbъцia sъ meargъ înainte“. Aчeste vorbe arȣnkate, Sȣltanȣl ia în mъnъ o пavъzъ, dъ цintenĭ kalȣlȣĭ sъȣ, se arȣnkъ sпre rîȣleц. Ieniчerii, rȣшinaцĭ, îl ȣrmeazъ.

Stefan înшelat de fantasma isbîndiĭ, eшia akȣm din пъdȣre; o пarte a armateĭ sale trekȣse rîȣleцȣl. Aчeasta fȣse a doa greшalъ a lȣĭ Stefan; пъdȣrea nȣmaĭ aпъra mika sa armatъ. Akȣm el era esпȣs—пoziцia lȣĭ пerdȣtъ. Beцia înyingeri trekȣ пrin okiĭ sъĭ – razele eĭ îl orbirъ. Ȣn korп de sпaxiĭ kъlъrĭ alergъ în ajȣtorȣl Sȣltanȣlȣĭ. Atȣnчĭ înчeпȣ o lȣптъ teribilъ. Din tot lȣngȣl пъnteчilor пъdȣriĭ eшea sъgeцĭ шi gloanцe, arȣnkate de Moldovenĭ. Stefan, de шi kȣ o armatъ maĭ mikъ în nȣmъr, fъчea minȣnĭ, mȣlцȣmitъ arteĭ militare kȣnoskȣtъ înkъ de atȣnчĭ la Moldovenĭ.

Пe la doъ ore dȣпъ amiaz, Moldovenii trekȣse rîȣleцȣl шi înaintase пe koasta чea linъ, înningъnd пe Tȣrчĭ шi kaiĭ lor, kare akȣm пerdȣserъ kȣ tъrîmȣl, bъrbъцia чe gъsiserъ în vorbele Sȣltanȣlȣĭ. Sȣltanȣl asteпta ajȣtoare. Stefan пe пrimind niчĭ ȣn ajȣtor de oamenĭ, fȣse silit a bъga toatъ oastea sa în lȣптъ, fъrъ sъ пoatъ a faчe sъ se odixneaskъ пarte din ostaшiĭ sъĭ. Пe la пatrȣ ore Tȣrчii înчeпȣrъ a se пleka. Чete de kъlъrĭ, nevoind a maĭ askȣlta voчea kaпilor, se retraserъ la пъdȣrĭ. Maxomet II vъzȣ шi tremȣrъ. De o datъ se zъri пe vîrfȣl koastiĭ o negȣrъ. O strigare de

bȣkȣrie în armata Otomanъ vesti kъ aчeastъ negȣrъ era o ostire чe veneaȣ Tȣrчilor în ajȣtor. În adevъr, era Radȣl Domnȣl kȣ armatъ de Romъnĭ Mȣntenĭ. Aчeste strigъrĭ de bȣkȣrie, se înцelserъ în armata Moldovenilor; ele vesteaȣ negreшit ajȣngerea ajȣtoarelor.

Mȣntenii intrarъ în lȣпtъ.

Radȣl Domnȣl Mȣntenii întȣrnase sabia însȣшĭ îmпotriva neamȣlȣĭ sъȣ. Ast-fel kъnd faпta lȣĭ se aȣzi în Eȣroпa, toцĭ blamerъ aчeastъ faпtъ a ȣnȣĭ Romъn.

Ajȣngerea aчestȣĭ ajȣtor, ȣrmat îndatъ de ajȣngerea altor чete Otomane arȣnkъ deskȣragiarea între Moldovenĭ. Stefan însȣшĭ пerdȣ sпeranцa de a învinge.

Пe la 6 ore sпre searъ, Mȣntenii koпrinserъ пъrцile mъrginaшe a le пъdȣrii. Stefan temъndȣse sъ nȣ пiarzъ intrarea strimtorii, шi sъ fie aпȣkat între doъ fokȣrĭ, se retrase, în regȣlъ, kъtre strimtoare, пrezintînd Tȣrчilor frȣntea, шi aпъrîndȣse mereȣ. Dar akȣm mъrginele пъdȣrilor eraȣ okȣпate de Mȣntenĭ, retragerea ostirii lȣĭ Stefan în пъdȣrĭ era neпȣtinчioasъ. Sъgeцile шi gloanцele gъȣreaȣ aчeste korпȣrĭ de karne, чe se restrъngeaȣ шi se îmпȣцinaȣ neînчetat. Чele doъ tȣnȣrĭ ale Moldovenilor eraȣ lȣate de Tȣrчĭ. Niчĭ ȣn mijlok de retragere, пiчĭ o sпeranцъ de skъпare!

Ostaшii lȣĭ Stefan înчeпȣrъ sъ fȣgъ. În deшert eroȣl, kъlare, kȣ sabia skoasъ, se пȣnea înaintea lor adȣkъndȣle aminte învingerile anilor trekȣцĭ, rȣшinea чe este a fȣgi, fala de a mȣri în lȣпtъ kȣ armele în mъnъ. Ostaшii nȣ aȣzeaȣ

nimik. OstaшiĭMoldovenĭ, anъkaцĭ între maĭ mъlte fokъrĭ, kъzъserъ atъt de mъlцĭ, kъ nъmaĭ vederea înfiorъtoare a aчestor kadavere nenъmъrate, era destъl sъ deskъrageze ne Moldovenĭ.

Seara Moldoveniĭ чe maĭ remъseserъ în fok, nъrъrъ atъt de obosiцĭ, înkъt nъmaĭ nъteaъ sъ se serve kъ armele l r, ъniĭ kъdeaъ ne nъmъnt de osteneal ъ. Stef n se maĭ arъnkъ odatъ nrintre ostaшiĭ sъĭ n i îĭ îmbъrbъteazъ kъ vorbe mъreцe. Kalъl sъъ kade. Tъrчiĭ se arъnkъ asъnra lъĭ. Garda lъĭ Stefan de ostaшĭ înbъtrîniцĭ în lъnte шi maĭ mъlцĭ din boeriĭ sъĭ, aleargъ, îl înkonцiъrъ, îl anъrъ kъ bъrbъцie, шi îl tъrъsk din lъntъ, fъrъ voia lъĭ. Aчeastъ retragere fъse renede. Tъrчiĭ nъ nъtъrъ sъ-ĭ ъrmeze în nъdъrĭ, akonerite akъm de ъmbrele nonцiĭ.

Stefan fъse tъrît din bъtaie kъnd nъ maĭ rъmъsese de kъt kъte va чete înkъ a se lъnta. Rъmaserъ însъ lъĭ Stefan 12,000 de ostaшĭ kъ viaцъ din toatъ ostirea sa. Dar aчestĭ ostaшĭ, fъrъmaцĭ, se rъsinirъ, fie-kare nemaĭ gъndind dekъt la viaцa lъĭ.

Aчea noante învъli valea akoneritъ de sъnge шi de kadavere. Vedere înfiorъtoare! De jъr îmnrejъrъl kъmnъlъĭ de resboiъ, la o distanцъ denъrtatъ, orĭ ъnde a kъlkat niчioarele Otomanilor, s'a fъkъt ъn deшert snъĭmъntъtor. Kasele aъ ars шi saъ skimbat în цъrînъ, nъdъrile ne iчĭ ne kolo ardeaъ înkъ, vitele se întъrnъ seara la lokaшele lor шi nъmaĭ gъsesk dekъt deшert шi чenъшъ. Femeile kъ nrъnчiĭ în braцe, bъtrîniĭ rezemaцĭ în

kъrji, rъtъчesk nrin nъdsrĭ, flъmъnzesk, însetoшeazъ, шi se abat.

Пe kъmnsl de resbel. omsl ns noate sъ meargъ fъrъ sъ kalчe ne sn kadaver. Sъngele a înkegat îndatъ kadaverile ssnt desnsiate de Tsrчĭ. Tsrчii kъzsцĭ, ssnt îmmormъntaцĭ; Moldovenii singsrĭ aš rъmas neîngronaцĭ. Tsrчiĭ fak niramide din kanetele Moldovenilor.[1]) Пrъzile se înnъrцirъ, tsrmele de norчĭ se darъ msntenilorš în narte[2]). Пrintre kadavere se vъd arksrĭ fъrъmate, koifsrĭ kъlkate de niчioarele kailor, tъiate de sъbii; navaze rsnte. Kaiĭ morцĭ ssntš fъrъ nsmъr. Iчĭ шi kolo se vъdš movilĭ de nъmъnt, mormintele Otomanilor. Пaserĭ de nradъ sborš assnra kadaverilor; kъinĭ rъtъчiцĭ, sъtsĭ aksm, шed lъngъ nrada lor! Leшsrĭ lъngъ leшsrĭ! Ar krede чineva kъ aiчĭ este mormъntsl lsmii întregĭ. Iчĭ kolo nrin mъrъчinĭ ssnt aninate neteчe de nъnzъ; vîntsl le miшkъ. Iчĭ шi kolo ne movile se vedeaš tsrbane, semne kъ mormintele ssnt tsrчesчĭ Ana rîslsĭ ns era destslъ sъ snele sъngele înkegat. nъmъntsl, lemnele шi frsnzele konaчilor eraš stronite de sъnge. Vîntsl gemea în frsnzele nъdsrilor. Era oare sssninele ssfletelor чelor morцĭ onrite asснra nъdsrii, nrivind шi regretînd forma lor de lst? Чine va snsne?...

Msлцĭ boerĭ Moldovenĭ aš kъzst în aчeastъ lsntъ! Msлцĭ vitejĭ s'aš nerdst. Aiчĭ se kosi floarea Moldovii. Ns era aiчĭ kъmnsl snei b tъlii,

---

[1]) Hammer n. 307.

[2]) Hamener n. 307. — Solaksad.

era kъшпsl вneĭ jsngierĭ. Aiчĭ Tsrчiĭ вчiserъ; Romъniĭ se sinsчiserъ.

Radв domnsl Msntenilor, пъtrвnse чel din вrmъ, inima Moldoveĭ. Zeчe miĭ de Romъnĭ îl ajвtarъ se fakъ aчeastъ lovitвrъ. Vestea kъ Stefan fвsese învins, kъzв ka вn trъsnet пe toatъ цara, шi în toatъ Eвrona. Toцĭ nrinчinii шi regiĭ Eвronii, tъnjirъ пe Kazimir шi пe Matias kъ nв voiserъ a da ajвtor lвĭ Stefan, шi maĭ mвlt înkъ пe Domnвl Valaxiĭ kare veni îmnotriva konsîngenilor sъĭ.

Stefan, пъrъsit de aĭ sъĭ: nвmaĭ kв o mikъ gardъ, rъtъчit în întвnerekвl пъdвrilor, lвъ o kale. La fie-чe пas al kalвlвĭ, se вĭta sъ vazъ daka nв este вrmatв de vrъjmaшĭ. La miezвl nonцiĭ el era la пoarta чetъцвiĭ Neamцвlвĭ, вnde maĭkъ-sa Elena, Doamna sa Maria, kв Mitronolitвl Teoksit, astentaв sъ aвzъ вчire kъ Stefan a învins пe Otomanĭ. Aiчĭ eraв tesaвriĭ, arxivele Statвlвĭ, шi o garnizonъ de Moldovenĭ, пregъtiцĭ de anъrarea чetъцвiĭ. Dar se lъsъm akolo пe Stefan, пъnъ пe v'om întвrna la aчeastъ чetъцвie, шi sъ чerчetъm kare a пвtвt fi kaвza пerderiĭ aчestiĭ bъtъliĭ.

Liпsit de ajвtorвl nrinчinilor veчinĭ шi avъnd în kontrъ-ĭ пe Domnвl Valaxieĭ, Stefan nв пвtea sъ se lвnte kв isbъndъ de kъt de la adъnostвrĭ îmnotriva вneĭ armate de пatrв saв de шase orĭ maĭ mare de kъt armata sa....

Liпsa de ajвtor de la nrinчinii krestinĭ, arвnkase o adînkъ deskвragiare пrintre ostaшiĭ lвĭ Stefan. Konsilierii Domnitorвlвĭ înцelegъnd aчeastъ пerdere de înkredere în sine a armateĭ, ziseserъ lвĭ

Ștefan sъ nȣ se lȣпte de kъt din strimtorĭ шi din mȣnцĭ. Stefan nȣ ȣrmъ aчestor sfatȣrĭ, eшi din пъdȣrĭ. Armata îшĭ fъkȣse datoria; Domnȣl, lipsi înцeleпчiȣneĭ, шi пerdȣ. Afarъ de aчeasta, niчĭ ȣn korп de rezervъ, nȣ îшĭ пъstrъ sъ vie în ajȣtor. El întrebȣinцъ toatъ armata чe avea sȣb mъnъ.

Lȣпta se пerdȣ; dar niчĭ Stefan, niчĭ Moldova nȣ vъzȣrъ пъlind strъlȣчirea lor пentrȣ aчeasta. Eȣroпa simпatisъ шi maĭ mȣlt kȣ Stefan, în neferiчire de kъt în triȣmf. Neferiчirea îl fъkȣse шi maĭ mare în okiĭ sъĭ.

O timпȣrĭ kъnd Romъniĭ, kiar kъnd пerdeaȣ̆ bъtъliile, eraȣ̆ resпektaцĭ! Aчele пerderĭ eaȣ̆ dar maĭ glorioase de kъt kъstigȣrile de astъzĭ ale Romъnilor la kare eĭ nȣ пot sъ lȣkreze! Tot чe avem astъzĭ sȣntem datorĭ streĭnilor. Streiniĭ gъndesk, simt, se lȣпtъ, sȣferъ пentrȣ noĭ. Rolȣl nostrȣ este nȣmaĭ de a ne bȣkȣra din frȣktȣl ostenelelor altora; rol rȣшinos шi dȣreros чe admite ideia de abdikare la viaцъ, la voinцъ, la libertate. Пare kъ a пerit la Romъnĭ simцimъntȣl sakrifiчelor чelor marĭ, aчeastъ kondiцie чe faчe sъ fie o naцie? Пare kъ ideia kъ Romъniĭ trebȣia sъ aпere пatria kȣ viaцa lor, nȣ a esistat niчĭ o datъ?

Nȣ se maĭ fak lȣkrȣrĭ marĭ la Romъnĭ! Kъtre aчestea eĭ se miшkъ, se lȣпtъ, ka se ajȣngъ la ȣn skoп. Lȣпtele sȣnt între dъnшiĭ. Skoпȣl nȣ este însъ atъt de nobil пe kъt am avea dreпtȣl a asteпta! nimik пentrȣ mъrirea, feriчirea, libertatea naцionalъ. Nȣmele пatrieĭ este пronȣnцat nekontenit; toate se fak în nȣmele sъȣ̆; în nȣmele

пatriei sъ fъkȣrъ toate trъdъrile la streinȣ; în пȣmele libertъцii, libertate fȣse îngenȣkiatъ.

Naцia? este o mikъ klasъ de oameni пrivilegeaцi din kare se kompȣn partidele, afarъ de aчi sînt чinчi milioane de Romъni; dar aчesti nenoroчiцi nȣ se nȣmъrъ. Ei sînt пriviцi пъskȣцi пentrȣ ka sъ mȣlцȣmeaskъ trebȣinцele чelor пȣцini. Oamenii шi ideile s'aȣ skimbat. Klasa пrivilegiatъ kare de ȣn sekol шi jȣmъtate legъ naцia kȣ streinii, пrimi ea însȣшi atъtea skimbъri. Ea пerdȣ trȣfia sa de mai n'ainte, dar nȣ шi пrivilegile sale; ea koborî de la înъlцimea sa, dar nȣ fȣse abъtȣtъ. Ea fȣse dar ka kъrbȣnele kare kъnd înчeteazъ de a te arde, te mъnjesчe! Iatъ adevъrata ikoanъ a timпȣlȣi la Romъni: nimik nȣmai arde, totȣl mъnjesчe.

Шi nȣ пȣtea sъ fie altfel: Romъnii nȣ mai sînt stъпînii a faчe singȣri legile lor.

Astъzi se zik kъ sînt liberi. Kamera lor, eшitъ din sînȣl klaselor пrivilegiate, se mîndresчe kȣ nȣmele de Konstitȣцionalъ. Чiȣdatъ konstitȣцie este aчeia akolo ȣnde nȣ sînt чetъцeni! tristъ libertate este aчeia akolo ȣnde naцia se kompȣne de klъkaшi saȣ de obaчi! Ei kȣteazъ înkъ sъ o insȣlte în nenoroчirile ei!

Dar vorbele mari se zik tot-d'aȣna kъnd nȣ se fak fапte mari. Lȣпta a fost tot-d'aȣna între boeri шi între tron, naцia niчi odatъ nȣ a lȣat пarte. Kъtre aчestea пoporȣl din toцi timпii a fost mai aпlekat kъtre Domn de kъt kъtre boieri, instiktȣl sъȣ îl пovъцȣia: ȣn domn este ȣn om; ȣn om e-

ste o sȣflare чe treчe; o klasъ nȣ treчe însъ; o klasъ are rъdъчinĭ adînчĭ.

Dar de ȣnde vine aчeastъ kъdere la Romъnĭ? пentrȣ чe nȣ se maĭ faчe faпte marĭ?

Nȣ maĭ sînt kredinцĭ,

Bъtrînii nostri чe mȣreaȣ̆ în lȣпte kȣ feriчire, aveaȣ̆ o kredinцъ пȣternikъ; aveaȣ̆ o religie. A krede în Dȣmnezeȣ̆, este a krede în toate virtȣцile, шi eĭ kredeaȣ̆ în Dȣmnezeȣ̆. Domnii eraȣ̆ esпresia пoporȣlȣĭ: Eĭ însȣшĭ aveaȣ̆ aчele kredinцĭ. Kaȣza naцiȣnii era kaȣza Domnilor; kaȣza Domnilor era kaȣza naцiȣnii, o ameninцare, o insȣltъ, шi Romъnii se rъdikaȣ̆ ka ȣn singȣr om. Пoporȣl niчĭ пe aчele timпȣrĭ nȣ avea пъmîntȣ̆ ka sъ-l aпere; dar atȣnчĭ, чel пȣцin avea kredinцele sale; astъzĭ nȣ are niчĭ krekinцĭ, niчĭ пъmînt!

Romъnii aȣ̆ kъпъtat пrefaчere. Sпiritȣl lor s'a kȣltivat; kȣgetъrile lor s'aȣ̆ adъnчit, datinile lor s'aȣ̆ sȣпцiat; dar inimile aȣ̆ slъbit, aȣ̆ пerdȣt kredinцele ъtrъbȣnilor lor, шi nȣmaĭ kredinцa este kare faчe faпte mъreцe.

Simцȣalismȣl îĭ ȣчide пe toatъ zioa, lokaшele lor s'aȣ̆ deskis пlъчerilor шi inimile lor moliчiȣneĭ. Viaцa nȣmaĭ îndatoreazъ, mȣшele kresk koпiĭ ka sъ fie netrebȣinчioшĭ; nevestele nȣ пot sъ le insпire kredinцele чe le liпsesk.

Lȣkrȣ чiȣdat! lȣkrȣ dȣreros шi neaȣzit! în timпiĭ din ȣrmъ streinii aȣ̆ fost maĭ kalzĭ пentrȣ naцia Romъnъ de kъt însȣшĭ Romъnii!

Пoporȣl Romъn, în anȣl 1821 skȣtȣrъ jȣgȣl greчilor din fanar, atȣnчĭ Romъnii nȣ maĭ пȣteaȣ̆

съ dea oamenĭ kare съ fie domnĭ. O seminцie de oamenĭ robĭ, fъrъ virtȣцĭ, fъrъ naцionalitate, instrȣmentele ȣnȣĭ попор barbar, se însъrчinъ a da Romъnilor oamenĭ demnĭ ka съ-ĭ gȣverneze! Romъnii îĭ sȣfereaȣ; eĭ ajȣnseserъ съ kreazъ kъ între eĭ nȣ maĭ nask oamenĭ de kъt bȣnĭ ka съ fie robĭ; ȣitaserъ kъ ȣn попор kare nȣ maĭ nasчe oamenĭ demnĭ d'a kъrmȣĭ, nȣ maĭ poate съ aibъ niчĭ sȣпȣшĭ bȣnĭ. Попорȣl Romъn чel dintъiȣ se rȣшinъ de aчeastъ stare de kъdere, fъrъmъ în 1821 jȣgȣl fanarioцilor, чerȣ drепtȣrĭ naцionale; чerȣ reforme soчiale шi demokratiчe. Streinii le deterъ drепtȣl d'aшĭ alege Domnii dintre Romъnĭ; dar reformele demokratiчe, шi soчiale nȣ fȣserъ rekȣnoskȣte. Anȣl 1848, проklamъ din noȣ aчeste reforme. Toate пȣterele Eȣrопiĭ le rekȣnoaшte, le dъ, шi kȣ toate aчestea nȣ este nimik fъkȣt; aчeste reforme mъntȣitoare, rekȣnoskȣte de streinĭ, aflъ îmпedikare din partea Romъnilor. Anȣl 1848 este ȣчis, *Прinчipele strein*, чe se чerea ameninцъ se ȣчigъ пe 1821.

Прinчipe strein, darъ — Romъnii nȣ vor konsimцi a sakrifika drепtȣl lor d'a'шĭ alege Domnitorii din sînȣl lor de kъt atȣnчĭ kъnd tot чe este Romъn, se va reȣni sȣb ȣn ȣчentrȣ neatъrnat шi neavъnd a da sokotealъ de fаптele sale de kъt lȣĭ Dȣmnezeȣ шi попорȣlȣĭ sъȣ. . . . . . .

Cetățuia Némțuluĭ.

Пe o stъnkъ neagrъ într'ȣn vekiȣ kastel
Ȣnde-n poale kȣrъ ȣn rîȣ mititel,
Плъnge шi sȣspinъ tъnъra domniцъ,

Rȣmenъ шi albъ ka o garofiцъ;
Къчї în bъtъlie soцiȣl eї dorit
A пlekat kȣ oastea шi n'a maї venit.
Okiї sъї albastri ard în lъkrimele
Kȣm lȣчesk în roъ doъ viorele;
Bȣklele ї de aȣr kad пe albȣ-ї sîn,
Rozele шi kriniї пe faцъ-ї se-пgîn.
Însъ Doamna soakrъ lъngъ ea vegeazъ,
Шi kȣ dȣlчї kȣvinte o îmbъrbъteazъ.

II.

Ȣn orlogiȣ sȣnъ пoaпtea jȣmъtate.
La kastel în пoartъ oare чine bate.
„Eȣ sînt, bȣnъ mȣmъ, fiȣl tъȣ dorit,
„Eȣ, шi de la lȣптъ mъ întork rъnit.
„Soarta пoastrъ fȣse krȣdъ astъ datъ,
„Mika mea ostire fȣge sfъrъmatъ.
„Dar deskide пoarta, Tȣrчiї mъ-пkonjor.
„Vъntȣl sȣflъ reчe, rъnile mъ dor!“
Tъпъra domniцъ la fereastrъ sare.
—„Чe faчї tȣ, kopilъ?“ zise doamna mare.
Aпoї la fereastъ singȣrъ a eшit
Шi-n tъчerea пopцiї, asfel a vorbit.
—„Чe sпȣї tȣ, streine, Stefan e deпarte,
„Braцȣl lȣї în lȣптъ miї de morцї împarte.
„Eȣ sînt a lȣї mȣmъ; el e fiȣl meȣ;
„Daka tȣ esчї fiȣ meȣ, пȣ цї sȣnt mȣmъ eȣ.
„Însъ daka чerȣl vrînd sъ-п пovъreze
„Aniї vieцiї mele, шi sъ mъ-ntristeze,
„Nobilȣl lȣї sȣflet asfel a skїmbat.
„Dakъ tȣ esчї Stefan kȣ adevъrat,

„Aпoĭ tȣ aiчe, fъrъ birȣinцъ
„Nȣ поцĭ ka sъ intri пrin a mea voinцъ.
„Dȣte la bъtaie! пentrȣ цarъ morĭ,
„Шi цĭ va fi mormîntȣl koronat de florĭ!“
Stefan se întoarчe шi din kornȣ-ĭ sȣnъ
Oastea-ĭ rъsiпitъ, din пъdȣrĭ s'adȣпъ;
Lȣпta iar înчeпe, Tȣrчiĭ sînt trъsniцĭ,
Kad ka nisчe sпiчe de sekȣrĭ loviцĭ.

Dim. Bolintineanȣ.

Asfel este legeanda Чetъцȣi Neamцȣlȣĭ. Asfel se întъmпlъ kȣ Stefan шi kȣ maikъ-sa Doamna Elena, dȣпe bъtъlia пerdȣtъ la Valea Albъ, kъnd veni sъ kaȣte adъпost, îmпotriva Tȣrчilor în aчeastъ чetъцȣie. Ion Nekȣlчea ziчe, vorbind de aчeastъ eпizodъ. „Stefan чel bȣn, bъtîndȣ'l Tȣrчiĭ la Reboenĭ, aȣ mers sъ între în чetatea Neamцȣlȣĭ, шi fiind mȣmъ sa în чetate nȣ l'a lъsatшi 'ĭ-a zis kъ: *пasȣrea în kȣibȣl sъȣ пere.* Чi sъ se dȣkъ în sȣs sъ strъngъ oaste kъ isbînda va fi a lȣĭ.

Întemeiat пe mъrtȣrisirile lȣĭ Kantemir, *Kogȣlniчianȣ*, ziчe întrȣ aчeasta: „Stefan gonit de Tȣrчĭ, kȣ o mikъ sȣitъ merge toatъ пoaпtea шi ajȣnge înaintea Чetъцii Neamцȣlȣĭ. Maĭkъ-sa doamna Elena, la aȣzȣl desfaчerii Moldovenilor kare vestea robia пatrii, se armeazъ kȣ ȣn kȣragiȣ maĭ пresȣs de seksȣl eĭ, oпresчe пe fiȣl sъȣ sъ între în чetate шi arъtîndȣ-se asȣпra zidȣrilor, îĭ zise aчeste kȣvinte nesterse din adȣчerea aminte a fie kъrȣĭ bȣn Moldovean.

Чe? trebȣia sъ te vъz astъ-zĭ întors de la resboiȣ fъrъ sъ fiĭ însoчit de birȣinцъ? Пentrȣ

întъia oarъ, fiвle, mi aĭ înшelat nъdejdele. Вitataĭ oare kъ norцĭ nвme de viteaz? Fвgĭ dinaintea mea шi sъ nв te întorчĭ de kъt învingъtor; maĭ bine este sъ te вчiв mort de mъna dвшmanвlвĭ de kъt se vъd kъ цĭ imnвtъ drent defъimare kъ o femeie цĭ-a skъnat viaцa!" Kronikariĭ streinĭ nв vorbesk toцĭ desnre bъtaia че se întъmnlъ între Moldoveni шi Tвrчĭ, în вrma lвnteĭ de la Valea Albъ. Kronikariĭ Moldovenĭ însъ vorbesk de aчeastъ din вrmъ bъtaie. Tradiцia o rekвnoasвчe; kъnteчele шi baladele timnвlвĭ de atвnчĭ; o amint înkъ lokвitorilor цъranĭ,

Чetъцвia Neamцвlвĭ se aflъ în anronriere de oraшвl kв aчest nвme, ne вnвl din vîrfвrile lanцвlвĭ de mвnцĭ rînoшĭ шi nosomorîцĭ че se întind snre nord est. Sвb aчest mвnte kвrъ вn rîвleц. Aчeastъ чetъцвie a trebвit sъ fie rъdikatъ de чeĭ d'întъi Domnĭ aĭ Moldoviĭ în rъsboaele împotriva nolonilor, nв se вчie daka ia a nвrtat tot d'aвna nвmele de *Чetъцвia Neamцвlвĭ.*

Ion Nekвlчea, ne nъstreazъ o trъsвrъ istorikъ kare ar doveni kъ aчeastъ чetъцвie lвъ nвmele de *a Neamцвlвĭ*, dвne bъtaia de la Valea Albъ, el ne snвne kъ dвne aчeastъ bъtaie neferiчitъ, dвne чe Stefan kъtъ aiчĭ adъnostвl ne kare mвmъ-sa nв voi a il da, Tвrчiĭ, krezînd kъ Stefan s'a askвns în чetatea aчeasta, venirъ renede dвne dînsвl шi asediarъ чetatea. Eĭ вrkarъ kъte-va tвnвrĭ ne вn mвnte veчin kв mвntele чetъцiĭ шi înчenвrъ a bate чetatea; ne kъnd infanteria otomanъ o bъtea kв sъgeцĭ шi kъвta sъ skaladeze zidвrile desnre nord-est, mвma lвĭ Ste-

fan komanda aпъrarea. Artileria Tȣrчilor fъчea marĭ strikъчiȣnĭ în чetъцȣie. Пe aчel timп era înkis în aчea чetate ȣn neamц, nȣ se ȣчie пentrȣ чe kȣvъnt. Aчest пrins, aȣzind чele чe se întъmпlaȣ̆, trimise vorbъ пrintr'ȣn gardian mȣmeĭ lȣĭ Stefan, sъ-l skoaцъ din înkisoare ші el пromite kъ va skъпa чetatea. Mȣma lȣĭ Stefan пriimi aчeastъ пroпȣnere kȣ oare kare îndoialъ: neamцȣl fȣ liber, aчesta înчeпȣ îndatъ a oпera. El îndreптъ tȣnȣrile din чetate asȣпra mȣntelȣĭ пe kare se afla bateria otomanъ.

Dibaчiȣ̆ în aчeastъ artъ, isbȣti a astȣпa maĭ mȣlte tȣnȣrĭ tȣrчeшчĭ.

Tȣrчiĭ rъmîind fъrъ tȣnȣrĭ, koborîrъ din aчel mȣnte. Atȣnчĭ neamцȣl îndreптъ tȣnȣrile sale asȣпra taberiĭ otomane. El· îndreптъ ȣn tȣn asȣпra kortȣlȣĭ lȣĭ Maxomet II; giȣleaoa rȣпse boldȣl aȣrit dȣпe kortȣl Sȣltanȣlȣĭ. Aчeastъ faптъ fъkȣ пe Maxomet a se retrage îndatъ ші a lъsa Чetatea.

Stefan la Daniil Sihastru.

Vorbele maiчiĭ sale kemarъ пe Stefan la misia sa. Misiea ȣnȣĭ ostaш este de a învinge saȣ̆ a mȣri, între aчeste doȣъ nȣ este lok de kъt пentrȣ laшitate. Stefan пlekъ noaптea de la Чetatea Neamцȣlȣĭ în sȣs пe aпa Moldoviĭ, пe la Vorъneцe, ȣnde într'o пeшterъ trъia ȣn sixastrȣ (eremit) anȣme Daniel. El bъtȣ la ȣшъ ші anȣnцъ kъ este Stefan Domnȣl Moldaviĭ. Aчest sixastrȣ era în rȣgъчiȣne, se întreпȣпse ші îĭ rъsпȣnse:

— Stefan Domnȣl Moldoviĭ sъ aștепte afarъ пъnъ чe mĭ voiȣ kȣrma rȣgъчiȣnea mea.

Kъnd Sixastrȣ sfъrши rȣgъчiȣnea, kiemъ пe Stefan în skorborъ.

— Am пerdȣt bъtъlia de la Valea Albъ în пotriva Tȣrчilor, zise el, nȣ пoчiȣ sъ maĭ mъ bat. Voiȣ înkina цara la Tȣrчĭ? saȣ nȣ? Iatъ чe voiȣ sъ-mĭ sпȣĭ tȣ, kare deпъrtat kȣ totȣl de gъndȣrile lȣmeșчĭ, vezĭ lȣkrȣrile maĭ bine de kъt noĭ?

Sixastrȣ klъtinъ din kaп. Timпȣl a înkina цara, nȣ a sosit înkъ. Moldova are înkъ viaцъ, kъчĭ are înkъ kredinцъ în Dȣmnezeȣ. Ea se va înkina kъnd va пerde kredinцъ. Tȣ te bate înkъ! resboiȣl îl veĭ kъștiga пъnъ în sfъrшit. Dȣпe чe veĭ învinge пe Tȣrчĭ, zideшчe o mъnъstire a sъntȣlȣĭ George.

Stefan înkȣraȥiat din noȣ de aчeste vorbe a le sixastrȣlȣĭ, пlekъ în sȣs sпre Чernъȣцĭ шi sпre Xotin, akolo el strъnse oștire de цarъ шi merчenarĭ streinĭ kȣ kare se kobori aпoĭ, rъdikъnd kȣ пȣtere, în kalea sa, oamenii bȣnĭ de arme. Oștirile lȣĭ, fъrъmate în rъsboiȣl de la Valea-Albъ, aȣzind de noa rъdikare a lȣĭ Stefan, alergarъ din toate пъrцile la dînsȣl.

Streinii пe atȣnчĭ nȣ пȣteaȣ înkъ sъ dъrъme ȣn Domnȣ niчĭ kȣ armele, niчĭ kȣ intrigile. Venirъ în ȣrmъ timпȣrĭ kъnd o пȣtere streinъ, sȣrпa ȣn Domnitor, пrin boierii цъrii, nȣmaĭ kъ aчeasta le sȣflъ o vorbъ la ȣrekie, шi пoпorȣl чe nȣ vedea чe este sȣb vъl, devenea instrȣmentȣl чelora чe lȣa nȣmele пatrieĭ шi libertъцiĭ, ka sъ ȣчigъ пatria шi libertata.

Dar atȣnчĭ boieriĭ eĭ însȣшĭ mȣreaȣ̆ kȣ armele în mъnъ пe kъmпȣl lȣпtelor! Maxomet lȣînd щire kъ Stefan a strъns din noȣ̆ o armatъ шi vine în jos, se пȣse пe gъndȣrĭ. Aчeasta strikъ пlanȣl sъȣ̆ de a пȣmi ȣn alt Domn în Moldova, el rъdikъ tabъra de lъngъ Чetatea Neamцȣlȣĭ шi пlekъ sпre Dȣпъre. Rėsboïȣl, чiȣma, foametea, înпȣцinase armata sa: înkъ o bъtaie kȣ Stefan шi aчeastъ armatъ s'ar fi пȣtȣt sdrobi. Stefan însȣfla sпaimъ Tȣrчilor. Maxomet пlekъ dar, fъrъ sъ ia niчĭ o disпoziцie. Retragerea Tȣrчilor semъna maĭ mȣlt kȣ o fȣgъ, atъt era de reпede.

Stefan ajȣnse garda din ȣrmъ, el o bъtȣ de maĭ mȣlte orĭ. Korпȣl чel mare el însȣшĭ sȣferi. Doъ-zeчĭ de miĭ de Tȣrчĭ kъzȣrъ în aчeastъ retragere. La Dȣпъre o noъ lȣпtъ asteпta пe Tȣrчĭ. Stefan îĭ lovi kȣ tъrie, îĭ fъrъmъ, Maxomet trekȣ Dȣпъrea nȣmaĭ kȣ a oпta пarte din armata kȣ kare venise în Moldova. Iatъ чe esпlikъ neaпъrat пentrȣ чe Maxomet II nȣ skimbъ пe Domnitor шi пentrȣ чe Moldova nȣ se înkinъ Tȣrчilor. Fъrъ aчeastъ пerdere a Tȣrчilor, Maxomet II nȣ ar fi пъrъsit цara, fъrъ sъ îmпlineaskъ gъndȣl kȣ kare venise în Moldova.

Matias Korvin era în adevъr ȣn om чiȣdat, îndatъ dȣпe retragerea lȣĭ Maxomet din цarъ, skrise Пaпiĭ de la Roma шi tȣtȣlor пrinчiпilor din Eȣroпa, kъ Maxomet II fȣgise din Moldova kȣ atъta reпeziчiȣne, kъчĭ aȣzise пlanȣl sъȣ̆ de a veni kȣ ostirĭ în Moldova шi пrofitъ de aчeasta, ka sъ ia dela пrinчiпiĭ Italiĭ; 200,000 de galbenĭ

spre a face resboiŭ Turcilor, ceia ce nu fъkъ.[1]) Acei bani însъ el 'i-a keltuit în resboiul ce fъku Austriei.[2])

Kronika lui Ureke, zice kъ în anul acela a murit Doamna Maria a lui Stefan, Iunie 22, шi la 8 August a murit Doamna Kiasna a lui Stefan.[3])

Stefan, gonind pe Turci, spre Dunъre, ĭi kъzu în mъnĭ însuшĭ kortul luĭ Maxomet II. Kantimir zice kъ Domnul Moldoviĭ avu gloria sъ învingъ pe acel împъrat ce fusese groaza lumiĭ întregĭ, шi akum avu ferichirea kъ putu sъ skape nestrikat la Andrinopoli ku o mikъ suitъ.

De la Dunъre Stefan s'a întors în întrul Moldoviei; la Vorъneц zidi biserika sъntului George prekum promise sixastrului kъ va face daka va învinge pe Turcĭ. Dar îndatъ ce se întoarse de la Dunъre, puse de strъnse trupurile vitejilor kъzuцĭ la Valea-Albъ. Oasele lor furъ îngropate în maĭ multe movilĭ. De atuncĭ lokuluĭ de bъtaie se dete numele de Valea-Albъ ka sъ amintъ resboiul de Valea-Albъ, adaogъ xronikariĭ, pentru kъ atъtea trupurĭ koperiserъ acea Vale kъt se albise. Noъ ni se pare kъ Valea-Albъ era înainte de bъtaie. Maĭ tъrziŭ Stefan zidi pe partea de sus a vъiĭ o biserikъ ce trъiesce pъnъ astъ-zĭ sub nume de mъnъstirea *Resboieniĭ.*

La aceastъ biserikъ se aflъ pe o piatrъ o inskripцie în limba slavъ, ce sunъ în kipul urmъtor шi kare luminъ multe unцiurĭ întunekate a le istoriĭ luĭ Stefan. Iatъ-o:

---

[1]) Ulugom.
[2]) Kureŭ.
[3]) Rъŭ zice.

„Îк zilele bine kredinчosълъĭ шi de Krist iъ-
„bitorълъĭ Domnitor io Stefan VV, kъ mila lъĭ
„Dъmnezeъ Domn пъmîntълъĭ Moldoviĭ, fiъl lъĭ
„Bogdan VV, în anъl . . . . iar al Domniĭ sale,
„20 anъl kъrgъnd, s'a rъdikat пъterikъl împъrat
„Maxomet kъ toate пъterile ostirilor sale ale rъsъ-
„rîtълъĭ; înkъ шi Basarab VV, kemat fiind la rъъ-
„boiъ, a venit kъ toate пъterile пъmîntълъĭ, шi aъ
„venit sъ robeaskъ шi sъ ia пъmîntъl Moldoviĭ шi
„aъ ajъns пъnъ aiчĭ la lokъl чe se kiamъ Valea
„Albъ, шi noĭ Stefan VV, kъ fiъl nostrъ Alesan-
„drъ am eшit înaintea lor aiчĭ шi am fъkъt kъ
„dînшiĭ mare rъsboiъ în lъna lъĭ iъliъ 26 de zile.
„Шi dъпъ voia lъĭ Dъmnezeъ krestinii aъ fost
„învinшĭ de пъgъnĭ, шi aъ kъzъt aiчĭ mъltъ mъl-
„џime de ostaшĭ Moldovenĭ. Atъnчĭ aъ lъat шi
„a treia пarte din пъmîntъl Moldoviĭ *despre чeia*
„*latъre.* Пentrъ aчeia a bine voit Ioan Stefan VV,
„kъ a lъĭ bъnъ vrere de a zidit biserika aчeasta
„în пъmele arxistratigълъĭ Mixail шi spre rъgъ-
„чiъnea lъĭ шi a *Doamneĭ sale Maria* шi fiilor sъĭ
„*Alesandrъ* шi *Bogdan*, шi în adъчerea aminte bine
„kredinчioшilor kreшtinĭ kare aiчĭ aъ пerit în a-
„nъl 7004, iar a Domnieĭ lъĭ vъrstъ anъl 40 kъr-
„gъnd, lъna lъĭ Noemvriъ în 8 zile.“

Turcii se întorc iară în Moldova.

Stefan nȣ voi sъ lase ţara sa nearmatъ, o-stirea îi era neatъrnarea eĭ. Era înkъ timпȣl kъnd Domnitorii Romъnĭ se rȣшinaȣ de a fi domnĭ sȣпȣшĭ шi nȣ tremȣraȣ la ideia de a mȣri пen-trȣ mъrirea naţiei шi libertъţiĭ. Daka este чeva kare Romъniĭ trebȣiъ sъ regrete este aчel sпirit de vitejie шi mъrire naţionalъ. Stefan reorga-nizъ armata sa kȣ energia шi dibъчia чe îĭ kȣ-noasчem. El înrolъ oameni mȣnţilor ȣnde nȣ-mъrȣl пoпoraţiȣneĭ deskreskȣse. Mokaniĭ, пъs-torii, lemnariĭ, se xotъrîrъ a lȣa armele. În a-nȣl 1476 Matias Korvin dete libertatea lȣĭ Vlad V Ţeпeш, чe îl avea într'o înkisoare în ţara sa, шi dete ordin lȣĭ Stefan Batori sъ meargъ sъ-l пȣie domn în Valaxia. Пe aчele timпȣrĭ Tȣrчiĭ intrarъ în пrinчiпate.

O diпlomъ a lȣĭ Matias пrin kare dъrȣiesчe aчestȣĭ Stefan Batori bȣnȣrile familiĭ de Marat пentrȣ isbînzile fъkȣte de dînsȣl de kъrînd asȣ-пra Tȣrчilor în Transilvania шi isgonirea lor din Moldova; пrekȣm шi asȣпra Radȣlȣĭ III Basarab шi mȣntenilor, întemeiazъ zisele ȣnor kronikarĭ desпre o noъ invasie Otomanъ шi mȣnteanъ în Moldova.

Din aчeastъ diпlomъ se vede kъ în timпȣl nȣnţiĭ regelȣĭ Matias kȣ Beatriчea fiika regelȣĭ Neaпolȣlȣĭ, Maxomet II, a пrъdat Moldova. Шin-kaĭ ziчe kъ пe Maxomet II, l'a alȣngat din Mol-dova Stefan чel mare, iar пe Stefan Batori, шi пe Vlad V, tot domnȣl Moldoveĭ l'a ajȣtat maĭ

mslt de kъt Stefan Batori a sė srka пe tronsl Valaxiĭ. Stefan V, a intrat ks ostirĭ în zioa de Sъntsl Martin în Valaxia. A пrins пe Rads IV, пss domn de Tsrчĭ, aŭ bъtst шi risiпit пe Tsrчĭ шi a пss domn пe Vlad V, Цeпeш [1]). Engel ziчe kъ în iarna din ansl 1476—7 aŭ venit iar Tsrчiĭ în Moldova în timпsl nsnцiĭ lsĭ Korvin. Eĭ aveaŭ 40,000 de oameнĭ. La sfъrшitsl anslsĭ 1476 Matias Korvin a trimis пe Stefan Batori kare înцeleцъndssъ ks Stefan чel mare, a skos пe Tsrчiĭ din Moldova.

De akolo чeĭ doĭ Stefanĭ ks ostirile lor trekssrъ în Valaxia snde isbiserъ пe Tsrчĭ шi пe Rads kare fsцi în Braшov [2]). Чetъцeniĭ din Braшov aŭ dat пe Rads în mъna lsĭ Stefanŭ чel mare kare l'a шi sчis [3]). În loksl lsĭ s'a пss atsnчĭ Vlad V Цeпeш, пentrs adoъ oarъ (1477).

Vlad V, a maĭ domnit пъnъ la 1479. Ŭчis de sn шerb al sъŭ.

Strikoski ziчe kъ Stefan чel mare a пsŝ Domn msntenilor пe sn boer al sъŭ Цiпslisa (Woiwoda Muntanskin postavii) Miron ziчe kъ Vlad V Цeпeш, a msrit în bъtaia dela Rîmnik în пotriva lsĭ Stefan чel mare în 6989.

Din toate aчestea se dovedeшte kъ Stefan чel mare a bъtst пe Tsrчĭ шi aчeastъ datъ. Stefan чe avea naчe de kъt va timп ns înчeta a ls—

[1]) Dlsgoш; Komer.

[2]) Vezĭ Eпistola lsĭ St. Batori skrisъ din tabъra ostirilor regale lъngъ Bskresчĭ 11 noem. 1476.

[3]) Aчest Rads пare sъ fi fost Radsl чel frsmos kare a fъkst mъnъstirea Тъпganъ.

kra пre a organiza armata ши administraцia, пrekȣm ши a zidi mъпъstirĭ ши четъцĭ. În anȣl 1483 zidi четатеа Smergdova lъngъ Roman. Ачеа четате a kъzȣt ши s'a risipit în ȣrmъ de valȣrile aпeĭ Moldoveĭ [4]).

Baiazed II.

Ачеsta trъi mase-zeчĭ de anĭ ши împъrъцi treĭ zeчĭ ши doĭ. Avȣ чinчĭ fiĭ Axmet, Selim, Чexinчean, Alemчea ши Korkȣd. Ачest Sȣltan fȣse viteaz ши aktiv, kȣ пȣtere de spirit пebirȣitъ kiar în nenoroчire. Nimenĭ пȣ-l întreчea la пȣterea fisikъ. El observъ legea kȣ mare severitate ши iȣbi пe oamenii învъцaцĭ пe kare îĭ ajȣta fъkъndȣle tot felȣl de ajȣtoare, ba înkъ ши пensiĭ anȣale, ши înbrъkъndȣ-ĭ în vestminte de mъtase, *Sof*, de ȣnde ши se пȣmirea: *Softa*. Baiazed II, avea întinse kȣnosчinцĭ în literatȣrъ, чeia че'l fъkȣ sъ treakъ пrintre sȣпȣшiĭ sъĭ, пentrȣ пrinчiпele шtiinцelor. Kȣ armele în mъпъ el fȣse atъt de feriчit ka ши înaintaшiĭ sъĭ. Kъstigъ regate marĭ; înъlцъ edifiчe пȣbliчe пrintre kare se пȣmъr ши geamia че se vede în tъrgȣl *aramiĭ*, a kъriĭ arxitektȣrъ este înkъntъtoare, ши geamia dela Amasia. Tot el drese zidȣrile Konstantinoпolȣlȣĭ. Inчeпȣtȣl Domniĭ sale se înseamnъ kȣ dȣчerea lȣĭ la Meka ka înkinъtor, ши lъsarea tronȣlȣĭ fiȣlȣĭ sъȣ Korkȣd. Dȣпъ întoarчerea lȣĭ Baiazed, fiȣl sъȣ îĭ dete tronȣl. Fiĭ sъĭ Jem ши

[4]) Nekȣlчea.

Zizim se revoltarъ împotriva lȣĭ Baiazed. Fъkȣ doъ чetъцĭ în Greчia, lȣъ Akerman шi Kilia din Moldova; kъlkъ Чirkazia, ajȣtъ пe Maȣrii din Sпania; sȣпȣse Bosnia шi Kroaцia; пoartъ armele în Asia, în Greчia шi în Italia. Voesчe sъ abdiчe în favorȣl fiiȣlȣĭ sъŭ Axmet; Selim se sȣпъrъ, rъdikъ armatъ шi este învins. Baiazed dъ tronȣl lȣĭ Axmet kare nȣ îl пrimesчe. Tronȣl treчe la Selim, Baiazed moare de întristare saŭ de venin.

Baiazed II, avȣ treĭ anĭ de linisчe, dȣпe чe alȣngъ пe fratesъŭ Zema. Aчest Sȣltan iпkeiase ȣп traktat de пaчe în anȣl 1483, пrin Пetre de Varda arxieпiskoпȣl din Koloчea, пe ȣn termen de цinчĭ anĭ. În aчest traktat nȣ se fъkȣse niчĭ o vorbъ de Moldova шi Valaxia. Baiazed II arъtînd în sfъrшit dorinцa sa de a sȣпȣne пe Domnȣl Moldoviĭ шi пreпarъndȣse пentrȣ ȣn ast-fel de resboiŭ, Matias Korvin, în anȣl 1484, fъkȣ observare Sȣltanȣlȣĭ kъ rъdikarea armelor asȣпra Moldoviĭ este o kъlkare a traktatȣlȣĭ. Baiazed II 'ĭ-a rъsпȣns kъ пaчea îĭ este maĭ пlъkȣtъ de kъt viaцa; dar kъ traktatȣl nȣ koпrinde niчĭ o vorbъ desпre Moldova шi Valaxia. Dȣпъ aчeasta trimise la înkisoare în Arva пe ambasadorȣl Regelȣĭ Matias, Пetre de Varda.[1])

Sȣltanȣl пreпarъ 350 de vase de rъsboiŭ шi o mare armatъ de ȣskat пentrȣ esпediцia în Moldova. Skria tot-d'odatъ xanȣlȣĭ Tъtъresk sъ vie în ajȣtor kȣ ostirile sale. Aчeastъ пlekare se

[1]) Enghel.

fъkȣ пе la 1484. De kȣm Tȣрчiĭ intrarъ în Moldova, devastarъ пartea църiĭ de jos kȣ fok шi kȣ sabia [1]) Sȣltanȣl ȣ'a aпȣkat maĭ întъiȣ de четъцile Kilia шi Akerman. La 14 iȣliȣ a atakat Kilia [2]) четatea kъzȣ în пȣterea Tȣрчilor пrin trъdarea че fъkȣ пъrkъlabȣl. De aiчĭ se dȣserъ la Akerman ȣnde, dȣпъ o lȣптъ krъпчепъ, lokȣitoriĭ четъцiĭ, kaпitȣlarъ la 5 aȣgȣst kȣ kondiцie sъ li se resпekte averea шi viaцa. Baiazed nȣ se цinȣ de kȣvînt. El trimis din acheastъ четate maĭ mȣlt de 500 familiĭ în Konstantinoпol [3]). Miron Kostin ziче kъ la aчeste asedierĭ se afla шi Domnȣl Valaxiĭ Vlad kъlȣgъrȣl, пe kare îl nȣmise Stefan чel mare Domn akolo, шi kare akȣm trekȣse în пartea Tȣрчilor. Stefan чel mare nȣ voia sъ iasъ la kъmп a kombate. El se цinea пrin пъdȣrĭ kȣ ostirile sale, de ȣnde, eшind din kъnd în kъnd шi пъvъlind asȣпra Tȣрчilor, le fъчea marĭ strikъчiȣnĭ [4]).

Matias Korvin пromisese lȣĭ Stefan ajȣtor; dar aчest ajȣtor întъrzie a veni, шi Baiazed II lȣъ maĭ nainte Четъцile. [5]) Se dovedesче пrin krisobȣlȣl lȣĭ Matias kъtre jȣdele, jȣraцiĭ шi четъцeniĭ din Пojon, kъ în aчel an Matias fъkȣse пreпaraцiĭ de aпъrare împotriva Tȣрчilor; însъ nȣ sпre a da ajȣtor lȣĭ Stefan чel mare; чi sпre a aпъra statȣrile lȣĭ. Aчest xrisobȣl este în Шinkaĭ.

[1]) Malatesta.
[2]) Grigorie Ȣrekie, kron. Mold.
[3]) Malatesta; Sansovin.
[4]) Miron Kostin.
[5]) Bonfiniȣ.

Regele Kazimir înkъ nȣ dete ajȣtor lȣĭ Stefan. De kъte orĭ aчest din ȣrmъ avea vre ȣn resboiȣ kȣ Tȣrчiĭ, шi trebȣinцъ de ajȣtor de la Поlonĭ, Kazimir venea kȣ eterna lȣĭ пretenцie чe era ka Stefan чel mare sъ-ĭ jȣre kredinцъ шi sъ fakъ omagiĭ. Falш deшeartъ чe nȣ avea niчĭ o tъrie[1]) Aчeastъ dorinцъ Kazimir o dobъndi în anȣl 1485, dȣпъ чe Stefan чel mare пerdȣse în 1484 Kilia шi Akermanȣl шi toatъ Bъsarabia.

Kazimir era ȣn rege slab, шi nekaпabil d'a faчe fapte strъlȣчite. El kъȣta sъ'шĭ fakъ o falъ пrin mijloaчe miчĭ. El voi sъ пrofite de nevoile lȣĭ Stefan. De maĭ mȣlцĭ anĭ kъȣta sъ se întъlneaskъ kȣ Domnȣl Moldoveĭ, ka aчest din ȣrmъ sъ-ĭ jȣre kredinцъ. Stefan amъna neînчetat termenȣl.

În sfъrшit în anȣl 14°5. strъmtorat de eveneminte, el deчise se fakъ jȣrъmъntȣl чerȣt, kare a doa-zi era se rъmъie de sine пȣlъ, шi aчeasta ka mijlok sъ aibѣ ajȣtor de la Поlonĭ. Stefan fȣse dar silit a faчe omagiȣl чerȣt. El se întъlni kȣ Kazimir în Kolomia la anȣl 1485 Seпtembrie 15 în tabъrъ.[2])

Toatъ armata era sȣb arme, Kazimir, Stefan, шi чeĭ maĭ marĭ domnitorĭ aĭ чelor doȣъ state, чivilĭ, militarĭ шi eklesiastĭ se aflaȣ akolo sȣb ȣn mare kort ȣnde era a se faчe omagiȣl.

Stefan ziчe vorbele ȣrmъtoare:

»Пrea mъrinimoase rege! Fak omagiȣl шi jȣr

---

[1]) Шinkaĭ.

[2]) Dogiel.

„kredinцъ ши fъrъ gъndirĭ askѕnse nromit sere-
„nitъцiĭ tale, ѕrmъtorilor regĭ, ши sъnteĭ koroane
„a rigatѕlѕi Поloniĭ, kъ voiŏ fi kredinчios ши as-
„kѕltъtor serenitъцiĭ tale, ѕrmъtorilor tъĭ, ши ko-
„roaneĭ rigatѕlѕĭ Пoloniĭ, kѕ toate цъrile mele,
„kѕ toцĭ boeriĭ meĭ, ши kѕ toцĭ oameniĭ meĭ. Аша
„sъ mĭ ajѕte Dѕmnezeŏ ши sъnta krѕчe a lѕĭ Krist."

La aчeste vorbe regele rъsnѕnse:

„Noĭ te nriimim ne tine ши toate цъrile tale
»sѕb anъrarea noastrъ ши în toate dregъtoriile
„ши kъdingele цъrilor tale te lъsъm ka ne ѕn na-
„latin al nostrѕ"

Пoloniĭ rъndѕiserъ lѕkrѕl ast-fel înkъt la ѕn moment dat, kortѕl sъ s' desfakъ, ши sъ lase a se vedea de toatъ armata Пolonъ, Domnѕl Moldaveĭ îngenѕkiъ înaintea lѕĭ Kazimir. Împъratѕl Germaniĭ Rodolf fъkѕse чel dintъiŏ o asemenea ѕneltire kѕ regele Boxemiĭ Otokar. Пe kъnd Stefan sfъrшea jѕrъmъntѕl, kortѕl se desfъkѕ, kъzѕ, lъsъ sъ se vazъ mъndrѕl Domn al Moldoviĭ чe învinsese atъцea regĭ, viteji, îngenѕkiat înaintea ѕnѕĭ rege Slab. Stefan askѕnse în sînѕ-ĭ sѕnъrarea sa nentrѕ ѕmilinцa чe i se fъkѕ, xotъrît se sѕfere tot nѕmaĭ ka sъ noatъ skъna natria sa de robie. [1])

Regele Kazimir venise la Kolomia kѕ 20,000 de ostaшĭ, ne niчior de resboiŏ, ka se aѕzъ Tѕrчiĭ ши sъ se retragъ din Moldova. Dar Kazimir nѕ avea gъnd a intra în resboiŏ kѕ Tѕrчiĭ ши Baiazed II ѕчia aчeasta din trekѕt.

[1]) Kѕreŏ,

Tabъra Пolonъ se amezase dar пe kъmпsrile Kolsmeĭ. Akolo era sъ vie Stefan. Domnsl Moldoviĭ sosi aiчĭ ks o mare ssitъ de boeri mi de ostamĭ alemĭ mi învestmъntaцĭ ks чel maĭ mare lsks, tъra dsпe sine sn korп de armatъ aleasъ de dorobanцĭ. Stefan sosi în tabъrъ пe sn kal frsmos mi mare înkonjsrat de garda sa strъlsчitoare. Komandanцiĭ ssпeriorii aĭ ostirii Пolonъ staš în dosъ rъndsrĭ înmiraцĭ la sma kortslsĭ snde era sъ se fakъ чermonia. Stefan deskъlekъ. Atsnчĭ чeĭ dintъĭ nobilĭ venirъ înaintea lsĭ ka sъ-l dskъ la rege. În aчel kort era fъkst sn пat înalt пentrs rege în vesminte regale, înkonjsrat de mariĭ konsilierĭ. Stefan цinea în mъnъ stindardsl Moldoviĭ пe kare se vedeaš armele eĭ. El пlekъ stindardsl la пiчioarele regelsĭ[2]) atsnчĭ se slъbirъ aцele kortslsĭ, ka se vazъ toatъ armata пe Stefan înkinъnds-se. Dsпe aчeasta se ssb-skrise srikѕl de Domn mi пatrs-sпre-zeчe boerĭ. O mare masъ se întinse snde mezsrъ Domnsl ks boeriĭ sъĭ.

La пlekare i se dete 3000 de Пolonĭ kъlъrĭ, Regele пlekъ la Krakovia.

Sniĭ xronikari vorbesk de venirea lsĭ Xroit ks Tsrчiĭ, la Ssчeava snde aš пredat mi aš ars tъrgsl în 19 Seпtembrie, aпoĭ s'aš întors de snde aš venit.

Aчeiamĭ xronikarĭ vorbesk de sn resboiš чe avs Stefan чel mare în aчelam an în 16 Noemvrie la Katlabsga îmпotriva lsĭ Malkoчiš mi în

---

[2]) Xron. Mold. N. K.

kare s'ar fi sdrobit toatъ armata Tѕrчeaskъ, alцĭ xronikarĭ îl tъgъdѕiesk.

Miron logotъtѕl ziчe kъ la 6994 a venit Xroit kѕ ostire de Ѕngѕrĭ asѕnra lѕĭ Stefan чel mare пe Siret la Skeia. Stefan 'ĭ-a eшit înainte, шi l'aŭ atakat. Lѕnta a fost la 6 Martiŭ într'o lѕnĭ. Lѕnta a fost krъnчenъ шi nerikoloasъ, kъчĭ akolo Stefan чel mar^ a kъzѕt dѕne kal, шi era anroane se kazъ în mъnile inamiчilor. Ѕngѕriĭ fѕserъ învinшĭ, Xroit nrins шi tъiat. Iatъ чe ziчe Ion Nekѕlчea desnre kъderea kalѕlѕĭ lѕĭ Stefan în aчeastъ bъtъlie.

„Stefan чel bѕn kъnd s'a bъtѕt kѕ Xroit ѕn-„gѕrѕl urekѕm zik ѕniĭ, la Kaшin шi alцiĭ la „Skeia ne Siret, 'ĭ a fost kъzѕt kalѕl kѕ dъnsѕl în-„timnѕl lѕnteĭ. Iar ѕn Пѕriчe anrod ia dat kalѕl „sъŭ. Nѕ nѕtea Stefan se înkaleчe îndatъ fiind om „mik (de statѕrъ) шi a zis Пѕriчe anrodѕl: Doa-„mne! Eŭ mъ voiŭ faчe o moviliцъ шi vino de „te sѕie ne mine шi înkalekъ. Шi s'a sѕit ne dъn-„sѕl Stefan шi a înkъlekat ne kal шi a zis atѕnчĭ „Stefan. „Sъraчe, Пѕriчe, de voiŭ skъna eŭ шi „цie atѕnчea цi-oĭ skimba nѕmele din Пѕriчe în mo-„vilъ! Шi a dat Dѕmnezeŭ de aŭ skъnat amъn-„doĭ шi la шi fъkѕt armaш mare ne Пѕriчe, шi „din aчel Пѕriчe anrodѕl s'a tras neamѕl Moviles-„tilor de aŭ ajѕns de aŭ fost шi Domnĭ din aчel „neam etc.".

Aчeastъ bъtъlie a kъriĭ esistinцъ este kontestatъ, a insnirat D. K. Negrѕцĭ o frѕmoasъ noemъ e. ikъ. *Anrodѕl Пѕriчe,* kare înчene kѕ aч ste versѕrĭ tinere:

„Чiokъrlia чea voioaръ în vъzdȣx s' legъna
„Шi-пtȣrnarea пrimъverii kȣ dȣlчĭ чiripirĭ kema.

Noĭ nȣ asistъm maĭ mȣlt asȣпra amъrȣntelor ȣneĭ lȣпte a kъriĭ esistinцъ nȣ este пositivъ.

Шiпkaĭ observъ kъ kȣvъnt ka Miron чe vorbesчe desпre aчeastъ lȣпtъ, zikъnd kъ aчest Xroit era пovъцȣitorȣl Tȣrчilor în anȣl trekȣt la arderea Sȣчevei, nȣ esпlikъ kȣm aчest Xroit se fъkȣ dȣпe ȣn an, пovъцȣitorȣl Ȣngȣrilor la Skeia!

Aпaliĭ Tȣrчesчĭ înkъ kombat aчeastъ oпinie шi zik. „Alibegȣl Esпȣkȣl kȣ mare oaste a mers în Valaxia шi lȣъnd пe Domnȣl Valaxiĭ aȣ пъvъlit în Moldova, шi kȣ rъпirĭ, sabie шi fok toate lea strikat“. Kantemir asemenea ziчe kъ în aчel an Sȣltanȣl a trimis Tȣrчĭ în Moldova de la kare mȣlte rele aȣ чerkat lokȣitoriĭ Moldoveĭ.

Regiĭ Пolonĭ шi Ȣngȣrĭ, пrin gelosia lor пentrȣ Stefan, пrin пretenцiile lor de sȣпremaцie asȣпra Moldoveĭ, aȣ lъsat пe Moldovenĭ în пrada Tȣrчilor. Moldova slъbi. Tȣrчiĭ din пotrivъ se întъreaȣ nekontenit. Пoloniĭ nȣ fȣserъ de niчĭ ȣn ajȣtor lȣĭ Stefan, dȣпъ aktȣl sъȣ de omagiȣ fъkȣt regelȣĭ Kazimir; din kaȣza aчestȣĭ akt, Tȣrчiĭ se întъrъtarъ шi maĭ mȣlt asȣпra lȣĭ Stefan. Baiazid II jȣrase se rъsbȣne ȣmilinцa la kare Stefan adȣsese пe tatъl sъȣ Moxamet II.

În anȣl 1487, Skanderbeg saȣ Skanderbeĭ, ȣnindȣse kȣ Alibeg, fiĭ lȣĭ Markoчiȣ, пrimirъ ordin de la Sȣltanȣl sъ ia o armatъ nȣmeroasъ шi sъ meargъ în Moldova пrin Valaxia, ka se batъ пe Stefan. Domnȣl Valaxieĭ пriimi пe Tȣrчĭ ka

amiчї шi le dete kъte-va чete de Romъnї ka sъ'ї însoцeaskъ în Moldova. Tȣrчiї intrarъ în Moldova шi se пȣserъ a пръda шi a ȣчide.

Stefan le eшi înainte la Katlabȣga ȣnde se dete lȣпta despre kare am vorbit maї sȣs. Stefan lъsъ пe Tȣrчї пъпъ чe se ръчi timпȣl. (16 Noemvrie.) La ачest timп aerȣl se skimbъ d'odatъ în Moldova; пloile, vîntȣrile nordȣlȣї înчeп. Oamenii шi vitele чe nȣ sînt dъdaцї kȣ ачeastъ repede skimbare, sȣferъ. Asfel atъt Mȣsȣlmanii kъt шi kaiї lor чeї плъпînzї, se aflarъ d'odatъ în mijlokȣl erniї, fъrъ niчї o kъпъtȣire. Oamenii шi kaiї fȣserъ seчeraцї de koasa timпȣlȣї шi a foametei. Atȣnчї Stefan se репezi asȣпra lor. Mъчel teribil! Tȣrчiї nȣmaї erau în stare a se апъra. Maї toatъ ostirea lor se fъrъmъ, шi чeї чe пȣtȣrъ skъпa prin fȣgъ, avȣrъ a înчerka sȣferinцї maї grele de kъt moartea. Чetele Romъnilor din Valaxia se retraserъ kȣ oare-kare пerderї, în цara lor. Stefan se dȣse atȣnчї în Sȣчeava ȣnde пȣse al doilea Arximandrit în mъnъstirea Пȣtnii.[1])

Dȣпe ачeastъ bъtъlie vine îndoisa lȣпtъ kȣ Xroit la Skeia пe Siret.

Stefan чel mare saȣ чel bȣn nȣ fȣse nȣmaї ȣn simплȣ resboinik. Чeia чe îї meritъ atȣnчї nȣmele de чel bȣn fȣserъ faпtele sale чele пioase kare sȣnt atъt de lъȣdate în sȣblimȣl kȣvъnt de îngroпare чe se fъkȣ ачestȣї Domп de ȣn anonim maї în ȣrmъ. Stefan zidi пeste пatrȣ-zeчї de monastirї în Moldova, пe kare le înzestrъ шi nȣ kȣ цinta

---

[1]) Gr. Ȣreke.

de a fi nisчe simпle retragerĭ a kъtor-va пъrъ-siџĭ fъrъ niчĭ 8n skoп generos, fъrъ misie 8maпi-tarъ. Toate aчeste lokaш8rĭ, eraŭ пaginele nem8ritoare ale istorieĭ vieџiĭ sale; fie-чe monastire 8п8nea o bъtъlie glorioasъ; esпresiile faпte or l8ĭ eraŭ marĭ ka шi faпtele.

În 1488 dete 8n xrisov, la 15 Martiŭ, пentr8 k8mпъrarea sat8l8ĭ Viшeni шi xъrъsirea l8ĭ la monastirea П8tniĭ. Пrin 8n alt xrisov din 3 Aпrilie ĭĭ maĭ xъrъsi sat8l Kosmin8l8ĭ. N8 vom vorbi aiчĭ de toate monastirile fъk8te шi înzestrate de el, fiind K8nosk8te. Dar sъ vorbim de monastirea П8tna la kare se alъt8rъ atъtea faпte istoriчe.

Ion Nek8lчea ziчe desпre aчeastъ monastire kъ îndatъ чe 'ĭ veni ideia se o fakъ, Stefan trase k8 ark8l dintr'8n vъrf de m8nte, шi 8nde a aj8ns sъgeata sa, akolo a fъk8t пristot8l saŭ masa Altar8l8ĭ. D8пe aчeasta a dat ordin înkъ la treĭ boeraшĭ d'aĭ sъĭ, vъtaf8l de koпiĭ шĭ doĭ koпiĭ din kasъ a trage k8 sъgeata. 8nde a kъz8t sъgeata vъtaf8l8ĭ de koпiĭ, akolo s'a fъk8t пoarta; 8nde a kъz8t sъgeata 8n8ĭ koпil din kasъ, s'a fъk8t t8rn8l. Чel d'al doilea koпil a întrek8t пe Stefan шi ar fi kъz8t sъgeata пe 8n del8шel чe se kiamъ Sion чe este lъngъ monastire шi 8nde se vede o kol8mnъ de пiatrъ. Tot aчest a8tor raпorteazъ чe se ziчe a de oamenĭ, kъ aчel8ĭ koпil i s'a tъiat kaп8l din ordin8l Domn8l8ĭ, dar adaogъ kъ n8 se 8чie de este adevъrat.

Monastirea era 8na din чele maĭ fr8moase ale Moldoveĭ. L8ks8l чel maĭ rar. În 8ntr8l eĭ a8-

*

rȣl îneka desemnȣrile чele maĭ delikate. Era ko-пeritъ kȣ пlȣmb, este o legendъ чe se raпortъ la aчeastъ monastire. Se ziчe kъ Stefan lъsase monastiriĭ arkȣl lȣĭ шi ȣn пaxar чe îl însoчiserъ în resboae. Ȣn ark kolosal чe se trъgea kȣ vъrtejȣ̆; kȣпa era de iasпis, (matostat) în kiпȣl marmȣriĭ albъ. Sȣb Kantemir, nisчe Kazaчĭ, Пoloni, шi Joimirĭ Moldovenĭ aȣ̆ lȣat aчel ark nȣmaĭ; kȣпa a remas пъпъ la a treia Domnie a lȣĭ M. Rakoviцъ kъnd ȣn kъlȣgъr Misail Kisъliцъ, la o masъ kȣ amiчĭ, voind sъ se fъleaskъ шi bînd kȣ aчeastъ kȣпъ a sпart'o într'ȣn akчes de esaltaцie.

Iatъ o пarte din legenda în versȣrĭ fъkȣtъ în ȣrmъ.

Kupa luĭ Stefan cel mare.

. . . .

. . . .

Serviĭ vъrs într'ъnsa dȣlчea tъmъioasъ,
Orĭ-чe oasпe 'nkinъ пentrȣ o frȣmoasъ.
Kъnd la чel din ȣrmъ rъndȣl 'ĭ-a sosit,
Misail ia kȣпa шĭ-ast-fel a vorbit;
„Ȣnde este timпȣl чel de vitejie,
„Timпȣl de marĭ faпte! Vaĭ n'o sъ maĭ vie?
„A kъzȣt Moldova, kъчĭ orĭ-чe Romъnĭ
„Se romesk la gъndȣl a maĭ fi stъпъnĭ.
„Eĭ îmbrakъ manta de înцelenчȣne,
„Dar ka sъ-шĭ askȣnzъ trista slъbiчȣne.
„Dar înцelenчȣnea fъr'a kȣteza,
„E ka kȣtezarea fъr'a kȣgeta.

„Kъnd vedem sfioasъ пatria romъnъ,
„Ne'adзчem aminte vorba чea bъtrъnъ:
„Чel чe-ĭ maĭ aпroaпe de mormъntзl sъŭ,
„La ideia morцiĭ tremзrъ maĭ rъŭ!
„Stefan nзmaĭ este; însъ o sъ vie
„Alцĭ Stefanĭ kз viaцъ шi kз bъrbъцie;
„Daka timпзl d'astъzĭ ne aпasъ greŭ,
„Viitorзl este al lзĭ Dзmnezeŭ.
„Însъ пъn' sъ vie lanцзl sъ ne rзпъ
„Nз va mai bea nimenĭ din aчeastъ kзпъ.
„Kъnd зn sзflet mare se va arъta,
„Xъrbзrile kзпiĭ le va adзna."
Ziчĕ-arзnkъ kзпa шi o sпarge 'n treĭ....
Nimenĭ n'a strъns înkъ xъrbзrile eĭ.

D. B.

PARTEA II.

Aktȣl de omagiȣ̆ че Stefan fъкȣse regelȣĭ Kazimir, kъzȣ a doa-zi че se înkeie. Nimenĭ nȣmaĭ vorbi. Kazimir avȣsese nevoe de dъnsȣl nȣmaĭ ka sъ aibъ kȣ че sъ se rekomande la vanitatea dieteĭ Полоne. Matias Korvin mȣrise în anȣl 1490 шi remъsese rege în lokȣĭ Vladislav II regele Boxemeĭ. Kazimir mȣri în anȣl 1492 în vъrstъ de 64 de anĭ, dȣпе o domnie de 45 de anĭ. Albert fȣse ales rege. Îndatъ dȣпе alegerea ачестȣia venirъ soli de la Veneцienĭ шi de la Baiazed II, feliчitъndȣ'l de Domnie. Veneцienii îĭ пропȣneaȣ̆ se rъdiчe armele kontra Tȣrчilor. Soliĭ Tȣrчesчĭ adȣserъ darȣrĭ noȣlȣĭ rege, шi îĭ пропȣserъ a цine пачеa чea veke че цinȣ шi Kazimir. Albert se afla într'o пoziцie în kare nȣ sчia че se xotъraskъ. Пe de o пarte пачеa kȣ Tȣrчiĭ mъgȣlea interesele sale, din kare чel maĭ mare era liberarea ȣnkiȣlȣĭ sъȣ̆ înkis în Varna. Пe de alta simцea trebȣinцa de a înkonjȣra de glorie nȣmele пatriĭ шi al sъȣ̆ nekȣnoskȣt înkъ. Ȣngȣriĭ пe de altъ пarte îl îndemnaȣ̆ sъ deklare resboiȣ̆ Tȣrчilor. El înkeia kȣ Tȣrчiĭ ȣn traktat de пaче пentrȣ treĭ anĭ[1]).

---

[1]) Xronika Mold.

Îĭ trebȣia însъ laȣrĭ, шi aчestĭ laȣrĭ gъsi kъ ar fi maĭ lesne sъ-ĭ smȣlgъ din koroana Moldo. чeĭ de kъt din aчeia a Tȣrчiĭ kare era maĭ tare,

1497.

Moldova sȣb Stefan чel mare avȣ zilele eĭ de feriчire шi de neferiчire. Fȣse ȣn timп kъnd nȣmele sъȣ̆ aпъrȣ ka o stea пe orizontele Eȣroпiĭ, aчeastъ stea desпъrȣ îndatъ; dar ka sъ reaпare mȣlt maĭ strъlȣчitoare. Moldova nȣ kъzȣse înkъ. Ȣn пoпor пlin de viaцъ moare anevoie. Niчĭ odatъ aчeastъ цarъ nȣ streiȣчi maĭ mъndrȣ de kъt în bъtъlie kȣ Albert, regele Пoloniei. Aчeastъ birȣinцъ fȣse o desminцire datъ de Moldova trȣfieĭ Пolone kъ Moldova era vasala eĭ; fȣse o teribilъ resbȣnare a lȣĭ Stefan înпotriva Пoloniei пentrȣ ȣmilinцa чe îĭ fъkȣse regele Kazimir silindȣ-l a'ĭ faчe aчel omagiȣ ridikol dela Kalomea. Moldova se aпroпiea de eпoka kъnd trebȣia se intre în stare de atъrnare. Înainte de a mȣri, Dȣmnezeȣ̆ îĭ пъstra o zi de strъlȣчire estraordinarъ. Aчea zi fȣse bъtъlia din kodrȣ Kosminȣlȣĭ. Kъnd Moldova kъzȣ. avȣ чel пȣцin feriчirea a ziчe: „am trъit!„ Moldova nȣ a fost sȣпȣsъ пrin arme. Mȣlt timп aчeasta a fost o konsolaцie пentrȣ Romъnĭ. Noĭ ziчem kъ neferiчirea чea maĭ mare a Moldovei este tokmaĭ пentrȣ kъ nȣ a fost învinsъ пrin arme шi kъ s'a sȣпȣsȣ de bȣnъ voie. A se lȣпta шi a kъdea, este o dovadъ kъ ȣn пoпor are înkъ viaцъ; a se sȣпȣne de bȣnъ voie, este o dovadъ kъ ȣn пoпor este mort înainte d'a пrimi lovitȣra

morцiĭ, rob înainte d'a kъdea în robie. Sъ nȣ ni se vorbeaskъ de înцeleпчiȣnea пolitikъ; kъ înkinarea Moldoveĭ 'ĭ-a asigȣrat libertatea eĭ. A se da rob ka sъ skaпe de robie, este a mȣri ka sъ skaпe de moarte. Ȣn skriitor latin vorbeшчe de ȣn ostaш kare se sinȣчise ka sъ nȣ fie silit a kombate, шi a se пȣпe în пoziцie de a пerde viaцa. Astfel fȣse înцeleпчiȣnea пolitikъ a чelor чe înkinarъ цъrile, ka sъ le skaпe demnitatea.

Albert avea inima пentrȣ gloria armelor dar nȣ avea пȣterea minцiĭ ka se o kъrmȣiaskъ.

El nȣ avea înkredere în Stefan чel mare. Gloria kȣ kare nȣmele eroȣlȣĭ Romъn era înkonjȣrat, îl fъчea sъ kreazъ kъ daka el va învinge пe Stefan, toatъ strelȣчirea fartelor trekȣte ale aчestȣĭ bъrbat va veni пe frȣntea sa. Kъtre aчestea Albert voia sъ пȣe Domn în Moldova, în lokȣl lȣĭ Stefan пe fratele sъȣ Sigismȣnd[1]) ka de aiчĭ maĭ lesne sъ пoatъ deskide împotriva Tȣrчilor resboaele kȣ kare el se lъȣda. Se vorbea пe atȣnчĭ kъ Kalimax Florentin чe mȣrise de kȣrъnd шi kare era omȣl în kare Albert avea o kredinцъ oarbъ, ar fi konsiliat пe aчest rege, sъ fakъ resboae, ka sъ le пiarzъ шi пrin aчest mijlok, se fъrame kъpeteniile armateĭ Пolone, oamenĭ trȣfaшĭ шi пesȣпȣшĭ[2]). Aчeastъ vorbъ a kъtat sъ se zikъ пegreшit dȣпъ пerderea bъtъliĭ de Пolonĭ.

Albert se înцelesese în sekret kȣ fratesъȣ Aleksandrȣ Kneazȣl Litȣaniĭ шi kȣ Ion Tefieniȣ

[1]) Kȣreȣ.
[2]) Kȣreȣ.

ministrȣl Пrȣsienilor шi Kondra Kneazȣl Mazovii шi kȣ frate-sъȣ̆ Sigismȣnd пe kare voia sъ-l fakъ Domn în Moldova. Sпre a koпrinde пrin arme цara lȣĭ Stefan чel mare, eĭ aȣ̆ dat ordine în sekret latoatъ armata Пolonъ шi Пrȣsianъ, la armata Пomeraniĭ шi Sloпkiĭ, ka în lȣna lȣĭ Maiȣ̆ 1497 sъ se afle adȣnaцĭ kȣ toцiĭ la Liov. Eĭ strъnserъ asemenea mȣlцime de ostaшĭ merчenarĭ. Dȣпe aчeasta Albert ȣo. lȣĭ Stefan чel mare kъ se va rъdika kȣ o marel[1]armatъ împotriva Tȣrчilor; îl îndemnъ шi пe пȣȣl ka пe ȣn пrinчiпe krestin шi vekiȣ̆ aliat al Пoloniĭ, sъ ia пarte la resboiȣl aчesta, пromitъndȣ'ĭ a-ĭ întoarчe vekile чetъцĭ ale Moldoveĭ Akermanȣl шi Kilia чe eraȣ̆ akȣm sȣb пȣterea Tȣrчilor. Albert a пlekat îndatъ kȣ armata чe strъnsese la Пremisla ȣnde astenta шi чeĭ-altъ пarte de ostirĭ. În aчest oraш venirъ dȣпe rege, Kreslav Dekȣrestvak kanчelarȣl шi Eпiskoпȣl de la Kiev, trimiшĭ de Friderik kardinalȣl, ka пrin konsiliĭ înцelente sъ kaȣte a'l întoarчe de la пlanȣl чe avea sъ ataчe пe Domnȣl Moldoveĭ. Albert îĭ askȣltъ kȣ rъчealъ aпoĭ le rъsпȣnse kȣ disпreц: „Ziчeцĭ Eпiskoпȣlȣĭ sъ 'шĭ vazъ de чele sъnte шi se lase чele пolitiчe,“ adъogъnd kъ „de ar шȣi kъmaшa lȣĭ gъndȣrile sale, el ar arȣnka'o în fok“.

Aleksandrȣ Kneazȣl Litȣaniĭ rъndȣise în sekret kȣ frate-sъȣ̆ kȣm se meargъ kȣ ostirĭ din Litȣania în Moldova пe la Soroka. Пe altъ пarte aȣ̆ пȣrчes Litȣatiĭ, Smȣziĭ, Rȣшiĭ, Bolini шi Пeleaшiĭ. Ajȣngъnd la aпa Bȣxȣlȣĭ, fȣse întrebat de чeĭ maĭ marĭ kaпĭ aĭ armateĭ Litȣaniĭ, ȣnde îĭ dȣчe. Aleksandrȣ le-a resпȣns kъ este ȣn sekret шi kъ

пȣ se kȣvine sъ bъnȣiaskъ. Kъпitanii înkъ aȣ zis: „Fiind-kъ tȣ tъgъdȣesчĭ пoъ пlanȣl tъȣ, noĭ пȣ v'om merge maĭ deпarte, ші пȣ ne v'om bate„.

Atȣnчĭ Aleksandrȣ пorni lъngъ Albert пe Mareшalȣl sъȣ Stanislas Пetrovичĭ Kiska ші пe Kneazȣl Simeon Ivanovичĭ kȣ kъte-va miĭ de ostaшĭ aleшĭ.

Kъnd regele пorni sпre xotarele Moldoveĭ, i se fъkȣ mȣlцime de semne, dȣпe înkredinцarea ostaшilor Пolonĭ. Se ziчea kъ kalȣl lȣĭ Albert s'a fost înekat într'ȣn rîȣleц; kъnd eшise din Liov, boiĭ kare trъgeaȣ karele kȣ iarbъ, din kaȣza ȣnȣĭ mare vъnt, s'aȣ fost înkȣrkat ші rъsiпit înkъt nȣmaĭ пȣteaȣ ka sъ-ĭ strъngъ; kъ ȣn цъran, пȣцin nebȣn, strigase în gȣra mare: „Dȣчeцi-vъ la пeirea voastrъ, kъчĭ nȣ v'eцĭ maĭ veni înaпoĭ!“ Ȣn ostaш a fost trъsnit sȣb kort kȣ 12 kaĭ. Kъ ȣn пreot Пolon, în timпȣl litȣrgieĭ, a skъпat din mъnъ kȣminekъtȣra чe va sъ o dea ȣnor ostaшĭ, ші alte mȣlte lȣkrȣrĭ чe пoпorȣl le lȣase de semne rele ші пe kare regele le disпreцȣise.

Solii lȣĭ Albert trimiшĭ la Stefan se întȣrnarъ kȣ rъsпȣns kъ Domnȣl Moldoveĭ aȣzise kȣ bȣkȣrie desпre rъsboiȣl чe era a se faчe kontra Tȣrчilor, пromitъnd a lȣa mъsȣrĭ sпre îndestȣlarea armateĭ regale, ші kъ el însȣшĭ kȣ armata sa va veni la lȣпtъ, nȣmaĭ ші regele sъ пorneaskъ maĭ n'ainte în jos sпre Akerman ші Kilia.

Regele Ȣngariĭ de ші era frate kȣ Albert; dar пlanȣl aчestȣĭ din ȣrmъ d'a sȣпȣne Valaxia nȣ intra în interesele sale. Kъȣtъ dar a împedika lȣkrȣl; fъkȣ sъ se vesteaskъ пrin nisчe Ȣngȣrĭ

lѕĭ Stefan kъ regele Пolonії nѕ are de gъnd a se bate kѕ Тѕrчiĭ чi kѕ el, Stefan, шi voesчe a sѕпѕne Moldova, шi a пѕne în lokѕl lѕĭ Stefan пe Sigismѕnd fratele lѕĭ Albert. Atѕnчĭ Stefan înчeпѕ se чerчeteze lѕkrѕrile пrin oameni̇ kredinчioшĭ. Nѕ trekѕ mѕlt шi se aflъ пlanѕl lѕĭ Albert. Aчesta nѕ merse sпre Akerman шi Kilia, dѕпe kѕm sпera Stefan, чi se îndrепtъ în Пokѕtia. Stefan, vъzъnd kъ regele a lѕat aчeastъ kale kѕ totѕl oпѕsъ vorbelor sale dinainte, trimise solĭ la Albert пe Тъѕt Logofъtѕ шi пe Isak Visternikѕl sъ-l întrebe a resпѕnde daka vine kѕ ѕn skoп de amik saѕ̆ de neamik. Kъчĭ. daka în adevъr merge asѕпra Тѕrчilor пrekѕm 'ĭ-a zis maĭ înainte, kalee чea maĭ skѕrtъ era пrin altъ пarte. пe ѕnde se fъkѕse пreпaraцiĭ шi se adѕnase пrovizii̇ пentrѕ ostire, maĭ ales din цara de jos. Soliĭ se пresintarъ la Albert, darъ sokotealъ de solia lor. Regele îĭ пriimĭ kѕ bѕkѕrie шi le mѕlцѕmi пentrѕ darѕrile чe-ĭ trimisese Stefan чel mare. Albert se пrefъkѕ atъt de bine, înkъt пъtrѕnzъtorѕl om de stat Тъѕt nѕ înцelese nimik. Albert le mъrtѕri kъ împotriva Тѕrчilor merge; ka sъ dea шi maĭ mѕltъ tъrie înkredinцъrilor sale minчinoase, trimise шi din пarte'ĭ solĭ la Stefan Domnѕl Moldovei ka sъ-l înkredinцezе desпre sinчeritatea deklaraцiѕnelor sale. Soliĭ пlekarъ; dar Albert înaintъ kѕ armata kъtre Пokѕtia, ѕnde îшĭ avea gъndѕl sъѕ̆ xotъrъt dinainte. Aѕzind Stefan kъ regele a пlekat sпre Пokѕtia, fъrъ sъ цie sokotealъ niчĭ de resпѕnsѕl dat solilor sъĭ Moldoveni̇, niчĭ de resпѕnsѕl adѕs de soliĭ Пoloni̇, trimise din noѕ̆

пe Тъȣt шi пe Isak visternikȣl, kȣ alte darȣrĭ шi kȣ misia de a'ĭ vorbi maĭ kȣ хotъrъre шi maĭ semeц. Eĭ gъsirъ пe Albert la Kistre de чeĭ-altъ пarte. Îndatъ чe se пrezintarъ la dъnsȣl. îĭ ziserъ:

— Мъria-ta veĭ ȣчi din пartea Domnȣlȣĭ цъriĭ noastre, kъ daka viĭ kȣ oastea aчeasta împotriva noastrъ în adevъr, neavъnd niчĭ ȣn kȣvъnt, Stefan Domnȣl nostrȣ, este gata sъ te пriimeaskъ kȣm el a пriimit пe toцĭ aчeia kare aȣ̆ kȣtezat se vie kȣ arma împotriva lȣĭ шi a цъriĭ lȣĭ, astfel kъ tare veĭ avea a te kъi la ȣrmъ пe kȣm saȣ̆ kъit toцĭ kъцĭ aȣ̆ rъdikat arma asȣпrъ'ĭ шi kare eraȣ̆ maĭ tarĭ de kъt tine.

La asemenea пeasteпtatъ solie. Albert ȣitъnd kȣviinцa regalъ, пlin de mъnie, dete ordin sъ arȣnчe пe solĭ la înkisoare de ȣnde apoĭ îĭ skoase шi îĭ trimise în хeare la Liov fъrъ a maĭ asteпta sosirea ostirilor Litȣaniĭ шi Пrȣsiĭ, a intrat în Moldova kȣ rъпeziчiȣne, пrъdъnd, satele, шi пrigonind oamenii пe kale пъпъ la Sȣчeava.

Albert kredea, dȣпe zisele ȣnor boerĭ Moldovenĭ intriganцĭ, чe voiaȣ̆ a 'шĭ faчe dintr'ънsȣl ȣn пrotektor kontra lȣĭ Stefan, kъ цъriĭ Moldoveĭ i se ȣrъse kȣ aчest Domn чe de atъцea anĭ o цinea neînчetat în resboae, шi kъ îndatъ чe se va arъta în Moldova. toцĭ Moldoveni se vor пȣne a goni пe Domnȣl lor. Albert se amъgi. Aшa se amъgesk toцĭ aчeia чe amestekъ oпinia lor kȣ oпinia цъriĭ lor; o mъnъ de ambiцioшĭ пe kare demonȣl egoist al пȣtereĭ îĭ întъrъtъ neînчetat kъ пoate sъ aibъ aчeleaшĭ ambiцiȣnĭ ka o naцie! Ambiцia чelor dintъĭ este пъtimaшe, strimtъ. Ambi-

цia ȣnȣĭ пoпor este generoasъ, largъ. Пentrȣ aчeasta чeĭ чe kaȣtъ a se rъdika ła пȣtere пentrȣ пȣtere шi a lȣa nȣmele цъriĭ dreпt skarъ, de mȣlte orĭ se пrevъlesk înainte de a ajȣnge la skoпȣl lor.

Albert, sȣb zidȣrile Sȣчeveĭ чe o bъtȣ fъrъ de isbъndъ, asteпtъ în deшert ka цara sъ se rъdiчe în пotriva lȣĭ Stefan. Цara nȣ se rъdikъ. Цara nȣ se rъdikъ în пotriva Domnilor чe kȣmпъrъ dreпtȣl la tron, пrin mъrirea чe îĭ daȣ̆ kȣ sъngele шi viaцa lor.

Stefan dase Moldoveĭ пrea mȣltъ mъrire ka Moldova se voeaskъ akȣm a'ĭ пlъti mikшorъndȣ-l пe dъnsȣl. Ȣn Domn чe faчe gloria ȣnȣĭ пoпor este totd'aȣna iȣbit de пoпor. El iĭ iartъ toate erorile lȣĭ, kȣ kondiцie, sъ-l fakъ strъlȣчit. Kaȣza Domnilor vitejĭ este kaȣza пoпoarelor. Пoпoarele aflъ totd'aȣna în eĭ nisчe rъsbȣnъtorĭ aĭ lor. Пoпorȣl este пȣblikȣl чe admirъ пe mariĭ resboitorĭ. Rъdikъle пoпorȣl, шi eí nȣ vor maĭ gъsi de kъt geloшĭ. Ȣn пoпor nȣ este niчĭ odatъ gelos de ȣn Domn mare, kъчĭ el ȣчie kъ aчel Domn daka este mare, este kȣ mъrirea чe el пoпorȣl ia îmпrȣmȣtat. El admirъ în aчel Domn însȣшĭ пroпria sa mъrire.

Albert remase sȣb zidȣrile Sȣчeveĭ шi Stefan în frȣntea naцiȣneĭ sale.

Albert avea kȣ sine 80,000 de ostaшĭ, afъrъ de vre o 40,000 de oamenĭ adȣnъtȣrъ de tot felȣl чe ȣrmeazъ o armatъ în rъsboiȣ̆. Sȣчeava se asedie la 24 Seпtemvriȣ̆ dȣminekъ, шi marцĭ sпre searъ înчeпȣ atakȣl.

Lъkȣitorii Sȣчeaveĭ se aпъraȣ̆ kȣ bъrbъцie. Garnizona чetъцii Sȣчeaveĭ, în timпȣl aпъrъriĭ gъ-

ȣise ajȣtor în чetъцenĭ. Însȣшĭ femeile шi koпii se oferirъ sъ o ajȣte, la rezidirea rȣпtȣrilor fъkȣte în zidȣrĭ de giȣlelele пolonilor. În toate пorцile strikъчiȣnile fъkȣte de tȣnȣrĭ zioa, eraȣ reпarate kȣ пъmînt, kȣ skîndȣrĭ, kȣ пietre.

Stefan era atȣnчĭ kȣ ostirea la Roman. Akolo era lokȣl de întъlnire al ostirilor sale чe se strъngeaȣ nekontenit. Ȣngȣrĭ îĭ trimiserъ doъ miĭ de sъkȣĭ, sȣb komanda lȣĭ Birtak Domnȣ Ardealȣlȣĭ kȣskrȣ lȣĭ Stefan чel mare. Tȣrчiĭ înkъ îĭ daserъ ȣn ajȣtor. În Valaxia Domnea akȣm Radȣ чel mare. Aчest Domn Roman se grъbĭ a trimite lȣĭ Stefan o armatъ sъ aпere пatria komȣnъ. Ideia ȣneĭ naцiĭ Romъne esista atȣnчĭ în toate inimile marĭ.

Stefan a trimis ȣn korп de ostire sъ oпreaskъ пe Пolonĭ a treчe Пrȣtȣl пe la Чernъȣцĭ. *Ȣrekie* sпȣne kъ Stefan пrinzъnd atȣnчĭ шease Пolonĭ, пe treĭ 'ĭ-aȣ tъiat, iar пe чeĭ alцĭ treĭ iaȣ trimis Sȣltanȣlȣĭ Baiazed II în semn de mȣlцȣmire пentrȣ ajȣtorȣl чe îĭ dase.

Asedierea Sȣчeaveĭ ȣrma de treĭ sъпtъmînĭ. Пoloniĭ o bъteaȣ zioa шi noaпtea. Kȣ toate aчestea, чeĭ asediaцĭ, avînd пrovisiĭ шi fiind bine adeпostiцĭ de zidȣrĭ nȣ înчerkaȣ marĭ пerderĭ. Пoloniĭ din пotrivъ, esпȣшĭ la fokȣl, sъgeцile, пietrile asediaцilor, пe de altъ пarte, liпsiцĭ de пroviziĭ, sȣfereaȣ шi пerdeaȣ mȣlцime de oamenĭ.

Пoloniĭ чe se dȣчeaȣ пrin цinȣtȣrile veчine sъ kaȣte пrъzĭ, întîmпinaцĭ de ostirile lȣĭ Stefan пrin lokȣrĭ nekȣnoskȣte, eraȣ tъiaцĭ шi robiцĭ. Чeĭ maĭ mȣlцĭ nȣ se maĭ întorчeaȣ. Aчea-

stъ stare de lȣkrȣrĭ, nemȣlцȣmi armata Пolonъ kare de la înчепȣt пrimise kȣ *neплъчere* щirea kъ aȣ sъ se batъ kȣ Romînii kȣ kare se dedeserъ de mȣlt timп a kombate alъtȣrĭ ka niшчe fraцĭ împotriva пъgînilor. Ostirea înчепȣ se шȣrmȣre serios kontra regelȣĭ Albert.

Aчest din ȣrmъ aȣzind kiar kȣ ȣrekile sale mȣlцimea ostaшilor blestemъndȣ-l, se temȣ ka sъ nȣ se revolte шi sъ-l пъrъseaskъ; ast-fel se rȣgъ de solii fratelȣĭ sъȣ regelȣĭ Ȣngȣrii, чe veniserъ akolo, sъ mijloчeaskъ пe lъngъ Stefan ka sъ se îmпaчe. Birtos kaпȣl ostireĭ Ȣngȣresчĭ, în ȣrma чererii lȣĭ Albert de înпъkъчiuпe îĭ fъkȣ щire kъ va veni el însȣшĭ la dînsȣl sъ trateze de пaчe. Birtos rȣgъ пe Stefan чel mare sъ se îndȣпleчe la пaчe kȣ regele Пolonieĭ.

Soliĭ trimiшĭ de Vladislav regele Ȣngarii la regele Пolonieĭ, înчeпȣrъ konferinцele de пaчe; însъ nȣ пȣtȣrъ ajȣnge la înцelegere. Albert avea пretenцiĭ marĭ, Vladislav voia kȣ orĭ чe пreц a se înkeia пaчea maĭ kȣrînd, de temere ka Stefan чel mare sъ nȣ înkine Moldova Tȣrчilor. Traktatȣl de пaчe se amъnъ; dar se xotъrî ka regele Пolonieĭ sъ пleчe în datъ din Moldova întorkîndȣ-se tot пe kalea пe ȣnde venise шi пe ȣnde intrase în Moldova. Albert, skrise în datъ frateȣъȣ Aleksandrȣ пrinчiпele Litȣanii, чe era înkъ la Vraslav, sъ nȣ se miшчe de akolo kȣ armata Litȣanъ. Se strigъ tot d'odatъ în toatъ tabъra Пolonъ kъ s'a fъkȣt пaчe între Albert шi între Stefan.

Atȣnчĭ пlekъ armata, lъsînd чetatea Sȣчeava пe kare nȣ o пȣtȣ lȣa.

La 19 Oktomvrie fȣsese zioa плекърiĭ.

Dar Albert, de ши se învoise a se întȣrna în Пolonia tot пe kalea пe ȣnde venise în Sȣчeava ши пrin пȣntȣl пrin kare întrase în Moldova, плекъ însъ пe altъ kale ши sпre alt пȣnt чe era maĭ de dreпt în цara sa, ши пe ȣnde satele nȣ eraȣ̆ strikate înkъ, ka sъ пoatъ afla пrovizii de gȣrъ maĭ kȣ înlesnire.

Nȣ nȣmaĭ atъt, în retragerea armateĭ, Albert nȣ lȣъ niчĭ o disпoziцie sпre a se oпri ostaшiĭ de a trata rъȣ̆ пe sъtenĭ. Eĭ se пȣserъ sъ пrade satele, sъ insȣlte femeile, Stefan чel mare aȣzi desпre aчeastъ пȣrtare a ostirilor Пolone ши desпre kalea чe lȣase Albert, înпotriva legъtȣrilor чe fъkȣse solemnel чel din ȣrmъ înaintea solilor Ȣngȣrĭ ши Domnȣlȣĭ Transilvanieĭ. Trimise îndatъ solĭ dȣпe Albert, amintîndȣ-ĭ kъ trebȣia sъ se întorkъ пe kalea пe ȣnde venise ши sъ lase kalea чe aпȣkase. Albert nȣ a dat askȣltare aчestiĭ invitaцiĭ dreпte, ba înkъ rъsпȣnse solilor kȣ desпreц пentrȣ Domnȣl lor, nȣmindȣ-l *пerfid*.

Ostaшiĭ Пolonĭ mergea în пerîndȣialъ abъtîndȣse пrin sate ши strikînd. Цъranii, vъzîndȣse trataцĭ atъta de rъȣ̆, se armarъ ka sъ se aпere, lъsarъ satele, ши lȣînd vitele ши familiile, se retraserъ în пъdȣrile mȣnцilor, de ȣnde înчeпȣrъ a se aпъra înпotriva Пolonilor.

A пatra staцie a Пolonilor fȣse la kodrȣ Kosminȣlȣĭ.

Aiчĭ este o strimtoare neregȣlatъ пrintre doъ rîndȣrĭ de dealȣrĭ marĭ, ȣmbrite de mȣgȣrĭ ши de stъnчĭ чe se rъdikъ din sпatele dealȣrilor. Dealȣ-

rile toate ші stъnчile nînъ în vîrfѕrĭ eraѕ̆ konerite de пъdѕrĭ vergine, sъlbateчe, ші întѕnekoase din kaѕza ѕmbrelor stъnчilor ші desimea ші înъlцimea arborilor gigantiчĭ. Akolo era lokaшѕl ѕrsѕlѕĭ чelѕĭ maĭ fioros, kъnrioareĭ чeĭ maĭ timide, чerbѕlѕĭ чelѕĭ maĭ sneriat, kъчĭ aчeste vite nѕ vъzѕserъ înkъ omѕl. Zimbrѕl a kъrѕĭ viцъ s'a stins în Moldova, atѕnчĭ trъia înkъ ші lokѕia aчeste lokѕrĭ sъlbateчe. Albert dete ordin sъ intre ostirea în aчeestъ strimtoare, ne o kale чe шernѕia ne koastele mѕnцilor, kъnd koborîndѕse, kъnd ѕrkъndѕse de la înъlцimĭ konsiderabile, ѕnde nerikolѕl nъrea kъ шeade rîzînd ne marginea nrъnъstiĭ ші asteantъ ne neînцelenцiĭ trekъtorĭ. Întъiѕ̆ intrarъ karele kѕ bagaje, amѕniцiĭ, nrovizіĭ; regele n'a intrat în aчeeastъ strimtoare dekъt adoa zi[1]) însoцit nѕmaĭ de kѕrtea sa. În ѕrma lѕĭ, întrъ armata kѕ kъnitaniĭ eĭ, fъrъ arme, fъrъ regѕlъ, golĭ ka la kasele lor.[2]) Dѕnъ aчestia veneaѕ̆ Leцegiĭ saѕ̆ merчenariĭ; tѕnѕrile veneaѕ̆ în mijlok, în notriva a orĭ чe rъndѕielĭ.[3])

Karele ajѕnserъ ne la mijlokѕl kodrѕlѕĭ. Ostaшiĭ kъlъtoreaѕ̆ ші kъntaѕ̆ saѕ̆ sѕnaѕ̆ în flѕere, în frѕnze; alцiĭ se gъndeaѕ̆ la nlъчerea d'a se întoarчe în sînѕl familieĭ. Inimile lor întreчeaѕ̆ naшiĭ lor ші sbѕraѕ̆ în natrie. Mѕlцĭ rъmъseserъ în Moldova morцĭ: familiile lor nѕ maĭ nѕtea sъ-ĭ vazъ. Feriчe ostasѕl чe dѕne o kamnanie, se în-

[1]) Kromer.
[2]) Kromer. Xron. Mold. Miron,
[3]) Belski

tsrnъ în sînsl familieĭ sale! kъte lskrsrĭ ns are sъ spsie! kъte fapte viteze ns are sъ povesteaskъ! el este sn învъцat geograf, este sn eroŭ. Toцĭ îl askslъ ks respekt шi ks mirare; toцĭ okiĭ lsminъ nsmaĭ pentrs dînssl, toate gsrile fak nsmaĭ lasdele lsĭ. Napoleon ns a fost maĭ admirat în Franчia de kъt чel din srmъ din grenadiriĭ sъĭ kъnd se întorчea în satsl sъŭ. Sn mare kъpitan aflъ în цara sa, în mijlokslŭ triamfslsĭ шi sъrbъtorilor, pisma; sn soldat în satsl sъŭ aflъ nsmaĭ simpatiĭ. Pisma este smbra glorieĭ. Pisma ns aflъ adъpost la smbra modestieĭ. Ea se xrъnesчe ks raze de glorie.

Pe kъnd ostaшiĭ treчeaŭ prin aчeste strimtorĭ avînd ssb piчioare prъpъstiĭ. asspra kapslsĭ zidsrĭ de granit чe se înъlцaŭ шi sпъrgeaŭ noriĭ, aszirъ de odatъ nisчe strigъte nenumъrate шi psterniчe în sînsl msnцilor шi în smbra pъdsrilor. Din ambele pъrцĭ ale dealsrilor, din sînsl pъdsrilor, eшi o чeaцъ; din aчeastъ чeaцъ o ploaie de sъgeцĭ, apoĭ trъsnete de sъneцe, flakъrĭ, Gloanцe, se aszirъ strigъte tsrbate. Ostaшiĭ Polonĭ kad rъniцĭ saŭ morцĭ; lokul se akoperъ de sъnge. Чeaцa se îndeasъ, ia o formъ. formъ de цъranĭ, ks arme; se arsnkъ asspra Polonilor ks strigъtele; „*suide*! *suide*![1]) taie, înpsng, omoarъ, despoie, dejsgъ boiĭ de la karele ks bagaцe. Karele astspъ kalea, formeazъ barikade. Armata Polonъ se aflъ atsnчĭ într'sn Iad. Цъraniĭ se retrag, dispar ka nisчe geniurĭ fantastiчe. Atsnчĭ

[1]) Belski

o mie de trъsnete din toate пъrцile mȣnцilor пlesnesk d'odatъ: o mie de trъsnete пe o mie de tonȣrĭ diverse. Nȣ este sȣnetȣl tȣnȣlȣĭ, niчĭ al seпeцelor. Aчeste sȣnete sînt пe kȣnoskȣte ostaшilor. Sînt nisчe trъsnete înfiorъtoare, teribile, чe nȣ te lasъ niчĭ sъ aȣzĭ, пiчĭ sъ sȣrzesчĭ. Sînt miĭ de koпачĭ bъtrînĭ ka veakȣrile, groшĭ ka пiskȣrile, чe kreskȣцĭ în koastele чele dreпte a le mȣцilor, tъĭaцĭ шi aцinaцĭ пe rъdъчinĭ шi legaцĭ kȣ fȣniĭ, al kъrora kъпъtȣĭ se aflъ în mъnile цaranilor Moldovenĭ, aпoĭ miшkaцĭ din lokȣl lor, se rъstoarnъ, fъkъnd ȣmbrъ, kad lovesk în stъnчĭ, în krъngȣrĭ, dъrîmъ bolovaniĭ чe îĭ lovesk, se restogolesk împreȣnъ; bolovaniĭ merg maĭ reпede, ȣчig, strivesk grъmezi de leшĭ, koпачĭ vin dȣпe eĭ kȣ ramȣrĭ шi krъчĭ шi akoпerъ îneakъ lokȣl, oпresчe sъ fȣgъ пe ostaшiĭ чe vor sъ skaпe de moarte, îĭ цin în lok, пъnъ alцĭ bolovanĭ alцĭ koпачĭ, чe rîȣrъ nekontenit, vin sъ-ĭ sfъrшaskъ. Aerȣl se întȣnekъ; soarele disпare înainte de seara. Frȣnzele galbene ale koпачilor чe kad, пȣlberea чe ȣrmeazъ bolovaniĭ, fak noaпtea. Aчestъ sdrobire se întinde пe toatъ kalea aчestȣĭ kodrȣ. Aчeastъ lȣпtъ, saȣ maĭ bine aчeastъ ȣчidere, aчeastъ agonie, цinȣ mȣlt. Nȣ era nȣmaĭ omȣl: natȣra însȣшĭ intrase în lȣпtъ

Пrъпastia era пlinъ de kadavere de kaĭ, de boĭ, de oameni, frînte, amestekate împreȣnъ, kъt nȣ se maĭ kȣnosчea forma. Пeste aчeastъ karne, пisatъ, sdrobitъ, kȣ пetre, amestekatъ kȣ fъrъmъtȣrĭ de kare, de kъrȣцe, de arme, de vestminte, rîȣra sъngele aпoĭ înkega шi пe чel înkegat îndatъ ve-

nea altȣl kald, ши nekontenit. Aчeste strigъte, aчeste trъsnete, aveaȣ resȣnet în mȣнцi. Mȣнцiĭ resȣnaȣ, mȣнцiĭ se kȣtremȣraȣ. Чerȣl se învelea kȣ întȣnerek. Vȣltȣriĭ sбȣrarъ kronkъnind denarte de aчest lok. Fearele sъlbatiчe se askȣnserъ în fȣndȣl smъrkȣrilor. Nimenĭ nȣ se miшka, nȣ пȣtea niчĭ sъ înainteze niчĭ sъ se întȣrne: moartea era пretȣtindenĭ. Mȣлцĭ ostaшĭ kȣ niчioarele, kȣ мъnile, kȣ braцele sdrobite, aлцĭ kȣ пentȣrile desпikate, gemeaȣ în agonia morцiĭ. Snektakol înспъimîntъtor чe rekiamъ dъrъmъrile mȣнцilor de kȣtremȣre пeste oamenĭ! noanте teribilъ din kare ese moartea! ши niчĭ o skъпare!

A doa-zi la 27 Oktombriȣ Stefan чel mare, kȣ o mare armatъ de romъnĭ kъlъrĭ, пedestri ши 2000 de Tȣrчĭ, kъzȣ ka ȣn trъsnet la gȣra strimtoriĭ.

Mъчelъria aчeasta цinȣ mȣlt, dar în sfъrшit konaчiĭ sъ sfъrшirъ, bolovaniĭ se sfъrшirъ. Пolonuiĭ se îmnȣцinarъ. Kъцĭ rъmaserъ înkъ, se desmetiчirъ, пenȣtînd fȣgi înainte, stъtȣrъ în lȣnтъ. Lȣnтъ desпeratъ. Stefan era lъnчed. Sȣferea de nodagrъ ши îl пȣrta пe ȣn пat. Dar onoarea armelor, libertatea пatriĭ, îĭ deterъ пȣterĭ.1) îl пȣserъ пe kal. Bolnav ши bъtrîn, sȣfletȣl sъȣ rъmъsese sъnъtos ши tînъr. Sпiritȣl sпrijini lȣtȣl пenȣtinчios, îĭ dete пȣtere. Stefan se пȣrtъ ka în aniĭ tinereцiĭ sale.

O Romъnĭ! frȣmoase timпȣrĭ eraȣ aчelea! kъtaцĭ a faчe ka strъbȣniĭ vostri, saȣ înчetaцĭ de a

1) Belski.

afla mъrege чele чe eĭ aŭ fъkst! Kъnd skriŭ чeia чe aŭ fost чeĭ vekĭ, ші îmĭ adsk aminte чe sîntem noĭ, roшeaџa mi se srkъ în faџъ! ns era destsl neferiчirea Romъnieĭ, ші trebsia oare sъ ssfere пe lъngъ relele чe o anasъ ші rsшinea! Dar oare roшesk toџĭ Romъniĭ de a fi obiektsl batjoksriĭ naџisnelor?. ar fi înkъ sn bine kъчĭ a roшi este sn semn kъ ne ksnoasчem smilinџa noastrъ ші voim a ne îndrenta. Trebsie jertfe libertъџiĭ, mъririĭ, naџionalitъџiĭ.

Jertfe de viaџъ. Legea чe regsleazъ lsmea este ssblimъ, este aшezatъ пe sakrifiчe ka o narte de lsme sъ fie feriчe, trebsie ka чeĭ altъ sъ se sakrifiчe. Чeĭ чe se sakrifikъ пentrs ka чeĭ alџĭ sъ fie feriчiџĭ, aчeia sînt чeĭ maĭ feriчiџĭ, aчeia sînt fiĭ lsĭ Dsmnezeŭ. Fisl lsĭ Dsmnezeŭ a msrit пentrs oamenĭ. Aчest sakrifiŭ 'ĭ-a meritat aчest nsme, aчest sakriчiŭ fsse singsrsl ranort чe esista între чer ші între Krist; dar aчeasta era mslt, era tot.

Aчest sakrifiŭ a fъkst пe Krist atъta de mare. Aчest sakrifiчiŭ a fъkst sъ trъiaskъ atъџea martiri.

La noĭ astъ-zĭ sakrifiчele sînt nsmaĭ în vorbele ші în skrisele oamenilor! ns este destsl, ns este nimik: ele kastъ sъ fie în fante. Orĭ чine noate sъ fie sn eroŭ, sn martir, nrin vorbe, nrin skrise. Ші aчeĭ чe vorbesk ші skriŭ maĭ mslt de sakrifiчe, aчeia de mslte orĭ sînt чeĭ maĭ пsџin xotъrîџĭ sъ le fakъ! feriџivъ de чeĭ чe vъ vorbesk ші vъ skriŭ tot d'asna de virtsџĭ marĭ ші kare ns le nsn în nraktikъ! Aчeia sînt fariseiĭ

че перd пацiile. Trebкie afaчe, апоĭ ajкdeka. Шi nimenĭ пк faчe nimik! ачеĭ че vorbesk, че skriŭ, îшĭ шkimbъ kredinцele пе toatъ zioa, astъzĭ кniĭ апъгъ libertatea, мъnъ o lovesk!

Ordinea пк se пкtк пкne în ostirea пolonilor. Копачiĭ îнчепкгъ din пок sъ kazъ пе dînшiĭ În ачеаstъ lкntъ teribilъ че în kodrк devenea шi maĭ înспъĭмîntъtoare, пкmaĭ eraŭ пiчĭ generalĭ, пiчĭ kolonelĭ, пiчĭ kъпitanĭ, niminĭ kare sъ komande, nimenĭ kare sъ askкlte. Kъtre ачеаsta o парte din ostirea че intrъ în кrmъ în kodrк пкtк sъ se întкrne la tabъra пolonъ кnde se maĭ aflaŭ шi alцiĭ. Dar Stefan шi akolo trimise кп korп de ostire ka sъ-ĭ atache. Поloniĭ перdкгъ toatъ sпeranцa de viaцъ. Nкmaĭ la чеr astentaŭ skъпare. Кniĭ striga пкmele ikoaneĭ maiчiĭ Domnкlкĭ че era la Честixov sъ le vie în ajкtor; alцiĭ strigaŭ sъnta krкче; alцiĭ пromiteaŭ la morмîntкl Sf. Iakov darкri[1]). Moldoveniĭ kъzкrъ kк fкrie asкпra lor шi îĭ tъiaк. Din feriчire, regele, temîndк-se de пeirea taberiĭ, le trimisese în ajкtor кп korп de ostaшĭ regкlaцĭ шi bine disчiпlinaцĭ din garda sa kъlъreaцъ. Ачеstia eшirъ din пъdкrĭ kк sъbiile trase. Sкпъnd din trкmbiцe пе kaĭ marĭ, aŭ îнчепкt lкnta kк korпкl trimis de Stefan.

Atкпчĭ, Stefan lкînd шtire desпre ачеаsta, veni el însкшĭ la tabъrъ кк garda sa шi îнчепк o bъtaie krъпчепъ. Dкпе o orъ de lкntъ, Поloniĭ se rкпserъ шi darъ fкga în пегъndкialъ kare în kotro пкtea sъ fкgъ de sabia Moldovenilor, in-

[1]) Nikкlчea Kostin.

trînd прin пъdȣrĭ шi de akolo ръtъчind пънъ че пȣtȣrъ ajȣnge la regele kare abia пȣtȣse sъ skaпe din strimпtoare la satȣl Kosminȣ.

Mȣlцĭ rȣшĭ шi пolonii aȣ пerit шi mȣlцĭ înkъ aȣ kъzȣt robĭ.

Moldovenii ȣчideaȣ пe toцĭ robii lor, пentrȣ kare istoria le faчe mȣstrъri amarĭ. Tȣrчii, kȣ gîndȣl kъ aчestĭ robĭ se vor reskȣmпъra, îĭ пъstraȣ viĭ. Kъzȣserъ din чeĭ de frȣnte, Nikolaĭ Grabeade Teчenskiĭ Voevodȣl цъrii rȣsesчĭ, шi Gavriil al doelea Teчenski din Maraviц шi Aventiȣ Xierbod; doĭ fraцĭ Grotov; Xȣmiцkiĭ Mȣrdelio шi alцiĭ. Din чeĭ robiцĭ maĭ de frȣnte eraȣ: Tȣчinski; Svignev, Пodkomor; Broxoцki; Gargoviцki etc. Пe ȣniĭ din Пolonĭ iaȣ spъnzȣrat Moldovenii пe kъte doĭ de пъr, kъчĭ eĭ пȣrtaȣ пъrȣl lȣng atȣnчĭ[1]).

Tȣrчiĭ aȣ пъstrat пe robĭ. Maĭ tъrziȣ eĭ s'aȣ rъskȣmпъrat.[2])

Regele asteпta la sat la Kosmin sъ vie toate fъrъmъtȣrile armateĭ sale. De aiчĭ пlekarъ astъ datъ în чea maĭ mare ordine, din kaȣzъ kъ Moldovenii îĭ ȣrmaȣ de aпroaпe sȣȣ le eшaȣ înainte din пъdȣrĭ шi îĭ loveaȣ. În timпȣl aчestor lovirĭ пarцiare, sosi щire kъ vin în ajȣtorȣl lor шase sȣte de Mazȣrĭ Пolonĭ trimiшĭ regelȣĭ de kъtre Пrinчiпele Kondrii kȣ ȣn kolonel; însъ eĭ aпȣkaserъ altъ kale.

La aчeastъ щire Stefan trimise îndatъ пe

---

[1]) Ȣrekie.

[2]) Mexovie kart. IV. Kromer.

Boldsr Xatmanвl kв 3000 de Moldovenĭ înaintea aчestor Mazвrĭ пe kare ia întîmпinat la Xenџestĭ dinkolo de Пrвt maĭ în jos de Чernъвџĭ вnde este okolвl sъпat. Dвпъ o krъnчenъ lovire maĭ toџĭ aчestĭ Mazвrĭ aв kъzвt în bъtae dвпъ o lвптъ demnъ de vekiĭ eroĭ aĭ antikitъџiĭ.

Dвпъ aчeastъ viktorie Stefan a lвat lвngвl Пrвtвlвĭ kв toatъ ostirea чe avea sвb mъпъ, ka sъ loveaskъ пe Пolonĭ la trekъtoare. Albert шezв treĭ zile la Пrвt, sвb arme; ostaшiĭ se rвпeaв sъ пrade пe delъtвrĭ; dar nв se maĭ întorчeaв, kъчĭ îĭ вчideaв Moldovenĭ. Akolo la Чernъвџĭ veni вчire regelвĭ kъ Stefan vine asвпrъ'ĭ kв toate ostirile sale. Albert nв kвtezъ sъ шeazъ la lвптъ. Ostaшiĭ se înspъimîntarъ. шi voirъ sъ fвgъ. Velkoпolenii maĭ ales пвserъ пe kaĭ bagagele[1]) voind se lase karele шi tot în вrmъ. Atвnчĭ regele fвse nevoit se meargъ în пersoanъ în mijlokвl ostaшilor ka sъ-ĭ înkredinџeze kъ nв era de kъt вn sgomot neadevъrat venirea lвĭ Stefan. El шi kв пĭ sъĭ вmblъ toatъ noaптea пrin tabъrъ пe la чeĭ marĭ, пъпъ se mъlчi sпaima.

A doa zi sosirъ maĭ mвlte miĭ de Litвanienĭ trimiшĭ de Alesandrв пrinчiпile Litвaniĭ.

Albert se вмплв debвkвrie la sosirea Litвanienelor.

Nв doarъ ka sъ reînчeaпъ rъsboiвl kontra lвĭ Stefan; dar ka se fie sigвr de skъпare. Ast-fel kъnd Litвanieniĭ îĭ чerвrъ voie sъ-ĭ lase se пrade џinвtвrile veчine, Albert refвzъ шi le zise se fie

[1]) Kromer

гъtiцї de пlekare, kъчї el fiind lъпчed, trebȣe sъ se întoarkъ în цara sa. La Пrȣt armata lȣї Stefan înkъ a atakat пe Пolonї. De aiчї Stefan 'ї-a ȣrmat пъпъ la Sniatin. Albert a ajȣns la Sniatin kȣ пȣцinъ ostire; maї mȣlt de jȣmъtate din чeia чe avȣsese kъzȣse în Moldova.

Albert mergînd în Krakovia, se пȣse пe пetreчerї, trъind în ospъцȣrї. beцiї, danцȣrї ka kъnd el fъkȣse vre o mare isbîndъ. Se ziчe kiar kъ într'o noaпte întorkъndȣse de la ȣn ospъц, beat, шi întîlnind treї oamenї kȣ kare s'a чertat пe stradъ, a ajȣns пъпъ la bъtaie, ȣnisnȣl din чeї treї l'ar fi шi rъnit kȣ sabia.

Sчirea desпre пerdera ostiriї Пolonъ în Moldova, întristъ toatъ naцiȣnia Пolonъ. Era ȣn doliȣ general. Aчest rъsboiȣ de la înчeпȣt nȣ fȣsese пlъkȣt Пolonilor. Eї ȣbiaȣ пe Stefan шi пe Moldovenї kȣ kare eraȣ de mȣlt timп în relaцiї de amiчie. Kъnd aȣzirъ kъ armata s'a fъrъmat în Moldova, în toatъ Пolonia nȣ se aȣzi dekъt vorba trъdare! am sпȣs maї n'ainte kȣm пoпorȣl Пolon atribȣia lȣї Kalimax пrofesorele regelȣї, aчeastъ esпediцie, kȣ gъndȣl ka sъ omoare пe toцї nobiliї чe nȣ пlъчea regelȣї.

Atъta imпresie fъkȣ Пolonilor пerderea aчesteї bъtъliї, kъ a fost rъmas vorba пoпoranъ în Пolonia kъ: *sȣb regele Albert s'a пerdȣt ostirea Пolonezilor.*

Stefan, mъngъiat în bъtrîneцele шi lъпчezia lȣї de aчeastъ învingere, se întȣrnъ în Sȣчeava ȣnde fȣsese пrimit kȣ triȣmf. Xronikariї noștri povestesk sъ se fi arъtat lȣї Stefan în timпȣl resbe-

lȣlȣĭ sъntȣl Dimitrȣ kъlare шi armat ka ȣn ostaш, lȣпtîndȣse în aer alъtȣrĭ kȣ Stefan împotriva inamiчilor. Aчeasta noĭ nȣ o sчim de a fost saŭ nȣ a fost шi niчĭ nȣ voim a vorbi de basne în istorie.

Stefan dete sчire tȣtȣlor kaпilor de ostire, kъlȣgъrilor, negȣцъtorĭ, boerĭ, boernaшĭ, sъ se adȣne la Хъrlъȣ în ziua de sъntȣl Nikolae, sъ se afle la o sъrbъtore naцionalъ. În aчea zi fъkîndȣse aчea reȣnire, Stefan le dete la toцĭ ȣn mare osпъц шi darȣrĭ пrovenite din resboaie împotriva streinilor. Konsiliind пe toцĭ sъ nȣ mȣlцȣmeaskъ lȣĭ пentrȣ isbъndъ, чi nȣmaĭ lȣĭ Dȣmnezeŭ.

Aчeastъ modestie era o пodoabъ frȣmoasъ пentrȣ eroȣl Moldoviĭ.

Aчeastъ memorabilъ sъrbъtoare din Хъrlъŭ dȣпe învingerea asȣпra Пolonilor, înчeпȣ kȣ чeremonia religioasъ.

Oraшȣl era пlin de deпȣtaцĭ din toate oraшele шi satele цъriĭ Moldoviĭ. Logofъtȣl al treilea dete sчire tȣtȣlor deпȣtaцilor adȣnaцĭ în Хъrlъŭ, boerilor kȣrцiĭ, kъпitanilor, пreoцilor kъ a doъ zi de dimineaцъ va înчeпe aчeastъ sъrbъtoare.

A doъ zi Stefan se învesmîntъ în kostȣmȣl sъŭ de пaradъ шi eшi în sala чea mare a kaselor Domnesчĭ ȣnde îl asteпtaŭ ministriĭ sъĭ. Aiчĭ se пȣse пe tron. Ministriĭ шi kъпitaniĭ чeĭ marĭ îl înkonjȣrъ. Kъnd se adȣnarъ toцĭ kaпiĭ шi se пreпarъ ordinȣl пaradeĭ, Domnȣl se skȣlъ шi eшi ȣrmat de toatъ kȣrtea, ka sъ meargъ la biserikъ. Se dȣse la biserikъ kȣ mare пomпъ, înaintea

Domnului mergea oamenii kurgii sale purtînd pe un vas de aur koroana domneaskъ, ші пе alte vase toate semnele Domniei. Чеї maї marї кънitanї din felюritele чete ale armateї, пurtaŭ stindardele чe пie kare чеatъ luase dela Пolonї în чеle din urmъ lupte. Dupe stindarde veneaŭ robii. Апоï Тurчï ші munteni чe se aflaserъ în luntъ. În urmъ veneaŭ kaiї domneşчї îmbrъkaцї în argint ші în aur, ші uniї ku zale, unul dupe altul, sub privegerea marelui Komis, чe vinea în urma lor kъlare пе kal domnesk. Domnul пе kalul съŭ de resboiŭ investmîntat ku mare luks, urma kortegiul, înkonjurat de boierii, de kъпitanï, de fii съї toцї kъlъrї пе kaї frumoшї din Bugeak.

La поarta biserichii mitropolitul ku doï episkoпï îl întъmpinarъ. Un preot ku evangelia апъru. Mitropolitul luъ Evangelia ші o presintъ Domnului kare o sъrutъ.

Intrînd în biserikъ, Stefan se puse în tronul Domnesk, ші toцї чеї maї bъtrînï luarъ lokurї în stranъ dupъ vъrstъ ші dupъ rang. Serviчiul era sъ fie o molitvъ pentru morцї.

Se împъrцirъ fъkliї de чеarъ albъ la toцї. Bel visterul, чel din tъiŭ luъ fъkliile rъnduite pentru mitropolitul, pentru Domn, pentru fii Domnului. Fъklia Domnului o цinea kъmъraшul чel mare; fъkliile fiilor, Domnului le цin konii din kasъ. Logofъtul de visterie împreunъ ku alцї *dieчї* împъrцї fъkliile la чеї alцї.

Kънd se pomenirъ *rъposaцiї în bъtaie*, klopotele în tot oraшul sunarъ. Sъneцele ші tunurile bubuirъ în aer.

De aiчĭ Domnȣl ȣrmat de kȣrtea sa шi de toцĭ deпȣtaцiĭ oraшelor. boeriĭ, kъпitaniĭ, kълȣgъriĭ, пoпorȣl, se îndreптъ sпre kasele domnesчĭ. Akolo o masъ mare asteпta пe Domn шi пe чeĭ marĭ aĭ цъriĭ, în sala пalatȣlȣĭ. O altъ masъ era în kȣrtea пalatȣlȣĭ, masъ ȣriaшъ, întinsъ пentrȣ oстaшĭ шi пentrȣ пoпor; alte mese eraȣ întinse пe пiaцъ.

Чeĭ чe шedeaȣ la masa domneaskъ eraȣ miniсtri, mitroпolitȣl kȣ eпiskoпiĭ, arxiereĭ, egȣmeniĭ, kъпitaniĭ de oстire kare aveaȣ komande. Fonkцionarĭ marĭ шi miчĭ.

Kъnd шezȣrъ la masъ, se dete ȣn tȣn.

Vel пostelnik, kȣ toiagȣl de argint în mъnъ, Vel sпъtar kȣ sabia la ȣmer шi bȣzdȣganȣl în mъna dreaптъ, staȣ la sпatele Domnȣlȣĭ. Vel пaxarnik, kȣ шaпte koцĭ de taftъ neremziъ пe ȣmer, vegeazъ înaintea Domnȣlȣĭ шi varsъ în kȣпa lȣĭ vinȣl. Vel stolnik, asemenea legat kȣ o eшarпъ de taftъ la ȣmerȣ, vegeazъ asȣпra bȣkatelor. Kъnd se aшazъ пe masъ blidȣ kȣ bȣkate înaintea Domnȣlȣĭ, шezȣ шi el la masъ. Vel Medelniчer asemenea kȣ eшarпъ de taftъ, maĭ n'ainte dete Domnȣlȣĭ de sпъlat, aпoĭ veni la masъ шi skoase Domnȣlȣĭ пe taler sȣпъ kȣ lingȣra mare de argint. Aчesta пentrȣ ajȣtor la lȣarea шi пȣnerea talerȣlȣĭ, avea la sпate ȣn al doilea Medelniчer. Vel klȣчer vegea asȣпra mezelelor. Vel Vameш vegea asȣпra пrъjitȣrilor dȣlчĭ шi kofetelor. Aчesta nȣ avea eшarпъ. Toцĭ aчestĭ boerĭ чe serveaȣ, din ordinȣl Domnȣlȣĭ, la al treilea rînd de bȣkate, se dȣserъ la kъmarъ ȣnde se пȣ-

serъ sъ мъnъnче înпreȣnъ kȣ Vel Kъмъraш. Eĭ шezȣrъ la masъ пъnъ veni timпȣl de toaste. Atȣnчĭ se dȣserъ la masa domneaskъ, la datoria lor, kare în lipsъ, o împliniserъ boeri de a doȣa klasъ.

Veni timпȣl de înkinare.

Чel maĭ dintъiȣ toast îl rъdikъ mitropolitȣl цъriĭ.

Mitropolitȣl rъdikъ paxarȣl kȣ vin шi zise:

„Întrȣ mъrirea nȣmelȣĭ lȣĭ Dȣmnezeȣ! îl rȣgъm sъ verse faчerile de bine пъrinteшчĭ asȣпra Domnȣlȣĭ Stefan, шi sъ vegeze ka цara Romъnilor sъ nȣ kazъ niчĭ odatъ în пȣtereaa streinȣlȣĭ! Maĭ bine toцĭ Romъniĭ sъ пiarъ kȣ armele în мъnъ пentrȣ цarъ шi пentrȣ legea lȣĭ Isȣs, de kъt sъ ajȣngъ robĭ пъgъnilor!“

O mie de strigъte se aȣzirъ, o mie de sъbiĭ eшirъ din teakъ.

„Sъ trъiaskъ Moldova! sъ trъiaskъ Domnȣl Ste-„fan чel bȣn! sъ trъiaskъ пъstorȣl чel adevъrat al „tȣrmiĭ Kristiane!“

Aчeste ȣrъrĭ se repetarъ în пopor.

D'odatъ se aȣzi ȣn imn kъntat de пsalцĭ în laȣda lȣĭ Dȣmnezeȣ, a oшtiriĭ шi a Domnȣlȣĭ.

Domnȣl rъdikъ alt toast, пentrȣ sȣfletele eroilor morцĭ пe kъmпȣl lȣпtelor пentrȣ пatrie.

— La пomenirea nȣmelor чolor чe aȣ mȣrit în kъmпȣl lȣпtelor пentrȣ цarъ шi пentrȣ lege!

Atȣnчĭ se aȣzirъ d'odatъ o sȣtъ de tȣnȣrĭ bȣbȣind, o mie de sъneцe пlesnind afarъ. Mȣzika joakъ aпroaпe, sȣb ordinele Xatmanȣlȣĭ.

Ȣn al treilea пахар se rъdikъ de mitroпolitȣl în sъnъtatea Domnȣlȣĭ шi a familieĭ sale!

Ȣra se reпetъ din tȣnȣrĭ, seпeцe, mȣziчĭ, пsaltȣl чel mare kъnta ȣn kъntek îппrovizat desпre învingerea asȣпra Пolonilor.

Mesenii se rъdikъ în пiчioare împrejȣrȣl mesiĭ. Atȣnчĭ kȣпariĭ le varsъ vin în kȣпele lor din noȣ. Eĭ dȣпъ чe bъȣrъ, se dȣserъ шi sъrȣtarъ mъna Domnȣlȣĭ. Dȣпe meseni, boerii servitorĭ la masъ шi kъntъreцȣl чel mare kȣ ajȣtoriĭ sъĭ fȣrъ kemaцĭ sъ bea kъte o kȣпъ de vin. În kȣпa lor se пȣsese de kъtre kъmъraш la fie-kare, bani de aȣr ka dar de la Domn. Kъt пentrȣ kъntъreц însъшĭ Stefan, deпȣse aȣrȣl în kȣпъ kȣ mъna lȣĭ, ka ȣn semn de stimъ deosebitъ.

Domnȣl maĭ rъdikъ ȣn toast пentrȣ чeĭ de faцъ. Dar aчest toast nȣ fȣse ȣrmat de ȣrъrĭ Nȣmaĭ kъntъreцiĭ resпȣnserъ пrin kъntъrĭ пlъkȣte. Ȣrmъ ȣn alt toast din пartea lȣĭ Stefan чel mare, astъ datъ пentrȣ arxiereĭ, armatъ, шi пentrȣ пoпorȣl цъrii.

— Пentrȣ kaпiĭ biseriчiĭ, aчesti învъцъtorĭ aĭ sȣfletelor la nenoroчire! Пentrȣ kaпiĭ ostiriĭ, kare mor ka sъ trъiaskъ цara lor! Пentrȣ aчest bȣn шi viteaz пoпor Moldovean de sate kare este tot-d'aȣna gata se moarъ пentrȣ цarъ, fъrъ gъndȣrĭ egoiste!

Astъ datъ tȣnȣrile, seпeцele, mȣziчile, rъsпȣnserъ kȣ fȣrie. Aчeastъ desmerdare la masъ цinȣ doъ oare.

Domnȣl trekȣ într'o kamerъ ȣnde vel-medelniчer îĭ dete sъ se sпele, oasпiĭ fъkȣrъ ase-

menea. Dȣпe aчeasta se adȣnarъ toцĭ în sala de пrimire deшertarъ înkъ kъte o kȣпъ de vin. Atȣnчĭ чine voia пȣtea sъ meargъ пe akasъ.

Afarъ mȣziчile sȣnaȣ пentrȣ пonor. Ostaшiĭ шi пonorȣl kȣ femeĭ, fete, dъnцȣiaȣ, koпiĭ rîdeaȣ în împrejȣr, пrȣnчiĭ se jȣkaȣ la soare în braцele mȣmelor, шi mȣmele пrivindȣ-ĭ kȣ dragoste, ziчeaȣ: »Kresчeцĭ! kresчeцĭ! Kъчĭ voĭ nȣ veцĭ maĭ fi robĭ!“

În timпȣl aчesta, în aпartamentȣl Doamneĭ Mariĭ era altъ masъ. Akolo Doamna kȣ jȣпъnesele se desfъtaȣ, mъnkъnd шi închinъnd. Vornikȣl Doamneĭ veцea la masъ kȣ oamenii Doamneĭ.

La sfъrшitȣl mesii Doamna[1]) rъdikъ ȣn пaхar în sъnъtatea Domnȣlȣĭ. Logofeteasa чea mare rъdikъ ȣn altȣl пentrȣ Doamna Maria, aпoĭ iarъшĭ Doamna пentrȣ toate jȣпъnesele[2]).

Toate jȣпъnesele bъȣrъ kъte ȣn пaхar de vin шi merserъ пe rъnd de sъrȣtarъ mъna Doamneĭ.

Dȣпe toate kъte se fъkȣrъ în sala Domnȣlȣĭ, se îmпъrцirъ la toцĭ чeĭ de faцъ, mȣlцime de obiekte lȣate în resboiȣ de la Пolonĭ, шi se fъkȣ înъlцъrĭ în rangȣrĭ ostъшeшчĭ. Dȣпe aчeasta Domnȣl dete ordin se vie akolo Doamna kȣ toate jȣпъnesele. Aчeasta se fъkȣ. Mȣzika jȣkъ. Atȣnчĭ

---

[1]) Vezĭ datinele de felȣl aчesta în Ienake Kogъlniчeanȣ, de ȣnde ne-am пovъцȣit noĭ ka sъ fim esakцĭ în чeia чe пrivesчe чeremonia.

[2]) Stefan avea akȣm Doamnъ пe Maria saȣ dȣпe ȣniĭ Voikiцa. Vezi notele de la sfъrшit.

Domnsl lsѫnd ne Doamna înчens sъ dъnцsiaskъ xora. Oasnії lsarъ jsnъnesele ші se formъ o xorъ mare, xorъ fъkstъ ne fъrъmъtsrile armatelor inemiчe învinse, iar ns ka чeia чe se fъks în anії din srmъ, de kъte-va femeї Romъne. ks streinії, ne mormintele vitejilor nomnierї morцї ks armele în mъnъ!

Ns este de mirare ka fantele чele marї sъ nsmaї însefle ne Romъnії de astъzї. Ka sъ-ї însefle, Romъnії ar trebsi sъ se ksnoaskъ maї naintе, ші ns ksnosk niчї fantele чele marї, niчї ne oamenії kare le aš fъkst, ns aš niчї o ideie de istoria natriї. Întrebaцї ne toцї Romъnії чe se rъdikъ maї sss de nonor, daka aš чititš vre o datъ o karte de istoria Romînъ? Daka aš stimъ ші isbire nentrs aчeastъ limbъ? Eї ns шчiš чine afost Stefan, niчї Mixaї, niчї Mirчea, niчї Mateї Basarab ші niчї ns aš gsstsl ka sъ шчie: kъnd vor avea nevoie se шчie, v'or întreba ne *daskъlї*, nonorsl singsr se maї oksnъ de ssfletele aчelor strъlsчiцї rъnosaцї; este simnatia între nonor ші eroї, kъчї este aчeiaшї mъrinimie.

Romъnії ns ksnosk istoria lor, Romъnії dar ns шчiš de snde vin. Пot oare se шчie snde se dsk? Fъrъ ksnosчinцa istoriї, sn nonor merge în întsnerek; istoria este treksts1; treksts1 este lsmina чe aratъ viitorsl snії naцiї.

Generaцia de astъzї este nerdstъ! Чel nsцin ea înkъ are o misie a faчe ka чeia чeiї srmeazъ se fie nrenaratъ nentrs lskrsrї marї; va nstea faчe aчeasta?

Aiчї kredeam kъ este loksl a vorbї de re-

nsmita bътъlie de la Kotnarĭ a lsĭ Stefan kontra Полонilor че aminteazъ *Dsmbrava Roшie.*

Kronikarii streinĭ ns zik nimik de ачеастъ bътъlie. Nsmaĭ Kantemir vorbesче în istoria Tsrчiеĭ „în kinsl srmътor: Stefan V, Domnsl Moldoveĭ, bътъnd armata Полонъ la Kotnarĭ snde se faче vinsl чel lъsdat, a stins'o ks totsl; чinчĭ-спре-zeче miĭ leшĭ aš прins vii, пе kare 'ĭ a пss la jsg шi 'ĭ a silit de a arat în lsng sn тъrъm de doъ mile, шi de o milъ în lat, пе kare arъtsrъ tot прin ачestĭ Полонii, a semъnat doъ пъdsri че înkъ astъzĭ Полонiĭ le nsmesk Bskovine, iar Moldoveniĭ Dsmbrava Roшie пentrs kъ s'a semъnatš ks sъnge de Полонĭ."

În цara Moldovii, în поnor înkъ este ksnoskst ачest fапt прin tradiцie. Dar noĭ ns пstem a'l asigsra.

Stefan ns se kredea îndestsl de rъsbsnat asspra lsĭ Albert. Se хотъrî sъ kalче statele Полонiеĭ. În прimъvara anslsĭ 1498 în kапsl armateĭ sale шi a ostirilor Tsrчesчĭ шi Тътъresчĭ, as întrat în Подоlia шi Rssia, trekъnd пъnъ la orашsl Kanчisga шi rîsl Vislok, пръdînd în lsng шi în lat цinstele, orашele, satele шi arsnkъnd spaimъ шi frikъ în toatъ Полонia, asfel în kъt nimenĭ ns ksteza sъ-ĭ stea înainte.

Din ачeste loksrĭ s'aš lsat în robie bъrbaцĭ, femeĭ, fete, kopiĭ. Traчia, Maчedonia, Asia s'as sмплsт de robĭ rssesчĭ[1]) maĭ bine d'o sstъ de miĭ de oamenĭ s'aš robit ks nenssmъrate tsrme de vi-

[1]) Kromer. Snondan.

te ши alte lȣkrȣrĭ. S'a desпoiat ши s'aȣ ars Пremislia, Radimnȣl, Iaroslavia, Пrevoskȣl, ши alte oraше maĭ miчĭ ши neпȣmъrate sate.

În anȣl 1498 пe la înчeпȣtȣl lȣĭ Noembrie 70,000 de Tȣrчĭ trekȣrъ repede пrin Valaxia, în Пolonia. Eĭ aȣ пrъdat aчea цarъ al kъrii rege nȣ era kaпabil de a'ĭ înfrъnge. Пrada, desпoliȣl, fokȣl, moartea, ши desonoarea ȣrma aчeste xorde sъlbatiчe în neferiчita Пolonie чe nȣ se пȣtea aпъra. Lokȣitorii fȣgeaȣ ши se askȣndeaȣ пrin пъdȣrĭ. Stefan чel mare slъbise kȣ mъndrie пȣterea Пolonieĭ. Regele eĭ nȣ пȣtea sъ-ĭ redea пȣterea пerdȣtъ. Natȣra se însъrчinъ sъ vie în mъntȣirea Пolonieĭ. O iarnъ geroasъ kȣm nȣ se maĭ vъzȣse înkъ, însoчitъ de troienĭ de nea kare înпedikъ komȣnikaцiile ши de ȣn ger straordinar, kъzȣ fъrъ veste ши îngeцъ aчeastъ ostire otomanъ. Abia 40,000 de Tȣrчĭ din 70,000 пȣtȣrъ sъ skaпe în Moldova. Dar akolo Stefan чel mare neadormit la aпъrarea пatrieĭ, kъzȣ asȣпra lor. Mȣntenii se ȣnirъ kȣ dînшiĭ. Lȣпta fȣse lȣngъ ши sъngeroasъ. Din 40,000 de Tȣrчĭ, abia 10,000 пȣtȣrъ sъ se întoarkъ пeste Dȣnъre. Aчeastъ lȣптъ este aчeia de kare vorbesчe Ȣrekie kъ se fъkȣ la Botoшanĭ împotriva Пolonilor. Пe Tȣrчĭ îĭ lȣase drept Пolonĭ.[1])

Stefan чel mare înbъtrînise. El simцea trebȣinцa a se repaȣza dȣпe atъtea lȣпte. Moldova înkъ era obositъ. Пrinчipiĭ veчinĭ, învinшĭ saȣ пȣшĭ în respekt de sabia Moldovenilor, пȣmaĭ kȣ-

---

[1]) Brentaц; Brintie; Miron; Spondan; Maxoviȣ etч.

tezaŭ sъ rъdiчe kanыl. Mыnteniĭ чeĭ maĭ de temыt inimiчĭ aĭ Moldoviĭ, din kaыza kыnosчinцiĭ limbiĭ, цъriĭ, datinelor moldovene, akыm eraŭ liniычiцĭ sыb Domnыl lor Radыl чel mare.

Radul cel mare.

Sъ vorbim nыцin de aчest om. Radыl чel mare saŭ Radыl IV, dыnе Enghel, el era fiыl lыĭ Ioan kъlыgъrыl; dыnе alцiĭ, fiыl lыĭ Vlad Цеnеш. Se nыmi Domn în 1493. Îndatъ dыnе a lыĭ nыmire se dыse a nrimi învestitыra la Konstantinono-li. Înainte de dinsыl Ŭngыriĭ lыaserъ чetatea Severinыl: în anыl 1494 regele Ŭngarieĭ nыmì aiчĭ doĭ banĭ ne George Mora de Chiola шi Franciscu Balache de Gyarmath[1]).

În lыna lыĭ Fevrыariŭ 1493 Паша de la Semendria, intrъ în Ardeal kы ostirĭ шi fыse bъtыt la Tыrnыl Roшы de Stefan de Tuled 15,000 de tыrчĭ fыserъ rъniцĭ шi ычiшĭ. Radыl чel mare se temы atыnчĭ de Ŭngыrĭ sъ nы-ĭ kaыte чeartъ, kъчĭ lъsase sъ treakъ Tыrчiĭ nrin Tыrnы Roшы. Mijloчi dar a se înkeia o armistiцie de treĭ anĭ între Tыrчĭ шi Ŭngыrĭ în anыl 1495.

Aktыl чel maĭ mare al aчestыĭ Domn шi kare are ranort kы viaцa lыĭ Stefan чel mare, este traktatыl din 1499 între Stefan чel mare, шi regiĭ Пoloniĭ шi Ŭngariĭ, nrin kare aчestĭ treĭ nrinчinĭ neatъrnaцĭ se legaŭ ka la kaz kъnd Tыrчiĭ vor

[1]) Kogъlniчeanы.

*

rъdika arma kontra lȣĭ Stefan al Moldoviĭ saȣ̆ Radȣl al Valaxiĭ, toцĭ sъ se ȣneskъ шi sъ dea ajȣtor чelȣĭ atakat.

Sȣпerioritatea lȣĭ Stefan în lȣkrȣrile resboiȣlȣĭ, fъkȣse пe Vladislav II regele Ȣngarieĭ sъ se gъndeaskъ serios. Neпȣtъnd sdrobi пe Stefan, kъȣta a'l пъstra. Vladislav II în anȣl 1499 se întъlni kȣ fraцiĭ sъĭ Ioan Albert regele Пoloniĭ, Alesandrȣ пrinчiпele Litȣaniĭ шi Dȣka Sigismond ka sъ-ĭ împaчe kȣ Stefan. Пaчea se fъkȣ kȣ kondiцiile ȣrmъtoare:

1. Kъ Stefan rekȣnosчea greшalele sale kъtre regele Пolonieĭ шi regele a ȣitat tot; kъ Stefan era rekȣnoskȣt de domn al Moldoviĭ, шi пromitea regelȣĭ kъ va fi în ajȣtor împotriva tȣtȣlor inamiчilor; kъ desertoriĭ шi esilaцiĭ ȣnora din пrinчiпĭ, sъ nȣ se пrimeaskъ de чeĭ alцĭ. Kъ Stefan daka va kъdea din domnie, sъ fie пriimit în Пolonia шi Litȣania, шi sъ i se dea ajȣtor în oaste sпre a-'шĭ redobъndi dreпtȣrile sale. Stefan iarъ sъ fie îndatorat a ajȣta пe amъndoĭ regiĭ Ȣngarii шi Пolonii împotriva Tȣrчilor, orĭ mergъnd el saŭ trimiцînd пe fiȣl sъȣ̆ kȣ ostirĭ. Tȣrчilor sъ nȣ le dea ajȣtor. Konfederaцiĭ sъ fie datorĭ a ajȣta пe Stefan asȣпra Tȣrчilor. Orĭ чe пerikole vor ameninцa пe aчestĭ пrinчiпĭ, eĭ, aflîndȣle, sъ le komȣniчe ȣniĭ altora. Orĭ чe пroчese între Пolonĭ шi moldovenĭ sъ se jȣdeчe de пъrkъlabiĭ Пolonĭ шi Moldovenĭ ȣniцĭ, din Kameniцъ, Чernъȣцĭ шi Xotin; de vor fi пroчese maĭ serioase, atȣnчĭ пrinчiпiĭ sъ nȣmeaskъ jȣde-

kъtorĭ, negoцȣl sъ fie liber între Пolonĭ шi Moldovenĭ."

Aчest akt чe se aflъ la arxiva Krakoviĭ, îl reпrodȣчem la sfъrшitȣl aчestiĭ oпere,

Radȣl чel mare în 1507 merse în пotriva Moldoviĭ шi пrъdъ џinȣtȣl Пȣtniĭ пъnъ la Siret. Bogdan fiȣl lȣĭ Stefan îl resпinse, intrъ în Valaxia шi пrъdъ пъnъ la Rîmnik. Пe ȣrmъ se înпъkarъ.

La 3 Dekemvrie 1507 Radȣ înkeie o konvenцie kȣ Saksoniĭ Transilvanĭ, пrin kare îшĭ asigȣra ȣn adъпost în oraшele lor împotriva Otomanilor[1]). În traktatȣl înkeiat între regele Пoloniĭ шi Ȣngariĭ la 1507 чeĭ doĭ пrinчiпĭ se legaȣ a da Radȣlȣĭ ajȣtor kontra Tȣrчilor.

Tȣrчiĭ nemȣlцȣmiцĭ de aчeste legъtȣrĭ, îl ameninцarъ. În 1508 Radȣ se dȣse la Пesta sъ se întъlneaskъ kȣ regele Ȣngariĭ kȣ darȣrĭ шi пriimi domenȣl Algiogi din Ardeal în dar dela rege. Dar în aчel an mȣri.

Radȣl fȣse maĭ vestit în domnia sa пrin reforme salȣtare.

Radȣl se пȣmesчe Radȣl чel mare, aчest sȣrпȣme nȣ este dator faпtelor vitejiĭ sale, чi înцelenчiȣniĭ kȣ kare sчiȣ sъ gȣverne цara sa în timпiĭ de паче. Kȣ mergerea lȣĭ la Konstantinoпolil în timпȣl lȣĭ Beiazed II, sпre a fi reksȣnoskȣt, aflъ kъ în înkisoarea din Konstantinoпoli se afla Nifon пatriarxȣl. Aчest Nifon fȣsese пreot шi kъlȣgъr în mъnъstirea Пantokrator de la Mȣntele

([1] Enghel.

Atos, aпoĭ ales eniskoп în Salonik, de кnde trekк пatriarx în lokкl lкĭ Simeon la Konstantinoпoli. Nifon era кnкl din aчeĭ greчĭ чe visaŭ învierea кnкĭ imпeriŭ Grek inițiat în sekretele soчietъților пolitiчe ші religioase de atкnчĭ чe lкkraŭ la пlanкl de regenerare al greчilor. Kъtre aчestea Nifon avea o mare пarte de defekte în пrivința karakterкlкĭ sъŭ, akrк, întъrîtъtor, înkъпъцъnat, originalitate пrefъkкtъ; кrîndк-i-se kк toate lкkrкrile, bъnкitor, lakom de banĭ, vanitos.

Într'кnкl din katoloagele пatriarxilor din Konstantinoпoli, iatъ чe se ziчe de dînsкl:

„Nifon, Eniskoпкl Tesalonikкlкĭ, om foarte „învъțat ші kк mкltъ dibъчie... Пe timпкl sъŭ „mкri пatriarxкl Simeon, lъsînd mкlte averĭ. Ni-„fon, voind sъ arate kъ este konsîngean al lкĭ ші „пrin кrmare mostenitor, adкse treĭ martorĭ înain-„tea Sкltanкlкĭ; dar Sкltanкl dovedind пe martorĭ „kъ sînt minчinoшĭ, trimise în înkisoare martorĭ „ші пatriarx."

Aчeste rîndкrĭ skrise de кn bisantin sînt îndestкl ka sъ пe arate karakterкl чe пкrta aчest Nifon пe kare adînka ignorințъ a romъnilor din aчea eпokъ ші bкna kredințъ a lкĭ Neagк Basarab, aчest Domn bigot, fъkк dintrînsкl кn sъnt ші ĭ se atribкi o mкlțime de minкnĭ, пъskoчire a imaginațiкniĭ kъlкgъresчĭ.

Radк aкzind vorbindк-se de Nifon ші kъ era înkis, xotъrî sъ кmпle ka sъ-'l skaпe ші sъ'l dкkъ kк dînsкl în țara romъneaskъ. De mкlte orĭ este destкl ka sъ fie кn om пrigonit de кn gкvern чe nк iкbise, kiar atкnчĭ kъnd aчest om

ar fi ȣn tъlxar, ka sъ treчem пe frȣntea lȣĭ kȣ bȣretele чe sпalъ petele infamieĭ! Radȣl чerȣ graцierea lȣĭ Nifon, o dobъndi шi пlekъ kȣ dъnsȣl în Valaxia. Radȣl пȣmi пe Nifon în kaпȣl klerȣlȣĭ kȣ fakȣltatea de a faчe orĭ шi чe reforme în biserikъ. Nifon kemъ atȣnчĭ пe toцĭ eпiskoпiĭ, arxierei, egȣmeniĭ, пreoцiĭ din цarъ шi le arъtъ trebȣinцa de a faчe reforme шi maĭ ales de a пrimi în biserikъ regȣlile шi disчiпlina biseriчiĭ Greчesчĭ. Îndatъ aчeste reforme înчeпȣrъ a se faчe. Пe de altъ пarte Nifon adȣse kъlȣgъrĭ Greчĭ шi îĭ пȣmi egȣmenĭ, întrodȣse limba greakъ пrin ȣnele biseriчĭ. Nemȣlцȣmirile din пartea klerȣlȣĭ Romъn înчeпȣrъ atȣnчĭ. Voĭ пovъцȣi în tot-d'aȣna пe Romъnĭ a se servi kȣ streiniĭ ka învъцъtorĭ, шi niчĭ odatъ ka administratorĭ. De kъte-orĭ Romъniĭ aȣ lъsat streinilor, orĭ de чe naцie aȣ fost, administraцia ȣnȣĭ lȣkrȣ în цara lor, aȣ avȣt sъ Strige. Пe lъngъ klerȣl nemȣlцȣmit, toцĭ Romъniĭ пatrioцĭ шi inemiчĭ aĭ înrîȣririĭ streinȣlȣĭ din цarъ, rekȣnoskȣrъ kъ Nifon kъȣta sъ introdȣkъ datinele bizantine în цarъ. Nifon nȣ se mȣlцȣmi nȣmaĭ kȣ biserika; fъkȣ ast-fel ka Domnȣl se пriimeaskъ datinele bizantine la kȣrtea sa, limba шi se aшeze fonkцionarĭ întokmaĭ dȣпe kȣm fȣseserъ la Bizanц. Tot-d'odatъ adȣse fanarioцĭ, greчĭ, шi îĭ пȣse în fonkцiĭ atъt religioase kъt шi чivile.

Oamenii inteligenцĭ пriчeпъnd gъndȣrile lȣĭ Nifon, sпȣserъ Domnȣlȣĭ kъ naцionalitatea Romъnъ era ameninцatъ de aчest Nifon; kъ Romъniĭ sȣnt skoшĭ din dregъtoriĭ шi înlokȣiцĭ kȣ streinĭ,

Radȣl че iȣbea цara sa, se плъnse desпre inten-цiile lȣĭ Nifon kъtre ȣniĭ din amiчiĭ aчestȣia kare merserъ de îĭ raпortarъ. Nifon se rezemъ пe bigotismȣl Domnȣlȣĭ. Kȣ toate aчestea el gъndi atȣnчĭ kъ Radȣl пȣtea sъ-l пъrъseaskъ. Se folosi de greшala че fъkȣse Radȣl de a mъrita пe sora sa dȣпe ȣn boer Moldovean Пribeag че avȣsese femeie шi koпiĭ, ka sъ înfrikoшeze пe Radȣl, saȣ sъ пleче din цarъ kȣ skandal. Veninȣl streinismȣlȣĭ îl arȣnkase în inima цъrii! Merse la Domn шi îl mȣstrъ amar. Radȣ nȣ se klinti din xotъrъrile sale, шi îĭ resпȣnse:

„Eȣ nȣ te-am adȣs în aчeastъ цarъ ka sъ „striчĭ datinele шi legile eĭ. De mȣlt timп voiam „a'цĭ sпȣne kъ nȣmaĭ пoчiȣ sȣferi skimbъrile bi-„santine че faчĭ în legile шi datinele Romъnii. Aflъ „kъ la nimik nȣ цin Romъnii maĭ mȣlt ka la le-„gile шi datinele lor пъrintesчĭ. Eȣ цĭ-am zis sъ „le îmbȣnъtъцesчĭ, dar nȣ sъ le desrȣшъnesчĭ. De „astъzĭ înainte nȣmaĭ voiȣ sъ шчiȣ de îmvъцъtȣrile „S-цiĭ tale, niчĭ de skimbъrile че faчĭ".

Nifon че nȣ se asteпta niчĭ odatъ la ast-fel de resпȣns sever, пerdȣ înцelepчiȣnea че este datъ kaпilor legiĭ, шi înчeпȣ se mȣstre шi se ameninцe пe Radȣ kȣ mъnia Чerȣlȣĭ.

Nifon eшi de la kȣrte шi пȣse se tragъ kloпotele la toate biseriчele sъ se adȣne пoпorȣl. Kъnd mȣlцimea se adȣnъ, el fъkȣ o пredikъ, în vestmintele чele mari. Sпȣse пoпorȣlȣĭ че se fъkȣse kȣ nȣnta sȣrorii Domnȣlȣĭ; blestemъ пe aчel boer Moldovean пribeag, пrofetizъ mȣlцime de rele че el шчia kъ eraȣ sъ kazъ пe цarъ шi

пe Domnȣl чel *nelegisit*. Vorbind în felȣl aчesta, depȣse vestmintele marĭ пe masa altarȣlȣĭ шi eшi din Biserikъ, sпerъnd kъ пoпорȣl, se va revolta шi va goni пe Domn. Пoпорȣl remase neпъсътor. Nifon vorbea rъȣ̆ limba цъriĭ.

Aчeastъ faпtъ era nekalifikabilъ. *Nȣ'l lъsa sъ moarъ, ka sъ nȣ te lase sъ trъiesчĭ!*

Iatъ чe gъsi Radȣl în aчest Nifon. Radȣl se mъnie kȣ motiv. El dete ordin ka Romъniĭ sъ nȣ'l maĭ пriimeaskъ în kasa lor шi sъ nȣ maĭ aibъ пentrȣ dъnsȣl niчĭ ȣn resпekt, niчĭ o îngrijire. Tot-d'odatъ dete ordin sъ se goneaskъ toцĭ Greчiĭ adȣшĭ de Nifon шi пȣшĭ în fonkцiĭ.

Nifon пъrъsi kaпitala; îmbrъkat în vestminte de чerшetor, rъtъчind пe kъmпȣrĭ шi пrin sate пъпъ kъnd gъsi пe ȣn Neagȣl din neamȣl Basarabilor [1]) kare îĭ dete adъпost шi sпrijin пъпъ kъnd într'o zi era sъ-l fakъ sъnt, graчie simпlitъцiĭ sпiritȣlȣĭ sъȣ̆.

Maĭ tъrziȣ̆ Radȣ, пentrȣ kȣvinte пolitiчe kemъ пe Nifon la kȣrtea sa; dar aчesta refȣzъ.

Radȣl чel mare în tot timпȣl de 33 de anĭ чe domni, se okȣпъ kȣ îmbȣnъtъцirea soarteĭ Romъnilor. Чeia чe îĭ meritъ sȣrnȣmele de *Чel mare*.

Moartea luĭ Stefan.

Dȣпe traktatȣl din 1499 între Stefan kȣ regiĭ krestinĭ шi пe kare îl reпrodȣчem la vale, Ste-

[1]) Fotino.

fan чerȣ regelȣĭ Поlonieĭ sъ-ĭ dea пe Ilie feчiorȣl lȣĭ Пetrȣ Aron, desпre kare aȣzise kъ ȣmblъ sъ-ĭ ia tronȣl. Поlonii se împotrivirъ, zikъnd kъ aчest jȣne era inoчent, solii lȣĭ Stefan deklararъ kъ daka nȣ îl vor da, Stefan va veni sъ-l ia prin arme. Regele Поloniei, fiind sъ пleчe kȣ ostirĭ în Пrȣsia, nȣ пȣtea se lase пe Stefan în ȣrma sa tȣrbȣrat. Ion Albert regele Поloniei fȣse tot atъt de krȣd ka ши Stefan. Adȣse пe inoчentȣl Ilie, ши înaintea solȣlȣĭ Moldovean, пȣse de iĭ tъiъ kaпȣl[1]).

Dȣпe aчeasta, ka se skȣze slъbiчiȣnea sa, regele пъskoчi kъ aчel jȣne fъkȣse akte de пlastografie, în nȣmele regelȣĭ. Atъt era de mare sпaĭma чe însȣfla Stefan чel mare, în kъt regiĭ veчinĭ, fъчeaȣ krime, ka sъ-l mȣlцȣmeaskъ[2]) Ion Albert regele Поloniei, înainte de a пleka asȣпra Пrȣsiei, se bolnъvi de чiȣmъ ши mȣri, în lokȣl lȣĭ se alese Aleksandrȣ fratele sъȣ.

Stefan în bъtrъneцele sale drese ши sȣgrъvi monastirea Sȣgrafos din mȣntele Atos, пrekȣm ши sъntȣl Grigoriȣ tot din aчel mȣnte îl drese la anȣl 1497.

Пe la anȣl 1503 kъtre varъ, Tъtariĭ iarъ пredarъ Поlonia ши Rȣsia. Пrinчiпiĭ krestinĭ krezȣrъ kъ aчeste xorde selbateчe fȣserъ îndemnate de Stefan чel mare ka sъ пъvъleaskъ în Поlonia. Aчeastъ bъnȣialъ lȣъ maĭ mȣltъ tъrie, kъчĭ însȣшĭ

[1]) Kromer, Mixovie; Sarnikie; Шinkaĭ.

Ȣreke kȣ greшalъ dъ nȣmele do Пetrȣ Vodъ, aчestȣĭ Пribeag Ilie fiȣ lȣĭ Пetrȣ Aron. Kronikariĭ leшĭ чe skriȣ *Elie* aȣ skris mȣlt maĭ înainte de kъt *Ȣreke*.

Stefan intrъ în Rȣsia veчinъ, koпrinse tot цinȣtȣl dintre Nistrȣ шi Karnaцi, lok чe se kema Покȣцia. Stefan îl lъsъ în stъпъnirea sa, sȣb kȣvъnt kъ fȣsese al Moldoveĭ шi kъ kȣ nedreпtate i se lȣase[1].

Dar Stefan, dȣпe rȣgъчiȣnea Moldovenilor, шi a пrinчiпilor krestinĭ, шi maĭ mȣlt din kaȣza bъtrъneцelor шi dȣrerelor sale de пiчioare, dete înaпoĭ Пoloniei aчest цinȣt de bȣnъ voia sa[2].

Aчeastъ faпtъ de arme, de шi fъrъ imпortinцъ, fȣse чel din ȣrmъ semn de viaцъ al marelȣĭ Domnitor al Moldoveĭ.

Bъtrъneцea шi slъbiчiȣnea veпirъ se înkline sпiritȣl шi lȣtȣl marelȣĭ Stefan, fъrъ ka el sъ fi пȣtȣt împlini visȣl чel maĭ dȣlчe al vieцeĭ sale.

Ȣnirea.

Ȣnirea?

Чine чerea Ȣnirea? Romъni, Moldovenĭ, Romъni Mȣntenĭ, eraŭ în пotriva *Ȣnireĭ*. Ȣnirea dar era voinцa ȣnȣĭ om; voinцa lȣĭ Stefan nȣmaĭ?

Voinцa naцiȣniĭ? Чine o sчie? Tot чe este folositor, mare, glorios пentrȣ o naцie, este voinцa naцiȣneĭ. O naцie пoate sъ se amъgeaskъ, sъ voiaskъ însȣшĭ пeirea sa, шi sъ strige: Nȣ este aчeasta voinцa naцiȣneĭ! O generaцie întreagъ nȣ este alt nimik de kъt ȣn singȣr val чe treчe al naцiȣneĭ. O generaцie întreagъ însъ nȣ пoate ziчe: „Eŭ sȣnt naцia!“ Este чeva kare este maĭ пresȣs de ȣn om, de o klasъ, de o generaцie, de o sȣtъ de generaцiĭ: Este *kȣvъntȣl Dȣmnezeesk*. Aчe-

---

[1] Sarnikiŭ; Kromer.

[2] Ȣrekie; Kromer; Шinkaĭ.

sta este voinца naцisнeĭ, istoria singsrъ noate sъ o snsie.

În ansl 1504 se stinse aчeastъ stea чe strelsчiĭ natrs-zeчĭ шi шeante de anĭ între Karnaцĭ шi Dsnъre. Stefan msri fъrъ se noatъ faчe Ȣnirea; îmnrejsrъrile eraȣ marĭ ka ssflets] sъȣ; el le kombъts; iar ka sъ le învingъ trebsia ka Moldova sъ fie de kъte-va orĭ maĭ mare în nsmъrsl nonoraцisneĭ. Moldova шi Valaxia, amъndoъ eraȣ miчĭ nrin nsmъrsl nonoraцisnelor, miчĭ nrin înъlцimea ksgetъrilor.

Stefan avs însъ, la moarte, o mъngъiere Lъsъ Moldova neatъrnatъ de streinĭ. Nimik ns noate se o dovedeaskъ maĭ bine de kъt traktatsl renrodss la nartea III a aчesteĭ onere.

Toate nretenцiile Нolonilor, Ȣngsrilor, Tsrчilor, kъ aȣ fost înkinatъ 'or, ssnt nisчe fsmsrĭ a le imaginaцisniĭ. Шinkaĭ îl nsmesчe *koroana vitejilor*; Ksreȣ îĭ ziчe: „*Stefan Romъnsl ostaшsl чel demn de eternъ amintire, kare ks tъria ssfletslsĭ sъȣ шi ks noroksl чel nsrtinilor, aȣ snrijinit toate nъvъlirile Tsrчilor, Tъtarilor, Ȣngsrilor шi Нolonilor, ne kare ne toцĭ 'ĭ-aȣ învins nrin lsnte marĭ*".

Istfantiȣ; Brientiȣ, Snondan, îĭ fak elogisrĭ ns maĭ nsцin glorioase; dar îl kъesk nsmaĭ kъ ns a reksnoskst astoritatea Нaniĭ. Dlsgoш. în entssiasmsl lsĭ desnre Stefan чel mare, strigъ; ksm am maĭ zis: » o bъrbat admirabil! kare se noate komnara ks dsчiĭ eroiчĭ de kare noĭ ne mirъm atъta, шi kare în timnsrile noastre a fъkst o birsinцъ atъt de mъreaцъ asснra Tsrчilor, el întъis dintre nrinчiniĭ

lȣmiĭ. Aчeasta dȣпe jȣdekata mea e чel maĭ хar-nik kъrȣia sъ i se dea Domnia шi Împъrъцia lȣmiĭ toate, шi maĭ ales dregъtoria de komandant шi dȣчe împotriva Tȣrчilor, kȣ sfatȣl, înцelegerea шi dekretȣl komȣn al krestinilor, шi sъ se lase чeĭ alцĭ regĭ шi пrinчiпiĭ katoliчĭ sъ se învъlȣe în lene шi în volȣntъцĭ saȣ în resboae чivile[1]).

Miron înkъ ziче: „În anȣl 7012 (1504) nȣ mȣlt timп de la întoarчerea lȣĭ Stefan de la Пo-kȣцia la Sȣчiava, fiind bъtrîn, bolnav шi slab, ka ȣnȣl чe s'a aflat în atъtea rъsboaie, osteneli, ne-odixnĭ în timп de пatrȣ-zeчĭ de anĭ шi maĭ bine, în toate пъrцile, bъtȣndȣse kȣ toцĭ, шi dȣпe mȣl-te rъsboae чe a fъkȣt kȣ mare laȣdъ, a rъпosat marцĭ, iȣniȣ 2 Fost-a aчest Stefan-Vodъ om nȣ mare la stat, mъnios шi grabnik a vъrsa sъnge nevinovat; de mȣlte orĭ la osпeцe omora fъrъ jȣ-dekatъ; iar alt-fel era om întreg la fire, nȣ le-neш шi lȣkrȣl lȣĭ îl шtia aпъra tare bine, пe ȣn-de nȣ gъndeaĭ akolo îl aflaĭ. La lȣkrъrile de res-boiȣ era mester шi ȣnde era greȣ se nevoia de însȣшĭ se vъra, ka vъzîndȣ'l aĭ sъĭ, sъ nȣ se în-dъrniчeaskъ, шi пentrȣ aчeia rar resboiȣ era de

[1]) O Virum admirabilem! Heroicis Ducibus quos tantopere admiramur, nihilo inferiorem, qui sub nostra aetate tam magnificam Victoriam inter Principes mundi primus ex Turco retklit. Meo judicio dignissimus, cuitotius mundi principatus et imperium, et praecipue menus Imperatoris et Ducis contra Turcum communi Christianorum Consilio, consensu et decreto, aliis regibus et Principibus Catholicis in desidiam et voluptates aut in bella civilia revolutis committeretur.

Dlugoss. historia Regni Poloniae Lib. XIII.

nȣ învingea, ши ȣnde îl învingea alцiĭ, el nȣ пerdea nъdejdea, kъ ȣчiindȣse kъzȣt jos, se rъdika d'asȣпra birȣitorȣlȣĭ. Пe Stefan-Vodъ l'a îngroпat цara kȣ mȣltъ jale ши пlъngere la Mъnъstirea Пȣtna kare de el este fъkȣtъ. Dȣпъ moartea lȣĭ пъnъ astъzĭ s'a nȣmit Stefan-Vodъ чel bȣn, nȣ пentrȣ sȣflet kъ este în mъna lȣĭ Dȣmnezeȣ̆, kъчĭ el înkъ a fost om пъkъtos, чi пentrȣ lȣkrȣrile vitejii lȣĭ, пe kare niminĭ din Domnĭ niчĭ чeĭ din aintea lȣĭ, niчĭ чeĭ dȣпe el n'aȣ̆ fъkȣt, niчĭ пre el, l'aȣ̆ ajȣns. Domnita aчest Stefan-Vodъ 47 de anĭ ши doъ lȣnĭ ши treĭ sъптъmînĭ. . .“

Stefan-Vodъ aпroape de moarte aȣ̆ kemat Vlъdiчĭ ши toцĭ sfetniчiĭ sъĭ ши alцiĭ ши le-a zis kъ nȣ vor пȣtea eĭ sъ цie цara, kȣm o aȣ̆ цinȣt el, ши a dat învъцъtȣrъ sъ se înkine Tȣrчilor.„

Dimitrȣ Kantemir skrise desпre Stefan într'ȣn stil maĭ korekt ши maĭ elegant, în aчest kiп:

„Stefan Domnȣl Moldoviĭ, aȣ̆ fost чel maĭ mare viteaz din timпȣl sъȣ̆. El a învins пe Matias regele чel lъȣdat al Ȣngariĭ, ши a lȣat de la dъnsȣ mȣnцiĭ Ardealȣlȣĭ kare пъnъ astъzĭ fak xotarȣl Moldaviĭ sпre aпȣs. Dȣпъ maĭ mȣlte învingerĭ aȣ̆ sȣпȣs sieши Пokȣцia ши Пodolia, ши mergînd în rînd de bъtaie kȣm se kȣvine, asȣпra Пolonilor, a învins ostea пolonъ la Kotnarĭ.... Toate чetъцile dintre Leoпoĭ ши Moldova le'a lȣat de la Пolonĭ. Kȣ Baiazed Ilderîm a цinȣt doъ bъtъĭ, în чea din tъiȣ̆ s'a învins, în a doa a bъtȣt, ши dȣпe bъtaie a fъkȣt шante movilĭ marĭ de trȣпȣrile Tȣrчilor чelor tъiaцĭ..“

Strikoski înkъ ziче; kъ a aȣzit în цъrile romъnilor kъntъndȣse desпre Stefan-Vodъ:

Stefan, Stefan Voevoda,
Vial Tȣrkov, vial Tatarov
Vial Benkrov, Rȣs, Пoloakov.

Adekъ:

Stefan, Stefan Voevodȣl.
Bъtȣ пe Tȣrчĭ, пe Tъtarĭ,
Bъtȣ Leшĭ, Rȣшĭ шi Magiarĭ.

Engel, чelebrȣl istorian ziче:

Stefan a avȣt пatrȣ koпiĭ, Пetre, Aleksandrȣ шi doĭ Bogdanĭ, din maĭ mȣlte femeĭ. Din aчestia aȣ̆ mȣrit Пetrȣ, Aleksandrȣ шi ȣn Bogdan.

Шinkaĭ ziче kъ a avȣt doĭ koпiĭ kȣ пȣme de Пetrȣ, пrin ȣrmare чinчĭ koпiĭ пeste tot. Aчest din ȣrmъ adȣчe martor traktatȣl din 1499 în kare se vorbesчe de maĭ mȣlцĭ feчiorĭ шi adaogъ kъ Пetrȣ Rareш a fost fiȣl sъȣ̆ чel maĭ tъnъr.

La mъnъstirea Пȣtna din Bȣkovina ȣnde s'a înmormîntat Stefan чel mare, era sȣgrъvitъ Maria ka fiikъ a lȣĭ Stefan, fъkȣtъ kȣ Maria Doamna, fiika lȣĭ Radȣ Domnȣl Mȣnteniei. Aчeastъ пrinчinesъ mȣri feчioarъ la anȣl 1518 Maiȣ̆.

Stefan se înmormîntъ în monastirea sa Пȣtna, în intrȣ biseriчiĭ, în dreanta, în desпъrцirea a treia a ktitorilor. Akolo se vede mormîntȣl sъȣ̆ sȣb marmȣrъ vъпъtъ. Пe marginele пietreĭ se чitesчe

o inskriпцie slavonъ, пe kare arxiva Romъnъ o dъ în aчeastъ tradȣkцie:

„Bine kredinчiosȣl Domnȣl Ion Stefan VV.
„kȣ îndȣrarea lȣĭ Dȣmnezeȣ Domn al цъreĭ Mol-
„doviĭ, fiȣ al lȣĭ Bogdan VV. ktitorȣl шi fъkъto-
„rol aчesteĭ sъnte monastirĭ kare aiчea zaчe шi
„a trekȣt la veчinчile lokaшe la aniĭ de la Adam
„7012 шi de la Krist 1504.“

Sȣb пetrele aчesteĭ biseriчĭ din Bȣkovina чe astъzĭ faчe пarte din Aȣstria, s'a kȣfȣndat aчest mare eroȣ al Moldoviĭ, шi s'a пrefъkȣt în пȣlbere Lȣtȣl lȣĭ a ȣrmat ȣrsiteĭ sale de transformare dar faпtele sale, maĭ marĭ dekъt sekolȣl чe l'a пъskȣt, пlȣtesk kȣ mъrire asȣпra пъmînturilor lokȣite de Romъnĭ шi adȣk aminte neînчetat datoria ȣrmaшilor kъtre пatrie. Bъrbaцiĭ чe trъiesk, lȣkreazъ, sȣferъ пentrȣ ȣn пrinчiпiȣ sъnt, nȣ mor niчĭ odatъ. Чeĭ чe sȣnt sȣпȣшĭ la mȣrire шi ȣĭtare sȣnt aчeĭ oamenĭ, чe trek fъrъ цintъ, fъrъ faпte; mîndri de viaцa lor aȣritъ de o zi, пlъпъnzĭ, fȣgъtorĭ ka пlъчerile de kare se înkonjȣrъ.

PARTEA III.

NOTE și OBSERVĂRĬ.

Cuvîntul luĭ Stefan la moarte ca să închine Moldova Turçilor.

Kantemir ne пъstreazъ în istoria Tȣrчieĭ aчest kȣvънt чe ar fizis Stefan în ainte de a mȣri kътre fiȣl sъȣ шi demnitariĭ statȣlȣĭ:

„O Bogdane, fъtȣl meȣ, шi voĭ toцĭ soчiĭ ka-
„re aцĭ îmпъrtъшit kȣ mine atъtea birȣinцĭ. Mъ
„vedeцĭ aпroпe d'a плъti datoria kътre fire, toatъ
„slava vieцiĭ mele trekȣte, este ka o frȣmoasъ пъ-
„lȣчire чe se пerde în пoпte: nȣ se maĭ întoarчe ȣn
„om пeritor kare asemenea ȣneĭ rъme treчe пȣ-
„цin пe notечile vieцiĭ; moartea se aratъ шi чere
„dreпtȣl sъȣ; dar nȣ este aчeasta чe mъ faчe
„sъ mъ întristez: kъчĭ sчiȣ kъ minȣtȣl nasчeriĭ
„mele a fost пasȣl чel din tъiȣ чe am fъkȣt kъ-
„tre mormînt: dar mъ întristez de gъndȣl чel
„împotrivitor kъ lъngъ voĭ este aчest leȣ însetat
„de sъnge krestinesk, Soliman kare ameninцъ
„krъia aчaesta, шi se va sili tare mȣlt ka sъ o
„sȣпȣie lȣĭ. Înkъ dinainte prin vikleniile sale a
„îngiцit o mare parte din krъia Ȣngariĭ; a robit
„пe faцъ tъrîmȣl чe nȣ kȣnoskȣse înkъ niчĭ ȣn
„stъпъn strein, шi a arȣnkat assȣпrъ ĭ eresȣrile Ma-

„xometane. Basarabia a fost kîmnȣl silȣirilor lȣĭ;
„ші Mȣntenii, de ші vrъjmaші aĭ noștrĭ, sȣnt kres-
„tinĭ ka noĭ, gem sȣb robia aчestȣĭ tiran; într'ȣn
„kȣvînt чea maĭ frȣmoasъ narte a Asiĭ ші a Eo-
„ronii se sȣnȣne la legile lȣĭ. Nȣ se mȣlцȣmesчe
„kъ шade ne tronȣl îmnъraцilor Romanĭ, nȣ nȣne
„xotare nemъrginitei sale iȣbirĭ de slavъ: înчinge
„kȣ gъndȣl цinȣtele a tot nъmîntȣlȣĭ. [1]) Kredeцĭ
„voĭ kъ dȣne atъtea birȣinцĭ ші stavilĭ чe a în-
„чerkat, o sъ krȣцe Moldova, чe se aflъ la nor-
„цile lȣĭ ші kȣ totȣl okolitъ de църĭ чe ĭĭ sînt
„sȣnȣse? Temeцi-vъ maĭ bine kъ, dȣnъ чe va birȣi
„toatъ Ȣngaria sъ nȣ vie sъ kazъ ne voĭ kȣ toate
„nȣterile sale, kъчĭ ȣrъsчe ne Krestinĭ, ші ȣra чea
„mare чe koranȣl ĭĭ însȣflъ, isvoraște din inima
„lȣĭ denravatъ. Kъnd rъdik okiĭ ne veчinĭĭ noș-
„tri, nlъng starea tristъ în kare se aflъ. Nȣ nȣ-
„teцĭ nȣne temeĭ ne Leшĭ: sînt nestatorniчĭ ші
„nȣ not sъ se maĭ lȣnte kȣ Tȣrчiĭ; Ȣngȣriĭ s'aȣ
„dat eĭ singȣrĭ în robie; Germania este îngrijitъ
„kȣ lȣkrȣrile eĭ kasniчe atъt, kъ nȣ'ĭ maĭ rъmъne
„niчĭ voinцъ, niчĭ nȣtere a se amesteka în lȣkrȣ-
„rile streine. Ast-fel nrivind trista stare a tȣtȣlor
„църilor veчine, gъndesk kъ maĭ mintos ar fi a
„alege între relele чe ne ameninцъ, ne чel чe este
„maĭ de sȣferit. Niчĭ odatъ ȣn kъrmaчiȣ înцelent

[1]) Aчeste esnresiĭ sȣnt din istoria lȣĭ Arian; nȣse de Quintus Curtius în gȣra sчiцilor denȣtaцĭ înaintea lȣĭ Alesandrȣ чel mare kъnd trekȣ Dȣnъrea în Sчiцia:
„Daka zeii 'цĭ ar fi dat цie ȣn trȣn atъt de mare kъt este iȣbirea de slavъ a sȣfletȣlȣĭ tъȣ, trȣnȣl tъȣ n'ar fi avȣt lok în lȣmea întreagъ etc."

„нѕ a întins пъnzele în vijeliĭ; нѕ aveam destѕлъ
„пѕtere; ajѕtorѕl strein нѕ este sigѕr niчĭ aпrопe.
„пrimejdia este de faцъ шi нѕ se пoate înlътѕra;
„Katъ a vъ xotъrî sъ îmblînziцĭ aчeastъ fearъ sъl-
„batikъ, iar нѕ a întъrîta fѕria sa пrin sgomotѕl
„armatelor. Sѕпѕнerea noastrъ va fi ka o aпъ a-
„rѕnkatъ la timп пe aчeastъ flakъrъ gata de a
„isbѕkni. Nѕ vъz alt mijlok пnre a înlътѕra rъѕl.
„Пentrѕ aчeia vъ rog în minѕtѕl чel din ѕrmъ
„al vieцiĭ mele, kѕ dragostea ѕnѕĭ tatъ шi ѕnѕĭ
„frate, sъ vъ învoiцĭ kѕ Soliman, daka veцĭ пѕ-
„tea dobîndi de la dînsѕl пъstrarea legilor voas-
„tre biseriчesчĭ шi mirenesчĭ, va fi înkъ o па-
„чe kѕ чinste, kiar kъnd ar fi kѕ нѕmele de vasalĭ:
„vъ va fi maĭ folositor d'a înчerka milostivirea
„dekъt sabia lѕĭ.[1]) Dar daka dinпotrivъ el va чe-
„re alte tokmelĭ нѕ întъrziaцĭ a mѕri kѕ sabia
„în mънъ пentrѕ lege шi пentrѕ цarъ, dekъt a
„lъsa ѕna шi alta în пrada dѕшmanѕlĭ шi a fi mi-
„шeĭ пrivitorĭ aĭ isbîndeiĭ lѕĭ. Шi sъ нѕ vъ în-
„doiцĭ kъ *Dѕmnezeѕl пъrinцilor noştrĭ* kare singѕr
„faчe minѕnĭ, нѕ se va îndѕra odatъ la lakrimile
„slѕgilor lѕĭ, шi нѕ vъ va trimite ѕn пъntѕitor
„чe vъ va skъпa, saѕ̆ чel пѕцin пe пeпoцiĭ vostri,
„de jѕgѕl barbarilor dîndѕvъ пѕterea vekie.“[2])

Aчest kѕvînt чe dѕпe Kantemir ar fi din a-

---

[1]) Vorbъ пepotrivitъ în gѕra lѕĭ Stefan.

[2]) Atѕнчĭ, чe maĭ era trebѕinчios a se înkina шi нѕ-ĭ пo-vъцѕĭ sъ rъdiчe armele, kъчĭ Tѕrчiĭ нѕ пѕteaѕ̆ faчe alt-fel dekъt sъ robeaskъ dreptѕrile Moldovenilor пrekѕm ro-biserъ пe ale Mѕntenilor чe servcaѕ̆ de esemпlѕ!

nalele Moldovií, 'mĭ este teamъ sъ nȣ fie o nъsкочire a vre ȣnȣĭ istorian. Kronikariĭ Moldovenĭ vorbesk în adevъr kъ Stefan ar fi konsiliat пe Bogdan sъ înkine цara la Tȣrчĭ. Dar aчeasta nȣ dovedesчe nimik. Поate sъ fie o пъrere a ȣnȣĭ kronikar чe a voit sъ skȣze mіwelia lȣĭ Bogdan, kȣ înkinarea Moldovieĭ, dîndȣ-ĭ ȣn kȣvînt чe de resпekt пentrȣ marele Stefan, toatъ Moldova l'ar fi aпreцȣit. Aчest kȣvînt este пrea literar, пrea ingenios, пrea zis kȣ artъ, ka sъ пoatъ fi esпresia aчelȣĭ sekol în kare wi ideia wi forma se aflaŭ înkъ în leagъn.

Ideia de a înkina цara Tȣrчilor n'a пȣtȣt sъ fie a ȣnȣĭ om ka Stefan чel mare, чe în toatъ viaцa sa se lȣпta пentrȣ libertatea пatrieĭ. A пovъцȣi sпre a înkina цara, era a adesminцi toatъ gloria vieцiĭ sale, a vesteji toate kȣnȣnile învingerilor sale; era a se retrakta, a abjȣra la o kredinцъ.

Nȣ! Stefan чel mare n'a пȣtȣt sъ rekomande nічĭ slъbічiȣnea, nічĭ trъdarea! Noĭ nȣ kredem aчest kȣvînt kъ sъ fie al lȣĭ Stefan чel mare, kъчĭ atȣnчĭ trebȣie sъ ne îndoim de faпtele glorioase ale aчestȣĭ eroŭ.

Aktȣl de înkinare la Tȣrчia, fȣse fъkȣt пe kondiцiĭ destȣl de пriinчiose пentrȣ Moldova. Пartizaniĭ înkinъriĭ se mъngъiŭ kȣ aчesta; wi nȣ vor sъ înцeleagъ kъ kondiцiile nȣ însemneazъ nimik: wi kъ totȣl este înkinarea, lanцȣl esistъ, wi пȣцin пe пasъ пoъ de strъnge tare saŭ de e slab în mîna stъпînȣlȣĭ чe te цine: пoate il va strъnge mъnъ maĭ tare. Чeia чe se wi fъkȣ în adevъr sȣb Пetrȣ Ra-

rem. Îndatoririle din aчest akt de a da natrs miĭ de sksziĭ de asr, natrs-zeчĭ de ene mi doъ zeчĭ mi natrs de moimĭ, ks titrs de *nemkem*, de mi eraŭ sn bagatel, ns era maĭ nsцin ъn akt de ssnsnere. Legъtsrele Ssltanslsĭ de a nrotegia Moldova, a o anъra ks arme, a resnekta dreптsl eĭ de astonomie, a'ĭ lъsa libertatea ksltslsĭ mi kъrmsirii din întrs, eraŭ lskrsrĭ bsne dar Tsrчiĭ nsteaŭ sъ treakъ neste ele, чeia чe se mi fъks maĭ tъrziŭ.

Ssb Петrs Karem чers a se da aчestsĭ dar forma de tribst mi se adъogi.

Domnsl fsse îndatorat чel nsцin la fie-kare treĭ anĭ sъ meargъ la Kostantinonoli sъ se înkine Ssltanslsĭ mi sъ sъrste nragъl Inalteĭ norцĭ. Петrs Karem ns voia a se ssnsne aчestiĭ чererĭ, abdikъ mi se retrase la Чiчeiŭ in Transilvania; dar aчeasta ns skъnъ libertatea Moldoviĭ: srmъtoriĭ lsĭ ne maĭ rsminîndsse de a fi robĭ, se nlekarъ la toate чererile Tsrчilor. Stefan чel tъnъr, nriimi sъ nlъteaskъ 12,000 skszĭ de asr, împins de miserabila sa ambiцie de a domni ks orĭ-чe nreц saŭ de boeriĭ sъĭ чe degeneraserъ; srmamiĭ aчestsia din чe în чe maĭ însetaцi de dorinцa de a Domni, skimbarъ mi maĭ mslt forma aktslsĭ de inkinare.

Ssb *Domniĭ-Arendamĭ* se da 60,000 de skszĭ tribst anual, afarъ de 24,000 alцiĭ ka dar la namtĭ, afarъ de alte stoarчerĭ indirekte чe se ivraŭ ne toatъ zioa.

Aktsl saŭ dinloma kare reksnoasчe kondiцiile ks kare s'a înkinat Moldova în nsmele Ssltanslsĭ, era în arxivele Moldoviĭ. În timnsl oks-

naцiunii gъrii de Jean Sobieski în 1686, din ordinul aчestui rege, aчel akt se arse пe пiaцa пublikъ înaintea a tot пoпorului Moldovii kъruia se zise aчeste mъreцe vorbe: *«Пriviцi în чe kin Mъrirea sa vъ skunъ du jugul Turчilor!»*

Tigina.

Пe malul lui Tiras saŭ Niester. Turчii чe o luarъ de la Moldovenĭ, îĭ deterъ numele de Bender,

Gergina.

Пe Siret lъngъ Ancyre Galatium, s'a gъsit în ruinele sale medalii vekĭ. Traian o fondъ: S'a gъsit aiчĭ un marmur ku inskriпцia Imp. Caesari div. Filio Nervae Trajano, Aug. germ. Dacico. Cont. Mex. Fel. b. dict. XVI Imp. VI. Cons. VII P.P. Calpurnio Vu. . . Marco C. Aurelio Rufo.

Krъчisna.

Пe malul Milkovuluĭ шi пe Пrutŭ пu deпarte de Falчĭ, este Taifalia a luĭ Herodot.

Sorone.

Altъ datъ Olxionia пe Tiras (Niestru).

Iassi.

Пe Baxluiŭ la пatru mile de la Hieresus Iasiorum.

Suчeava,

Altъ datъ kaпitala *Nemoza* пoate de aiчĭ vine Neamцul? Ea era kaпitala Domnilor Romъnĭ

пънъ че Тѕрчiĭ nѕ întoarserъ armele kontra Еѕропеĭ. De la lѕarea Konstantinopolѕlѕĭ Domniĭ аѕ mѕtat Skaѕnѕl la Iaшĭ ka sъ fie maĭ апроапе de хotarele Тѕрчешчĭ.

Mengrili-gereĭ.

Xan al krimeĭ, koborъtor din viцa прinчilor Konteraks, че fѕsese birѕit de frates-ъѕ, шi se arѕnkase în braцele Genovezilor. Maxomet II îl nѕmi Xan al Krimeĭ, шi îĭ dete o armatъ ka sъ intre în stъпъnirea цъriĭ kѕ kondiцie sъ se sѕпѕie la протекцia Otomanъ. El intrъ în rigatѕl Konteaks, birѕi шi învinse пе frate-sѕѕ. Este чel dintъĭ Xan al Тъtarilor Krimeeĭ fъkѕt de Тѕрчĭ.

Soliman-Паша.

Kare kъrmѕi ostirile Тѕрчешчĭ în bъtaia de la Bъrlad ѕnde Тѕрчiĭ fѕrъ bъtѕцĭ de Stefan, mѕri in aчest resboiѕ,

Voevod.

Vorbъ slavonъ че însemneazъ general de armatъ. Полониĭ îl da la gѕvernori de провинчie. Тѕрчiĭ îl daѕ Domnilor Moldoveĭ, Valaxieĭ шi Transilvanieĭ. Kъtre aчestea, înainte че Moldova li se sѕпѕse, Тѕрчiĭ nѕmeaѕ пе Domniĭ Romъnĭ *Tekiѕrĭ*, adikъ regĭ.

Bogdan.

Fiѕl lѕĭ Stefan kare înkinъ Moldova la Тѕрчĭ. Aчest Domn era viteaz ka шi Stefan; dar nѕ fѕ atъt de feriчit în resboiele че fъkѕ пе kъt fѕse

пърintele lѕĭ. Bogdan este vorbъ slavonъ formatъ din Greчesчe *Theodosiŭ*, Moldovenii ĭl maĭ nѕmeaŭ *Negrѕ*.

Fanar.

Saŭ Faner. Ѕn kѕartier la Konstantinopoli lokѕit maĭ înainte de чeĭ maĭ avѕцĭ шi maĭ învъцaцĭ Greчĭ saŭ Romaĭ Bizantinĭ din aчest port. Akolo se aflъ katedrala Greakъ saŭ patriarxia. Altъ datъ ѕn Grek *Manolaki* fondase aiчĭ o akademie. Era oamenĭ renѕmiцĭ prekѕm *Ion Kariofilus*, filosof шi speчial teolog, чelebrѕ predikator; *Bolasiĭ Scevofilaus, Antoniŭ și Spendaciŭ,* daŭ lekцiĭ de filosofie *Peripaticienă. Jacomius*, mare grъmatik, profesorѕl lѕĭ Kantemir. Sevastѕl чe a skris asѕpra biserчiĭ Greчe шi Latine; Dionisius kъlѕgъrѕl; Aleksandrѕ Mavrokordat чe profesa filosofia, teologia, mediчina. Aчeasta afost Dragoman al Porцiĭ. El a lъsat ѕn mare nѕmъr de traktate шi skrisorĭ чe fiѕl sъŭ Nikolaĭ Mavrokordat a tipъrit în ѕrmъ. Ѕnѕl din aчeste traktate maĭ renѕmit este aчela asѕpra *чirkѕlaцiѕniĭ sѕngelѕĭ*; шi istoria lѕmiĭ. Maĭ era ѕn patriarx *Kalinikѕs* renѕmit prin elokѕinцa sa; ѕn altѕl Dositeiŭ чe skrise o karte asѕpra biseriчiĭ Papĭ; шi Xrisantius. Meletiѕ episkop de arte, profesorѕl lѕĭ *Kantemir* de litere. *Elie Meliotis* kъlѕgъrѕl, filosof: *Markѕ de la Larisa*, gramatik renѕmit; Mitrofan, poet; Licinius, filosof шi medik, pe kare îl spъnzѕrarъ Tѕrчiĭ; *Konstandin fiѕl lѕĭ Dѕka*, Domnѕl Moldoveĭ skolarѕl lѕĭ Pondap; Andronik din neamѕl lѕĭ Rangavi; Ieremia Kakavela predikator; *Anastasiѕ Kon-*

doidi ші Anastasis Naвzis etc. Din aчest lok. din aчeastъ пепinierъ еширъ Domnii fanarioцї чe къвtaв se fakъ neferiчirile Romъnilor.

Falчi.

Вn oraш în Moldova пе Пrвt la kъte-va mile da la Xвшї; se krede kъ este oraшвl lвї Xerodote *Taifali*. Kantemir пretinde kъ în veчinъtate kв aчest oraш a gъsit вrmele вnor zidвrї antiчe ші kase.

Logofъtвl Tъвtвl.

Aчesta fвse ambasadorвl trimis de Bogdan ka se înkine цara la Soliman, era om învъцat, щiа limba greakъ, latinъ, пolonъ ші romъnъ. În manierъ era вn om simпlв ka цara sa; dar de mare dibъчie în пolitikъ. Se ziчe kъ mergъnd la aвdienцъ la marele Vezir, пorвnчi servвlвї sъв sъ bage seamъ sъ nв-ї fвre чine-va папвчiї sъї. Vezirвl întrebîndв'l de чe avea bъnвiala aчeasta, Tъвtвl resпвnse: „Kъ de oamenї чe vor sъ ne ia tot, trebвie a пъzi чeia чe avem.“ Se vede kъ Tвrчiї чerea de la sol maї mвlte dreпtвrї asвпra Moldoveї de kъt el пвtea se dea. N'aї sъ te temї, resпвnse Vezirвl. Akвm sвntem amiчї. „Вrez, zise Tъвtвl înkъ, ka aчeastъ amiчie se пъzeaskъ ші piчioarele пrekвm ziчe kъ are sъ ne пъzeaskъ kaпвl“.

Tъвtвl este чel чe zidi пalatвl Agenцiї Moldoveї din Konstantinoпoli, nвmitъ de Tвrчї Bogdanseraї, *пalatвl lвї Bogdan*. Aiчї în kвrtea пalatвлвї era o biserikъ sъntвl Nikolae. Aчest па-

lat îmпreꙋнъ kꙋ ачela al Valaxieĭ, fꙋse rъпit de Tꙋrчĭ în ꙋrmъ, derъmat. Astъzĭ se vede înkъ lokꙋl ꙋnde a fost.

Moldova de atꙋnчĭ înчeпꙋ a fi пꙋmitъ de Tꙋrчĭ Bogdania, dꙋпe пꙋmele Domnꙋlꙋĭ sъꙋ, пentrꙋ rekꙋnosчinцъ kъ le înkinъ цara.

Xotin.

Altъ datъ oraш al Moldoveĭ пe Tiras împotrivъ de Kamienik, era fortifikat. Aiчĭ se vъrsъ mꙋlt sъnge Moldovean.

Kazaчiĭ.

Чeĭ чe lokꙋiesk între Boritena шi Tiras. Altъ datъ eĭ eraꙋ sꙋпꙋшĭ aĭ Пoloniei пe ꙋrmъ îĭ sꙋпꙋserъ Moskoviцiĭ. Nꙋmele de Kazaчĭ le vine de la Dorosчensko; dꙋпe чe aчesta se sꙋпꙋse шi kъnd trekꙋ în пartea Moskoviцilor, Sirka, пoꙋl lor kaп le dete пꙋmele sъꙋ. Kantemir пovesteшte kъ пe kъnd чea dintъiꙋ пaчe kꙋ Ion Sobieski regele Пoloniei se înkeie, Aчeшtĭ kazaчĭ remaserъ sꙋb stъпъnirea Otomanъ. Sꙋltanꙋl Maxomet, ꙋnindꙋ'ĭ kꙋ Moldova, voi ka Dꙋka чe era Domn în aчea цarъ, sъ ia пꙋmele de Xatman al Ꙋkraniei шi oraшꙋlꙋĭ Nemirev kare i se dete пentrꙋ a пꙋпe akolo skaꙋnꙋl sъꙋ. Aчeastъ aшezare kъzꙋ kꙋ neisbꙋtirea Tꙋrчilor sꙋb zidꙋrile Vieniĭ. Dꙋka fꙋse robit atꙋnчĭ de Пolonĭ шi Tꙋrчĭ, пrin traktatꙋl de la Karloviц, dete Пoloniei aчea цarъ împreꙋпъ kꙋ Kaminian.

Valea Albă.

Vornikȣl Ȣrekie ziчe desпre bъtaia de la *Valea Albȣ*.

„Moldovenії aȣ пikat пȣ fieштekȣm, чi пъпъ „la moarte se aпъraȣ, niчї birȣinца din arme, чe „strenсiцї de mȣlцimea Tȣrчeaskъ; aȣ remas is-„bъnda пe Tȣrчї, шi atъta de mȣlцї aȣ пerit kъt „s'aȣ пъlbit пoiana de trȣпȣrile чelor пeriцї ȣnde „aȣ fost resboiȣl шi mȣlцї din чeї marї boerї aȣ „пikat шi vitejiї чeї bȣnї aȣ пerit kȣ totȣl atȣnчea „шi fȣse skъrbъ mare în toatъ цara шi tȣtȣlor „domnilor шi krailor de пrin пrejȣr, daka aȣ aȣzit „kъ aȣ kъzȣt Moldovenії sȣb mъna пъgъnilor“

Valea-Albȣ nȣmitъ de Romъnї, Tȣrчiї o nȣ-mesk *Agadse-Denisi*, adikъ *marea de arborї*, din kaȣza пъdȣrilor.

Tȣrчiї, dȣпe bъtъlie, fъkȣrъ пiramide kȣ kaпetete Moldovenilor; шi Mȣntenilor чe kombъtȣrъ alъtȣrї kȣ dъnшiї, li se dete пorчiї пrъdaцї în Moldova. [Xeminer; Solaksad).

Observărĭ la tecst.

De ȣnde veneaȣ пretenцiile Пolonilor шi Ȣngȣrilor de sȣzeranitate asȣпra Romъnilor?

Ele пъskȣrъ din чertele din întrȣ. Kaпȣl ȣ-neї пъrцї чe voia sъ sȣrпe ȣn Domn din aчeste цъrї, neпȣtъnd isbъndi în ȣntrȣ цъrii, alerga la Пolonї, la Ȣngȣrї etc, шi în slъbiчiȣnea lor, le пromiteaȣ sъ le fie vasalї, nȣmaї sъ-ї ajȣte a rъs-tȣrna пe Domnї. Maї adesea înkъ, kъnd aчest ia-

matorĭ a lȣa tronȣl шi a înkina цara, nȣ se are-taȣ̆, Пoloniĭ шi Ȣngȣriĭ eĭ însȣшĭ îĭ пъskoчeaȣ̆, voind sъ-ĭ aibъ sȣb mъnъ.

Ȣrmъtoarea diпlomъ a regelȣĭ Matias kъtre Voevodȣl din Ardeal în anȣl 1467, de kare vorbesчe Katini în istorie: Hist. 15, pag 240, dovedesчe foarte bine aчest adevъr. Iatъ diпloma,

„Între alte lȣkrъrĭ kare kȣ înцelenчiȣne шi,
„folos s'aȣ̆ înoit шi regȣlat în adȣnarea чea maĭ
„de kȣrъnd a пrelaцilor, baronilor шi nobililor:
„desпre averile regesчĭ шi venitȣrile fiskȣlȣĭ nos-
„trȣ, s'a regȣlat înkъ ka пe viitor, niчĭ noĭ, niчĭ
„regiĭ чe пe vor ȣrma, sъ nȣ пȣtem înstreina цi-
„nȣtȣrile Fъgъraшȣlȣĭ, Omlaшȣlȣĭ шi Rodniĭ, чi
„sъ fie d'aпȣrȣrea gata în mъnile regilor, ka la
„kaz de trebȣinцъ, sъ se *пoatъ da orĭ-kȣrȣĭ Voe-*
„*vod Mȣntean saȣ̆ Moldovean de lokaш*, sпre ÎN-
„GROZIREA ШI KЪSTIGAREA ПЪRЦILOR
„AЧELORA шi fiind kъ aчeasta este din voinцa
„noastrъ, regȣlatъ пrin пrelaцiĭ шi baroniĭ noştri,
„sпre FOLOSȢL NOSTRȢ ШI AL REGATȢLȢĬ,
„vъ пorȣnчim ka aminterea se nȣ faчeцĭ etc.

Iatъ kȣm streiniĭ пъstraȣ̆ domenȣrĭ kȣ kare, korȣпъnd пe ȣniĭ Romъniĭ, îĭ aцîцa asȣпra цъrilor Romъne! Шinkaĭ ziчe:

„Tot ast-fel aȣ̆ lȣkrat шi Пoloniei... Dar
„пrin aчeste mesteшȣgȣrĭ чe oare aȣ̆ kъпъtat шi
„Ȣngȣriĭ шi Пoloniĭ? Daka nȣ sчiĭ, îцĭ voĭ sпȣne
„eȣ̆. Пoloniĭ пentrȣ fala lor aȣ̆ roшit шi îngroшat
„пъmъntȣl Moldoveĭ kȣ sъngele lor, шi пe Mol-
„doveni 'ĭ-aȣ̆ înavȣцit kȣ пrъzĭ din цinȣtȣl lor; Ȣn-
„gȣriĭ aȣ̆ dat Ardealȣl de jaf Moldovenilor шi

„Mѕntenilor пънъ че aŭ kъzѕt ші aчestia ѕѕb jѕ-
„gѕl Tѕrчilor. Feriчiцĭ aŭ fost Ѕngѕrii пънъ a пѕ
„se osebi de Romъnĭ!"

Reпrodѕчem aiчĭ ші xrisovѕl konfederaцiѕ-
neĭ între пrinчiпiĭ krestinĭ de kare s'a vorbit la
viaцa lѕĭ Stefan чel mare. El aratъ în чe relaцiĭ
era Stefan kѕ пrinчiпiĭ krestinĭ, пѕ vedem nikъ-
irĭ a fi fost tratat ka vasal. Aчest xrisobѕl este
din *Dogiel*, se aflъ reпrodѕs de Шinkaĭ.

„În nѕmele Domnѕlѕĭ, amin!

„Noĭ Ion Albert din graчia lѕĭ Dѕmnezeŭ, re-
„ge al Пoloniei etc, faчem kѕnoskѕt пrin aчeasta
„kъ dѕпe чe în timпѕl dinn'ainte s'ar fi fost stъr-
„nit чeartъ însemnatъ ші lѕntъ între Maiestatea
„noastrъ ші *mѕritѕl* Stefan Voevodѕl, *din graчiea*
„*lѕĭ Dѕmnezeŭ Domn al цѕrii Moldoviĭ*, al nostrѕ
„*amik* adevъrat *iѕbit*, noĭ пrin mijloчirea пrea în-
„seninatѕlѕĭ пrinчiпelѕĭ ші Domnѕlѕĭ Vladislav,
„*din aчeiaшĭ graчie чereaskъ*, rege al Ѕngarieĭ ші
„Boxemiĭ, fratelѕĭ nostrѕ чelѕĭ пrea iѕbit, nѕmi-
„tѕlѕĭ Domn al Moldoveĭ, *amikѕl nostrѕ чel ade-
„vѕrat iѕbit*, ші feчiorilor lѕĭ, ші fiilor feчiorilor
„lѕĭ, boerilor ші ѕѕпѕшilor lor din Moldova, le-
„am ertat ші le ertъm toate neajѕnsѕrile, strъm-
„bъtъцile ші пerderile kъte ne-a fost fъkѕt noъ
„în timпѕl trekѕt ші lѕĭ паче d'aпѕrѕrea iĭ пromi-
„tem, ші ѕitъnd toate etc, sъ fie паче d'aпѕrѕrea
„între Maiestate noastrъ ші între пrea lѕminaцiĭ
„пrinчiпĭ Domniĭ *din aчeiaшi graчie чereaskъ*,
„marele Dѕчe al Litѕaniĭ, ші Dѕчele Sigismond,
„fraцiĭ nostriĭ ші între Voevodѕl Stefan noъ a-
„devъrat iѕbit amik, ші între ѕrmъtoriĭ nostri din

„ambele пъrцĭ. Drent ачeia de aiчĭ înainte Voe-
„vodsl Stefan, feчiorilor, ѕrmъtorilor шi ssпsшi-
„lor lsĭ, liber шi sigsr sъ le fie a vieцsi шi a
„Domni în цara Moldavieĭ fъrъ niчĭ sn fel de îm-
„nedekare din nartea noastrъ, niчĭ din nartea ns-
„miцilor dsчĭ nrinчinii Aleksandrs шi Sigismond,
„шi a feчiorilor, ѕrmъtorilor шi ssnsшilor nostri,
„Noĭ regele maĭ sss zis ks nsmiцiĭ fraцiĭ nostri
„шi ks toцĭ arxieniskonii, Eniskoniĭ, nrelaцiĭ ss-
„fletesчĭ шi ks toцĭ konsilieriĭ шi ssnsшiĭ nostri,
„jsrъm шi nromitem Voevodslsĭ Stefan amiksl
„nostrs чel adevъrat, feчiorilor, ѕrmъtorilor шi
„ssnsшilor sъĭ, nre sn Dsmnezeŭ шi nъskъtoarea
„de Dsmnezeŭ, ssb krestineaskъ kredinцa noas-
„trъ. a fraцilor nostri чelor maĭ sss ziшĭ, шi a-
„tstslor Arxieniskonilor etc, kъ de aiчĭ înainte,
„ks Voevodsl Stefan *amiksl nostrs ks adevъrat isbit*,
„ks fiĭ lsĭ, ks fiĭ fiilor шi ks boeriĭ шi toцĭ ss-
„nsшiĭ lor din цara Moldoveĭ, nentrs чela dinainte
„zise neajsnssrĭ, шi nerderĭ, trebse se avem шi
„se цinem naчea шi linistea nsrsrea nestrikatъ
„шi nersntъ, шi tot ast-fel ne Voevodsl Ste-
„fan, ne fiĭ lsĭ etc, noĭ trebsie шi ѕrmъtoriĭ no-
„stri, vor trebsi sъ-ĭ anere desnre toatъ nar-
„tea de toцĭ vrъjmaшiĭ lsĭ ks sabia, ks sfa-
„tslsl, ks oamenii шi ks toatъ nsterea noastrъ tot
„d'asna, dsne nstinцa noastrъ; шi tot asfel Voe-
„vodsl Stefan шi ѕrmъtoriĭ sъĭ, toatъ nsterea lsĭ
„trebsia sъ fie de sfat, шi în ajstor tot-d'asna
„noъ regelsĭ, rigatslsĭ Полoniĭ шi ѕrmъtorilor nostri,
„dsnъ nstinцa lor. Пromitem înkъ înnresnъ ks
„fraцiĭ nostri, шi toцĭ konsilierii, Voevodslsĭ

,Stefan, feчiorilor lsĭ etc, kъ trebsie sъ fim amiчĭ •,amiчilor lor, neamiчĭ neamiчilor lor, ши tot asfel sъ .,fie Voevodsl Stefan feчioriĭ lsĭ etc. Шi înkъ ne niчĭ „sn neamik al Voevodslsĭ Stefan, orĭ kare ar voi „sъ se nsmeaskъ Domn la Moldova, kare ar veni „la noĭ la џъrile noastre ши la ssnsшiĭ nostri, saš „la mъkar чine altsl, чe ar џine de regatsl По-„Ioniei, noĭ, ne sn om ka aчela ns trebsie sъ-l „nriimim, niчĭ sъ-ĭ dъm azil saš xranъ sndeva „în џъrile noastre, saš la vre snsl din ssnsшiĭ „nostri; чi ne sn om ka aчela, orĭ snde l'am aszi „saš l'am gъsi în џъrile noastre, saš la orĭ kare „ssnss al nostrs, noĭ trebsie sъ-l trimitem din „џъrile noastre, ka maĭ mslt sъ ns rъmъie întrs „aчelea. Iar de se va întъmnla ka sъ fsgъ vre „sn ssnss al nsmitslsĭ Voevod Stefan, la noĭ, etc, „atsnчĭ aчel fsgit va trebsi sъ чearъ graчie la „Domnsl sъš Voevodsl Stefan, nrin sine, saš nrin „mijloчirea noastrъ, ши daka îl va erta Voevodsl „Stefan, aчela nsmai, sъ fie liber ши sъ aibъ dig-„nitate a se întsrna la Voevodsl Stefan, ши de ns „l'ar erta Voevodsl Stefan, atsnчĭ noĭ, ne aчela „sъ ns-l snrijinim în џъrile noastre, niчĭ ne as-„kens niчĭ de faџъ. Maĭ nromitem, kъ daka s'ar „întъmnla din nronia чereaskъ ka Voevodsl Ste-„fan, alsngat fiind de vrъjmaшĭ, nsterniчĭ, kъrora „ns ar nstea sta în notrivъ, sъ iasъ din џara sa „orĭ în Sngaria, saš în regatsl nostrs al Поloniei; „atsnчĭ џъrile noastre sъ fie deskise Voevodslsĭ „Stefan ши *Kniekinii* femeĭ sale, ши fiilor, ши bo-„erilor lsĭ ks msierile lor, ks ssnsшiĭ, ks шerbiĭ „ши ks averile ши ks toate kъte se џin de dîn-

„шiї, ши eї съ vie la noї шi la цъrîle noastre, saў „la четъцile ши oraшele noastre orї ѕnde le va „плъчea lor съ шeазъ în Hолonia, atѕнчї noї tre- „bѕia пe Voevodѕl S efan шi пe Kniakiпe шi пe „fiї lѕї etc. съ-ї isbim în grачie ши чinste съ-ї a- „vem шi va fi lѕї sigѕr, bine voit шi deskis din „цъrile noastre aшї kъstiga înaпoї цara sa Mol- „dova. În asemenea kaz, noї regele trebѕie съ'l ѕ- „jѕtъm kѕ toatъ пѕterea noastrъ ши пe dînsѕl съ-l „redѕчem шi съ-l reaшезъm în пatria sa, шi kънd „va da Dѕmnezeў съ'шї kъstige îndъrъt цara, a- „tѕнчї aчestѕї amik Voevod Stefan, d'o пotrivъ съ-ї „fie sigѕr, bine voit шi deskis, фъrъ vreo пagѕbъ, „a eшi din цъrile noastre kѕ *Kniakina* sa etc. ia- „ръшї în Moldova.

„Am maї пromis шi пromitem kъ Voevodѕlѕї „Stefan шi feчiorilor lѕї, etc, пѕ vom faчe niчї „odatъ пagѕbъ saў vръjmъшie, niчї kѕ fanta, niчї „sfatѕl, niчї пe faцъ, niчї пe askѕns, шi daka am „înцelege despre vre o пarte vre ѕn ръў, пerdere „orї împedekare de la oare kare пrotivniчї „lѕї, atѕнчї, Voevodѕlѕї Stefan, etc. toate aчestea „a le faчe kѕnoskѕt. Шi tot asfel Voevodѕl Ste- „fan пѕ trebѕia съ пe fakъ пoъ, niчї цъrilor nos- „tre niчї пagѕbъ, niчї împedikare niчї kѕ fante, „niчї kѕ sfatѕl, niчї de faцъ, niчї пe askѕns шi „de ar înцelege чeva пagѕbъ, ръў saў împedikare „de kъtre ori kare пrotivniчї aї nostri, atѕчї în- „sѕшi Voevodѕl Stefan asemenea va trebѕi съ le „deskoпere, spѕie, vesteaskъ шi înшtiinцeze.

„Asemenea orї kънd dinпreѕnъ vom vrea „kѕ пrea înseninatѕl пriчiпe Vladislalav regele

„Ȣngarii fratele nostrȣ, a norui bъtaie, saȣ ajȣ-
„tîndȣne Domnȣl aчesta a o faчe, vom jȣdeka шi
„la aчeia vom merge în nersoana noastrъ, kȣ toate
„nȣterile шi armatele noastre, îmnotriva Împъra-
„tȣlȣĭ Tȣrчesk шi a џъrilor lȣĭ шi atȣnчĭ fratele
„nostrȣ Vladislav, regele Ȣngariĭ înkъ va merge
„шi va treчe nrin џara Basarabieĭ шi akolo va
„treчe шi lȣntri ne Dȣnъre în џara Împъratȣlȣĭ
„Tȣrчesk, atȣnчĭ шi noĭ katъ sъ treчem шi sъ lȣn-
„trim ne Dȣnъre, asemenea în џara Împъratȣlȣĭ
„Tȣrчesk, чi în liman, alfel nreviz kare în ko-
„mȣn se nȣmesчe obliчiџia, saȣ ȣnde se va vedea
„maĭ ȣшor, înџelegъndȣne kȣ nrea înseninatȣl
„Domnȣl rege al Ȣngariĭ шi kȣ Voevodȣl Stefan
„însȣшĭ în nronria sa nersoanъ etc."

Ȣrmeazъ art. kare iam arъtat în ist. vieџiĭ lȣĭ Stefan . . .

Noĭ am renrodȣs aчest traktat, ka sъ se vazъ kъ Stefan trakta kȣ regiĭ krestinĭ ne niчior de egalitate, ba înkъ, regele nolonii se îndatora, a nȣ nrimi niчĭ ȣn inamik nolitik al lȣĭ Stefan în Ilolonia, de ȣnde s'a шi întъmnlat în anȣl 1501 tragedia kȣ Elie feчiorl lȣĭ Iletrȣ Aron, kъrȣia i se tъie kanȣl de Iloloni, kъчĭ îl чerea Stefan.

Soliman I.

Soliman I noreklit Kanȣtti, al zeчelea Sȣltan al tȣrчilor, abia se aшezъ în tron шi Asia, se revoltъ de Gazelibeȣ Beglerbeg din Damask. Soliman însъ stinse revolta. Dȣnъ aчeia se dȣse шi lȣъ Beligradȣl; înkonjȣrъ шi lȣъ insȣla Rodȣl.

Мsstafa че se revoltase în Egiпt, fвse învins ші вчis. Soliman se dвче în Egiпt; вnde bate monedъ. El întвrnъ armele în Eвrопa; se bate la Моxaчiв, ia Bвda. Dъ ordin a se вчide toцї Albanezii din Konstantinопoli. Moldova se înkinъ lвї Soliman. El asedia Biena, ші rъdikъ asediвl, neпвtînd nimik folosi. Ferdinand este învins de Soliman. Фаче rъsboї asвпra Пersilor; ia Bagdatвl; опresчe asediвl de la Van; sвпвne Giвrgistanвl; bate пe krestinї în Bosnia; atakъ Korfв, пв isbъndesчe; ia Iemenвl; intrъ în Moldova, вnde пredъ палатвl челвї din вrmъ Domn, апої ese. Barbarвl bate doъ flote krestine. Soliman se aliazъ kв Franчezii; merge asвпra Пersiei bate пe Пersї, sвпвne Georgia; ia Temesvarв. Пersiї bat ostirea lвї Soliman. Soliman iшї rъsbвпъ ші фаче паче, trimete o flotъ sъ ajвte пe Franчezї împotriva Sпaniolilor, ші altъ flotъ împotriva Пortвgalilor. Moare la înkonjвrarea Sigledimвlвї, пe kare îl ia. Selim fiвl sъв îї вrmeazъ la tron.

Soliman fвse вnвl din чeї maї marї eroї aї Tвrчiei. Kвragiвl kв kare вrma цelвl sъв, înцelenчвnea ші stъrвinцa че пвnea, întrв aчeasta, eraв пroverbiale. Sчia treї limbї Tвrkъ, Arabъ ші Пersaпъ. Era voios, sпiritвal, ші пoet, afarъ din învingerile sale asвпra *Пersilor* ші *Вngвrilor*, че l'a fъkвt vestit, reformle че fъkв în Tвrчia, îl fъkвrъ ші maї mare. El fъkв legile че пъпъ astъzї sînt în mare пarte în vigoare în Tвrчia. Domni 41 de anї ші trъї 74 de anї. Avвsese mante feчiorї; Amвrat; Abdвlax; Moxamet. Мвstafa; Se-

lim; Baiazed ши Jixangir, kare toцĭ, afarъ de Selim, fȣserъ ȣчisĭ.

Despre Dómnele luĭ Stefan cel mare.

Este o mare înkȣrkъtȣrъ desпre femeile че a avȣt Stefan.

Ȣniĭ istorienĭ ши kronikarĭ пretind kъ el avȣsese femeia dintъiȣ пe Eȣdossia fata kneazȣlȣĭ de la Kiev. Пънъ aiчĭ пare destȣl de limпede. Dar aчeстĭ istorienĭ пretind kъ Stefan lȣъ de soчie, пe Voikiцa fiika Radȣlȣĭ Domnȣl Mȣnteniei. Alцĭ kronikarĭ zik kъ Doamna Eȣdossia saȣ Maria mȣri mȣlt maĭ în ȣrmъ de timпȣl kънd este arъtatъ de ȣnele kroniчĭ kȣnȣnia lȣĭ Stefan kȣ fiika Radȣlȣĭ, ши mȣri fiind Doamnъ; alцiĭ iarъ sпȣn kъ aпroaпe de eпoka morцiĭ Doamneĭ Marii mȣri Doamna lȣĭ Stefan nȣmitъ Kiasna.

În traktatȣl lȣĭ Stefan kȣ Albert regele Пoloniĭ se faчe menцiȣne de Doamna lȣĭ Stefan. Alцiĭ пretind kъ fiika Radȣlȣĭ dȣпe чe aчel Domn sokrȣ arъtъ nekredinцъ lȣĭ Stefan, fȣse trimisъ la tatъ-sъȣ de kъtre aчest din ȣrmъ.

Fotino nȣmesчe пe aчeastъ doamnъ Maria, iar nȣ Voikiцa.

Kredem kъ aȣtoritatea чe trebȣie a konsȣlta în aчeasta este aчeia a inskriпцiȣnelor чe aȣ rъmas din aчel timп.

*

Este konstatat kъ Stefan se kъnъnъ kъ fata Radъlъĭ, dъnъ че ginъse пe Eъdossia saъ Maria kъ aчeasta trebъi sъ moarъ saъ sъ fie deпъrtatъ, ka sъ ia пe fiika Radъlъĭ. Inskriпgia de la mъпъstirea Rъsboenii, fъkъtъ dъпe bъtaia din aчest lok, faчe пъmire de doĭ fiĭ aĭ lъĭ Stefan fъkъgĭ kъ fata Radъlъĭ, шi de Doamna Maria. Negremit mъma lor, kare trebъia sъ trъiaskъ atъnчĭ. Deчĭ vedem kъ Maria de la Magoп пъ пъtea sъ moarъ ka Doamnъ, mъlt maĭ în ъrma faчerii aчestiĭ inskriпgiъnĭ. Пe ъrmъ vedem kъ fata Radъlъĭ se kema Maria, iar пъ Voikiga, шi kъ Stefan пъ o gonise шi kъ пъmele eĭ, iar пъ al alteia era în inskriпgie.

Nimik пъ пoate maĭ bine sъ esпliчe aчeste neîngelegerĭ de kъt inskriпgia de la Resboenĭ шi inskriпgile de la mъпъstirea Пъtna din Bъkovina ъnde este mormъntatъ familia lъĭ Stefan. Iatъ aчeste inskriпgiĭ.

Пe mormîntъl desпre altar la dreanta:

Aiчĭ odixneste Stefan чel mare.

Liпit de aчest mormînt.

Aiчĭ odixnesчe Maria fiika Radъlъĭ VV. rъпosatъ la anъl 1509."

Aчeasta se пotrivesчe kъ inskriпgia de la mъпъstirea *Rъsboieni.*

Deчĭ fiika lъĭ Radъ se kema Maria. Stefan пъ пътъse sъ o goneaskъ la taъl sъъ, kъчĭ ea mъ-

ri патрȣ anĭ în ȣrma lȣĭ Stefan шi fȣse înmormîntatъ alъtȣrĭ kȣ soчiȣl sъȣ̆.

Пe mormîntȣl de la altar la stînga.

Aчea odixnesчe Maria întъia Doamnъ aчelȣĭ Stefan чel mare. Sora împъratȣlȣĭ de la Mosk, rъпosatъ la 1477.“

De aiчĭ înцelegem kъ toate kroniчele чe aȣ̆ nȣmit пe aчeastъ Doamnъ Eȣdossia; s'aȣ̆ înшelat de nȣme; kъ aчeastъ Doamnъ nȣ era fiika Kneazȣlȣĭ, eĭ sora lȣĭ, kъ чeia чe se kiamъ Maria de la Magoп nȣ era alta de kът Maria чe o nȣmeaȣ̆ Eȣdossia.

Lîngъ aчest mormînt.

Aiчí odixnesчe Bogdan шi Пetrȣ fiĭ aĭ lȣĭ Stefan чel mare de la întъia Doamnъ, kare în koпilъria lor, чel întъiȣ̆ la anii 1479, шi чel d'al-doelea la 1480 aȣ̆ mȣrit.“

Пe mormîntȣl din dreaпta sпre tindȣ.

Aiчĭ odixnesчe Bogdan Voevod feчior al ktitorȣlȣĭ Stefan чel mare, de la a doȣa Doamnъ, rъпosat la anii 1516.

Lîпgъ de aчest mormînt.

Aiчĭ odixnesчe Domniцa Maria, fiika Voevodȣlȣĭ Stefan чelȣĭ mare de la a doȣa Doamnъ. rъпosatъ la anii 1518.

Clopotul de la mănăstirea Putna.

Kloпotȣl de la mъпъstirea Пȣtna, че este fъkȣt de Stefan чel mare, se kiamъ *Bȣga*. Aчest kloпot s'a strikat шi s'a пrefъkȣt de doȣъ orĭ la **1763** de mitroпolitȣl Iakob Пȣtneanȣ шi la **1818**, de Egȣmenȣl Filaret. Kъlȣgъrii kred kъ el sȣnъ: „Aȣzĭ Doamne glasȣl lor!“[1])

Daka цъrîna marelȣĭ eroȣ al Moldoviĭ nȣ ar fi avȣt toatъ sigȣranцa în mъпъstirea Пȣtna din Vȣkovina; daka nȣ ar fi fost ȣn пъkat a se desпъrцi din vekia lȣĭ biserikъ, din vekia lȣĭ kaпitalъ, de o пoпoraцie de romъnĭ rekȣnoskъtorĭ че o adoarъ; aчeastъ nobilъ цъrînъ, ar fi trebȣit a se adȣче în Moldova Romъniĭ. Graчie чerȣlȣĭ! цъrîna lȣĭ Stefan este resпektatъ akolo. Dar Romъniĭ, din toate пъrцile ar trebȣi, odatъ în viaцъ, sъ se dȣkъ la Пȣtna sъ kontîmпle mormîntȣl aчestȣĭ eroȣ, kъrȣia toцĭ Romъniĭ sînt datorĭ rekȣnosчinцъ.

Act doveditor de limba ce se vorbea sub Stefan Vodă cel mare în Moldova.

„Ist izvod în aчea varъ tъnd (kъnd) Arbȣre Xatmanȣ шi Boldȣr Vornikȣ шi Dragoш Vornikȣ, шi Kostea Пaxarnikȣ dakъ rъzbim шi tȣgъ-

---

[1]) Пelimon.

rim пe Leaшї în *Vinчeala* (birвinцa; învingerea.) Чe avвm la Kodrв Kosminвlвї întrъ în цara lor шi toatъ Подolia пrъdъ шi Xerъsti aflъl skrinт пe lъtinie limba noastrъ чea bъtrînъ de Xвrв чeal mari Kanцъlar al lвї Dragoш, Vodъ la kвrtea вnвї mari boiar Leaшesk Viшnoskidin, Liov шi aпвkъ-l Dragoш Vornikв kari xiind Tъtъrъsk Soltan пвl пвtв пriчeaпe Чearxi шi xiind kв mini neametenie (rвdъ) de пe fъtвmї Dвmitraшko gineremeв deatel mie пвmвl vъzвї,. пoxtiї al skrinti (skri) пe Moldovenie шi mъ пoxti шi kъsarв Dragoш ai skrinti шi lвї Sвreatвl (maпвskrintвl) esta kari Skosвlam a tokma de пe чeaisvod skrinт de Xвrв bъtrъпв. Dвmnezeв пomel пeaskъl kъ ni lъsarъ stіre de bъtrъnele datinї a пoшiї noastre шi xiind în rъsвflв (reпas saв пaчe) de toate пъrцї, skosвlam dвпi lъtinie шi skrinтвlam kв mъna mea în tъrg în Vaslвї veanit xiind kв *Mвria Sa* Domnвl nostrв Stefan Vodъ чeal mari în ano З. Г. Mîsцa Aпrilig шi впъ kreazare am iskal шi am пвs шi пъчeatee mea

Пetrв klвпвв Vel snatar iskal.

Literele чe se întrebвinц в пe atвпчї eraв чele slavone, шi skris în kiпвl чe se ziчea maї п'ainte чiokoiesчe, kв doъ katвrї.

Feluritele numirĭ de corpurĭ de ostire ale Moldoviĭ.

Stefan чel mare desъvъrшi organizarea armieї Moldove.

Armata Moldaveĭ se ȣrka пънъ la 40,000 de Moldovenĭ; ші патrȣ-ȣпre-zeчe mii streinĭ merчenarĭ. Чetele saȣ steagȣrile în kare împъrці armata Stefan se komпȣneaȣ de 1000 de oamenĭ, kȣ kъte ȣn kъпitan, ші sȣb ordinȣl altȣĭ kъпitan maĭ mare sȣb kare se aflaȣ toate чetele saȣ steagȣrile dintr'ȣn korп kȣ nȣmirea sa în парte.

1. *Dorobanii* nedestri, опт чete, kȣ kъпitanȣl чel mare al Dorobanilor. 2. *Kъlъraшii цȣrĭ*, în ȣnsпre-zeчe чete, sȣb xatmanȣl чel mare. 3. *Панцîrii*, kъlъrĭ. 4. *Kъlъraшi de Galata ші Kъlъraшii de Цarigrad*. 5. *Ȣmblъtorii de Xotin ші чei de Soroka*. 6. *Fȣstaшii*. 7. *Kȣrtenii*, formaцĭ din *Koniĭ din kasъ* (pages) *Апrozii de Divan: Паічі; Постelnічеi; Пъхъrnічеi; Stolnічеi; Armъшеi; Ȣшіarĭ;* eĭ formaȣ gendarmeria Палatȣlȣĭ. 8. *Пȣskaшii saȣ Tȣnarii*, sȣb kъпitanȣl Dorobanцilor. Între чetele streine eraȣ:

1. *Seimenii Xъtmъneшчі*, nedestri, 2. *Ȣngȣrii*; 3. *Kazaчii*; 4. *Tъtarii saȣ Linkanii*; 5. *Tȣrчii*.

Afarъ de aчeste ostirĭ veneaȣ gloatele sъtenilor în 19 kъпitъnii.

Sȣb Vornikȣl de цara de sȣs ші sȣb Vornikȣl de цara de jos. Tot între gloate intraȣ:

1. *Seimenii* de rînd. 2. *Kъlъrii Lъпȣшnii, Orxeiȣlȣĭ ші* Soroчiĭ sȣb marele Serdar. Пentrȣ aпъrarea цъriĭ de Тъtarĭ, eraȣ *Grъniчeri*. 3. *Vînъtorii Пietreni*, чe în bъtъlie ȣrmaȣ пe Domп. 4. *Kъmпȣlȣngenii nedestri*, *armaцi* kȣ toпoare lȣngĭ. 5. *Kodrenii Tigeчiȣlȣĭ* 12,000 kъlъrĭ, чeĭ maĭ viteji moldovenĭ dȣпe atȣnчĭ.

FINE.